

AJATEENIJAD KAITSEVÄES 2023.–2024. AASTA ANDMETEL

Ajateenijate kompleksuuringu aruanne

SISUKORD

ARUANDE PÕHIJÄRELDUSED	3
SISSEJUHATUS.....	7
1. AJATEENIJATE PROFIIIL SÕLTUVALT TEENISTUSSE KUTSUMISE AJAST	12
2. SUHTED ÜLEMATEGA JA VÄLJAÕPPE KVALITEET KUI OLULISED AJATEENISTUSEGA RAHULOLU TEGURID	31
3. KEHALISE VÕIMEKUSE KONTROLLTESTIDE SOORITAMISE EDUKUS	48
4. AJATEENIJATE TEENISTUSVALIKUTE JA HOIAKUTE SEOTUS ISA AJATEENISTUSES OSALEMISEGA.....	68
5. AJATEENIJATE ENESEMÄÄRATLUS KONTROLLKESKME KAUDU JA KOHANEMINE TEENISTUSEGA.....	80
LISA.....	99

ARUANDE PÕHIJÄRELDUSED

Kaitsevägi planeerib 2026. aastaks ajateenistuses vaheaastat, mil kutsutakse teenistusse vähem ajateenijaid ja fookusesse võetakse tegevväelaste väljaõpe, et tagada tulevaste reservväelaste efektiivsem ja kvaliteetsem ettevalmistus. Sellest tulenevalt on antud aruande fookuses teenistuskutsete erinevused, KVKT sooritamine, ajateenijate vaade ülematele ja väljaõppele ning lisaks selgitame välja kuivõrd ajateenija meelsus ja riigikaitsehoiakud on seotud perekondliku militaarpärandiga ehk isa ajateenistuse läbimisega ning analüüsime ajateenijate enesetaju ja kontrollkeskme seoseid teenistuse läbimisega.

Peatükk 1: Ajateenijate profiil sõltuvalt teenistusse kutsumise ajast

- Teenistuskutsed eristuvad selgelt ajateenijate sotsiaaldemograafilise profiili (vanus, põhiline kodune keel ja haridustase) lõikes. Juuli eelkutse ajateenijate keskmine vanus on kaheksa vaadeldava aasta jooksul langenud kõige enam ning juuli eelkutse ajateenijad on keskmiselt kõige nooremad. Lisaks on kutsed haridusspetsiifilised, sealjuures vanuserühmast sõltuvalt erisuguselt.
- Kaheksa aasta jooksul on oktoobri põhikutses mitte-eesi kodukeelega ajateenijate osakaal järjest kasvanud ning jõudnud lähedasele tasemele talvise eelkutsega, juuli eelkutse on selgelt eesti kodukeelega ajateenijate nägu.
- Juuli eelkutsel teenistusse tulijate seas on kaheksa uuringuaasta perioodil omal algatusel tulijate osa (klassiga tulek arvestamata) kasvanud kolmandiku tasemelt pooleni. Oktoobri põhikutsel tulijate seas on omal algatusel tulijaid olnud pisut alla poole. Talvisel kutsel on tulnud omal algatusel kolmandik-neljandik.
- Ajateenistuse alguse meelsus on eri kutsedel tulijail erisugune. Juulis teenistust alustanute seas ulatub meelsasti või oma kohust tunnetavate tulijate osa aastate jooksul tõusvalt üle 60% piiri, kuid oktoobrikutse ja talvise eelkutse puhul jääb 50% piirile.
- Niihästi kehalise võimekuse enesehinnangu kui ka subjektiivse tervise poolest eristuvad talvise eelkutse ajateenijad juuli- ja oktoobrikutse ajateenijaist esialgu halvemate, kuid teenistuse lõpuks teistest enam paranenud hinnangutega.
- Juulikutse ajateenijaid iseloomustab intensiivsem spordiharrastus kui omavahel sarnase sportimisharjumusega oktoobrikutse ja talvise eelkutse ajateenijaid. Spordiharrastuse sagemist ajateenistuses kinnitavad juulikutsel tulijad vähimal (iga neljas-viies) ja talvise kutsega tulijad suurimal määral (enam kui iga kolmas).
- Lähtudes küllaltki ühetaoliselt kõrgetest ootustest ajateenistuse suhtes näevad ajateenijad eesmäärke varieeruva olulisusega, seejuures eri kutsede puhul erinevalt. Juuli ja talvise eelkutse ajateenijad

läbisid teenistuse mitmete ootuste täitumise alusel tulemuslikumalt kui oktoobrikutse ajateenijad.

- Ajateenistusega tervikuna ja väljaõppega rahulolu on uuringuaastate vältel juulikutse ajateenijatel keskmiselt kõrgem kui oktoobrikutse ajateenijatel. Talvise kutse ajateenijad paigutuvad rahulolu poolest nende kahe vahele. Sõjaliste oskuste enesehinnang on juulikutse ajateenijatel kõrgem kui oktoobrikutse ja talvise kutse ajateenijatel. Kui kutsete koosseisud vastavalt ajateenijate vanusele, haridustasemele ja kodusele keelele oleks täpselt ühesugused, siis oktoobrikutse ajateenijad hindaksid ikkagi oma sõjaliste ülesannete täitmise võimekust madalamaks kui juulikutse läbinud.
- Reservõppekogunemisele tuleku suhtes positiivselt meelestatud ajateenijate osa on juulikutse ajateenijate seas suurem kui oktoobrikutse ja talvise kutse ajateenijate seas.
- Riigikaitseliste põhiseisukohtade poolest eristuvad teistest selgelt positiivsemana juulikutse ajateenijad. Oktoobrikutse ajateenijad on keskmiselt teistest kriitilisemad ja negatiivsema hoiakuga ning talvise kutse ajateenijad nende kahe vahel.

Peatükk 2: Suhted ülematega ja väljaõppe kvaliteet kui olulised ajateenistusega rahulolu tegurid

- Viimase nelja aasta jooksul on rahulolu teenistuse ja väljaõppega kasvanud, kuid ülematega rahulolu jäänud suhteliselt samale tasemele.
- Need noored, kes tulevad ajateenistusse vastumeelselt või parema meelega jätkasootuks tulemata, on kriitilised pea kõigi ajateenistusega seotud külgede vastu, andes positiivsemaid hinnanguid vaid

elutingimustele, toidule ja sportimisvõimalustele.

- Ülema tegevusega rahulolu varieerub teenistusse tuleku meelsuse ja üldise teenistusega rahulolu lõikes. Seega võib öelda, et teenistusse tuleku meelsus loob baasi, mille pinnal kujuneb üldisem teenistusega rahulolu, mille alakomponentideks on ka ülema usaldamine, tema tegevusega rahulolu ja valmidus kriisiolukorras ülema alluvuses teenida.
- Kui üldine rahulolu hinnang ülematele on madal, siis madala hinnangu üheks teguriks on rahulolematuse kompanii tasandi ülemate õigluse ja aususega.
- Ajateenistuses läbitud väljaõppe kohta antud vabades vastustes tõstetakse kõige enam esile puudusi väljaõppes. Kriitikat pälvib ebaotstarbekas ajakasutus, läbiviidud tegevuste mõtestatuse puudumine või nende vajalikkuse puudulik selgitamine ülemate poolt. Otsesid kriitilisi märkusi ülemate töö kohta on vabade vastuste koguarvu arvestades proportsionaalselt vähem. Kõige enam kritiseeritakse instruktorite/ülemate ajatundlikkust ja oskust mõistlikul viisil väljaõpet korraldada, vähemal määral esineb kriitilisi kommentaare ülemate suhtlemiskultuuri ning ajateenijatesse üleoleva suhtumise kohta.

Peatükk 3: Kehalise võimekuse kontrolltestide (KVKT) sooritamise edukus

- KVKT läbimise osakaalud on ajas suhteliselt püsivad väikese langusega pandeemia perioodil. Ajateenistuse alguse testi läbib iga kolmas-neljas, SBK lõpu paiku sooritatud testi läbinute osa ulatub 60%

juurde ja ajateenistuse lõpu testis läbinute protsendiline osakaal veidi langeb. Ligilähedaselt saavutatakse SBK lõpuks KVKT järgi kehaline võimekus, millega ajateenija läheb reservi.

- Kolmest KVKT harjutusest annab punkti-summasse suurima panuse kätekõverduse harjutus (ajas stabiilselt 37%-39% ulatuses), teisel kohal on istesetõusu harjutus (33%-36%) ja suhteliselt kõige vähem annab punkte jooksmine või sellega samaväärne tegevus (26%-30%).
- Testitulemuste taustateguriteks osutusid: teenistusse tuleku kutse juulikutse paremusega oktoobrikutse ja ajuti talvise kutse ees; vanuserühm 20-21-aastaste mahajäämusega neist nooremate ja vanematega võrreldes; haridusrühm keskharidusega ajateenijate paremusega keskhariduse järel haridusteed jätkanute ees ja nende paremusega omakorda põhiharidusega või selle alusel omandatud kutseharidusega ajateenijate ees; peamine kodune keel eesti kodukeelega ajateenijate edukama testisooritusega muu kodukeelega ajateenijatega võrreldes.
- KVKT kolme testi järgnevuse alusel selgus nelja viimase uuringuaasta puhul küllaltki stabiilne „testiteede“ struktuur: veerandi ringis on neid, kes läbivad kõik testid ja samapalju neid, kes ei läbi ühtki kolmest testist; viiendiku ringis on neid, kes ajateenistuse alguse testi ei läbi, kuid hilisemaid läbivad; eduka testini jõuab alles teenistuse lõpus 10%-15%. Pool ajateenijaist peegeldab kindlat testisoorituse järjepidevust: kas läbida kõik testid või mitte ühtki neist.
- Vaadeldava uuringuaasta 2023/24 andmeil tuli kolme testi punktisummade alusel esile neli üksteisest taustatunnuste poolest hästi eristuvat testisoorituse rühma: püsivalt hea testisoorituse (34%),

testisoorituse halvenemise (13%), testisoorituse paranemise (32%) ja püsivalt halva testisooritusega (21%) ajateenijate rühmad. Analoogiline liigendus ilmnis ka varasema kolme uuringuaasta andmeil.

- Testi soorituse edukus ja toetav hoiak riigikaitse alastes küsimustes käivad käsi-käes. Püsivalt hea testisooritusega ajateenijate riigikaitsealane hoiak nihkub teenistuse vältel enamjaolt positiivsemale poolele ja eristub selgelt püsivalt halva testisooritusega ajateenijate rühmast.
- Ajateenistuse vajalikkust Eesti riigi julgeoleku jaoks hindavad püsivalt hea ja paraneva testisoorituse rühmade ajateenijad alguses ja lõpus ühetaoliselt ning kõrgemalt kui püsivalt halva või halveneva testisooritusega ajateenijad, kelle hinnang teenistuse lõpus on madalam kui alguses.
- Püsivalt halva või halveneva testisoorituse rühmas oleks üle 60% neid, kes võimalusel jätaksid reservõppekogunemisele tulemata või tuleksid täiesti vastumeelselt. Püsivalt hea testisoorituse rühmast tuleks 58% reservõppekogunemisele positiivse meelestatusega ja neist 2/3 tuli ka ajateenistusse hea meelega või olles valmis oma kohust täitma.

Peatükk 4: Ajateenijate teenistusvalikute ja hoiakute seotus isa ajateenistuses osalemisega

- Vastajad, kelle isad on ajateenistuse läbinud, omavad positiivsemaid hoiakuid ajateenistuse ja riigikaitse suhtes võrreldes nende vastajatega, kelle isad ei ole teenistust läbinud või kelle isade teenistuse kohta puudub vastajal teadmine.
- Tegevteenistusse astumise valmidus on ajateenijate seas üldiselt madal ning seda

ka kõigis eristatud gruppides, jäädes vahemikku 9%-12%. Siiski on isa teenistuskogemusega ajateenijate seas vastumeelsus mõnevõrra väiksem ning huvi tegevteenistuse vastu suurem võrreldes nendega, kelle isa ei ole teenistust läbinud.

- Kaitsetahe enne ja pärast ajateenistust langeb mõlemas grupis, kuid püsib kõrgem nende seas, kelle isa on teenistuse läbinud.
- Kokkuvõttes viitab analüüs sellele, et isa ajateenistuses käimisega on teatud valdkondades küll mõningane seos, kuid selle otsene mõju hoiakutele on tagasihoidlik. Oluline on rõhutada, et tagasihoidlik seos hoiakutega võib tuleneda isade ajateenistuskogemuse suurest heterogeensusest. Kuna antud uuringus ei olnud võimalik eristada kas isa enda kogemus oli ajateenistuses positiivne või negatiivne, siis seetõttu otseselt tugevaid seoseid esile ei tulnud.

Peatükk 5: Ajateenijate enesemääratlus kontrollkeskme kaudu ja kohanemine teenistusega

- Kontrollkeske on psühholoogia valdkonnast pärit mõiste, mille kaudu selgitatakse seda, kuidas inimene usub, et ta suudab oma elus toimuvat mõjutada (sisemine kontrollkeske) või on tema elus toimuv mõjutatud väliste tegurite poolt nagu õnn või juhused (väline kontrollkeske).
- Ajateenistuse jooksul toimub nihe sisemise kontrollkeskme suunas, mis viitab

süvenevale veendumusele, et inimene on ise oma elu aktiivne kujundaja ning igaühe käekäik sõltub vähem välistest teguritest.

- Mõõduka või tugeva välise kontrollkeskme ajateenijaid iseloomustas teistest madalam haridustase, nad olid sagedamini vene keelt koduse keelena kõnelejad ning hindasid nii oma üldist tervist kui ka leibkonna majanduslikku olukorda kehvemaks. Lisaks oli nende seas rohkem ajateenijaid, kes oleksid võimaluse korral jätnud ajateenistusse tulemata või tulid teenistusse täiesti vastumeelselt. Samuti kinnitasid nad sagedamini vaimse tervisega seotud probleemide esinemist.
- Tugeva sisemise kontrollkeskme ajateenijad on enesekindlamad teenistuse läbimise osas, tunnevad suuremat huvi juhtimisalaste väljakutsete vastu, soovides teistest enam läbida erialakursuse NAK-is. Tugeva sisemise kontrollkeskme ajateenijad on teenistuskogemusega rahulolevamad kui mõõduka või tugeva välise kontrollkeskme ajateenijad. Ühtlasi pidasid tugeva sisemise kontrollkeskme ajateenijad väljaõpet kaks korda sagedamini jõukohaseks ja huvitavaks ning nad mõistsid paremini oma ülesandeid ja rolli meeskonnas.
- Tugeva sisemise kontrollkeskme ajateenijatest astus tegevteenistusse 11%, samas kui välise kontrollkeskme ajateenijate seas oli tegevteenistusse astujaid vaid 2%. Samuti esineb tugevama sisemise kontrollkeskme ajateenijate seas enam neid, kes jõuavad teenistuse jooksul kõrgema auastmeni.

SISSEJUHATUS

Kairi Kasearu

Kaitsevägi planeerib 2026. aastaks ajateenistuses vaheaastat, mil kutsutakse teenistusse vähem ajateenijaid ja fookusesse võetakse tegevväelaste väljaõpe, et tagada tulevaste reservväelaste efektiivsem ja kvaliteetsem väljaõpe. Sellest tulenevalt on antud aruandes võetud fookusesse teenistuskutsete erinevused, KVKT sooritamine ning ajateenijate vaade ülematele ja väljaõppele. Lisaks selgitame välja kuivõrd ajateenija meelsus ja riigikaitse hoiakud on seotud perekondliku militaarpärandiga ehk isa ajateenistuse läbimisega ning analüüsime ajateenijate enesetaju ja kontrollkeskme seoseid teenistuse läbimisega. Enamus peatükke toetub viimasele – 2023/24 küsitlusvooru andmetele, kuid kasutatud on ka varasemate aastate andmeid.

Ülevaade uuringu korraldusest ja osalusest

Eesti Kaitseväge inimvara uurimiseks 2015. aastal algatatud kompleksuuringu keskmes on kahes etapis – ajateenistuse alguses ja lõpus reserviarvamise eel – toimuvad ajateenijate küsitlused^{1 2}. 2023.-2024. aastakäigu ajateenijate puhul on tegemist kaheksanda küsitlusega. Uuringu tulemused on sisendiks ja aluseks Kaitseministeeriumi haldusala asutustele ja üksustele otsuste kujundamiseks ja

tegemiseks. Ühe aastakäigu ajateenijate küsitluste tulemusi edastatakse jooksvalt üksustele ja allasutustele vastavalt nende soovidele ja vajadustele. Kõigi vastava aastakäigu ajateenijate reserviarvamise järel seotakse alguse ja lõpu küsitluse andmed ning teostatakse põhianalüüs, mille tulemused avalikustatakse iga-aastastes aruannetes.

Alates 2019. aastast küsitletakse kõiki kutseid, alates 2020. aastast kasutatakse kõikide kutsete puhul identset ankeeti. Uurimise rühma väljakoolitatud küsitlused viivad küsitlused läbi väeosades, kus ajateenijad täidavad elektroonilise ankeedi Tartu Ülikooli *LimeSurvey* keskkonnas. Uuringus osalemine on vabatahtlik, samuti näeb metoodika ette võimalust soovi korral ankeedi täitmine katkestada. Küsitlused viiakse läbi teenistuse alguses, 1.-2. nädalal ja vahetult enne reserviarvamist teenistuse lõpus.

2023. aastal alustas ajateenistust 3628 ajateenijat, kellest esimesel etapil osales uuringus 98%, eriti kõrge oli vastasmäär juuli eelkutsu ajateenijate hulgas. Teisel etapil ehk ajateenistuse lõpus on uuringus osalejate arv väiksem, seda peamiselt kahel põhjusel: (a) osad ajateenijad arvatakse enne tähtaega reservi; (b) teenistuse lõpus on tehniliselt keerulisem üksuste seas küsitlusi läbi viia, kui

¹ Allik, S., Talves (2016). Inimressursi kompleksuuringu väljatöötamine kaitsevaldkonnas. L. Oja (toim.) *Inimressurss ja riigikaitse: Tervis*, lk. 13–23.

² Kasearu, K., Murakas, R., Talves, K., Trumm, A., Truusa, T-T. (2017). Ajateenijate kompleksuuring: metodoloogiline ülevaade. A. Trumm (toim.) *Riigikaitse inimvara kaardistamine: uuringute tulemusi*, lk. 9–14

SBK ajal, kuna üksused täidavad erinevaid ülesandeid; (c) kuna küsitlus on vabatahtlik, siis teenistuse lõpus loobutakse kergemini küsitlusele vastamisest. Siiski on ka teisel etapil küsitlusele vastanud 82% teenistust alustanud ajateenijatest, mis tähendab väga head andmetega kaetust. Mõlemas küsitluses on osalenud 81% ajateenijatest. Kuigi

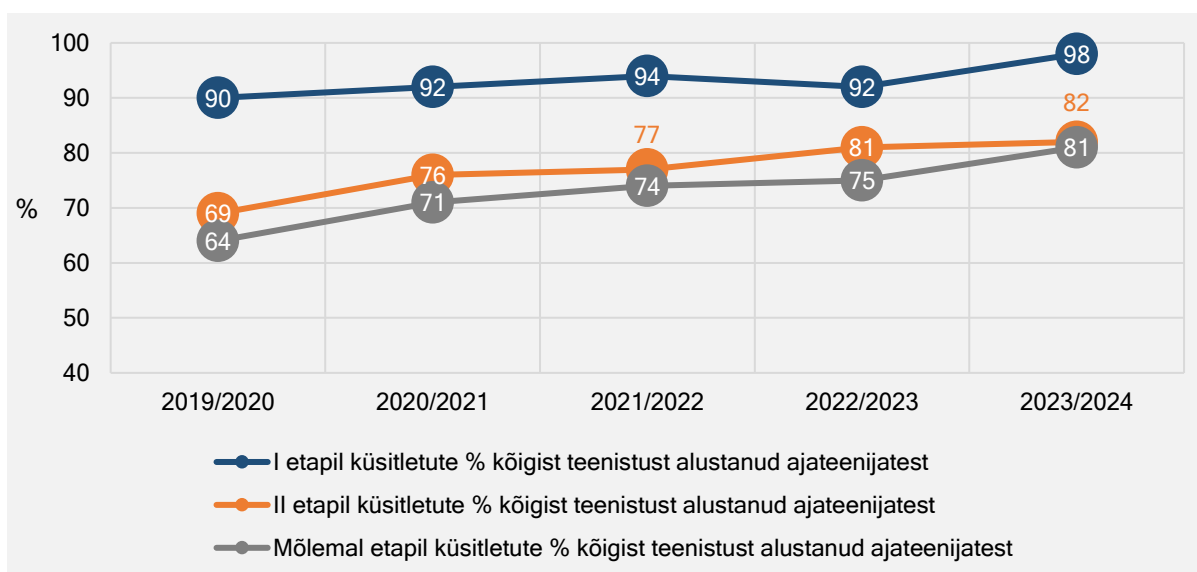
enamasti jääb ajateenijatel just ajateenistuse lõpus (tabel 1) küsimustikule vastamata, on ka neid ajateenijaid, kes esimeses etapis ei osale uuringus, kuid teises osalevad. Kompleksuuringu küsitlusmeetodi ja -korralduse kõrgest kvaliteedist annab kinnitust asjaolu, et kutsete lõikes on küsitlustest osavõtmine sarnase mustriga ja kaetusega.

Tabel 1. Ülevaade uuringus osalemisest teenistuskutsete lõikes.

	2023 talvine eelkutse		2023 juuli eelkutse		2023 oktoobri põhikutse		Kokku	
	N	%	N	%	N	%	N	%
I etapil küsitletute arv	553	96	2132	99,2	859	95,1	3544	97,7
II etapil küsitletute arv	467	81,1	1762	82	752	83,3	2981	82,2
I ja II etapil küsitletute arv	451	78,3	1752	81,5	730	80,8	2933	80,8
Vähemalt ühel etapil küsitletute arv	569	98,8	2142	99,7	881	97,6	3592	99
Ajateenistust alustanute arv	576	100	2149	100	903	100	3628	100

Aastate võrdluses on küsitluses osalenud ajateenijate osakaal olnud läbivalt kõrge I etapi küsitlustes, kuid II etapi puhul on osalemismäär selgelt olnud kasvav 2019. aastal, mil esmakordselt küsitleti ka talvise eelkutse ajateenijaid, osales II etapi küsitluses 69% ajateenijatest, siis viimasel küsitlusaastal juba

13% võrra rohkem. Seega võib öelda, et ajateenijate küsitluste läbiviimise süsteem on Kaitseväes hästi omaks võetud ning hästi Kaitseväe Akadeemia rakendusuuringu osakonna poolt hästi koordineeritud.

Joonis 1. Kompleksuuringu ajateenijate küsitluses osalenute % küsitlus etappide lõikes kõigist vastaval aastal ajateenistust alustanutest.

Ajateenistuse uurimisel ja mõtestamisel saab lähtuda kas institutsionaalsest või individuaalsest vaatenurgast.

- Käsitledes ajateenistust kui sotsiaalset institutsiooni on oluline selgitada, milline on ajateenistuse kui institutsiooni seadusandlik reguleeritus, institutsionaalne struktuur ja valitsevad sotsiaalsed normid ning kuidas ja millist funktsiooni täidab ajateenistus vastava riigi kaitsesüsteemis.
- Indiividist lähtuva vaate puhul on oluline see, kuidas institutsioonis erinevaid rolle täitvad grupid käituvad, millised on nende hoiakud ja kuidas nad tajuvad oma rolli.

Need kaks poolt on selgelt omavahelises sümbioosis – teatavad struktuursed tingimused kehtestavad piirid, mille raames inividid (nt ajateenijad) saavad teha oma valikuid, kuid samas on neil ka võimalus oma tegevuse ning valikutega ise nügida institutsiooni soovitud muutuste suunas. Sellest tulenevalt on ajateenistuse kujundamine nii ühiskonna ja riigi kui ka individuaalseid vajadusi arvestavaks hästtoimivaks süsteemiks omaette väljakutse, mis eeldab mõlema analüütilise tasandi arvestamist.

Institutsionaalsed ja struktuursed eripärad tulevad selgemini esile teistega võrdluses. Jonsson jt (2024)³ võrdlesid kuue riigi ajateenistussüsteeme ning toovad esile kaks peamist tüüpi, mille vahele paigutub kolmas.

Rootsi ja Norra esindavad ajateenistussüsteemi, mis on selektiivne selles mõttes, et ajateenistusse asub teenima sünnikohordist

vähem kui kümnendik noori, kes samas on kõrgelt motiveeritud ja heade füüsiliste ja vaimsete võimetega. Teenistusse värbamisprotsess on sooneutraalne, kuid mitmeastmeline ning teenistusse valitakse sobivamad kandidaadid sõltumata nende soost.

Soome, Šveits ja Eesti esindavad süsteemi, kus ajateenistus on kohustuslik meessoost kodanikele ning naised saavad teenistusse astuda vabatahtlikult. Teenistuse läbijate osakaal sünnikohordist (arvestatud ainult mehed) on tunduvalt kõrgem kui seda selektiivse ajateenistussüsteemiga riikides. Kuna teenistusse kutsutakse kõik meessoost kodanikud, siis ei ole küsimus valikukriteeriumides, vaid välistamiskriteeriumides ehk kes on need, keda teenistusest vabastatakse. Esmapilgul võib see tunduda suhteliselt sarnane, kuid protsessina siiski erinev ning viib ilmselt ka erinevate tulemusteni⁴.

Lihtsustatult öeldes kui selektiivse ajateenistuse puhul on paigas kriteeriumid, mille järgi sõelutakse välja teenistuse jaoks kõige sobivamad ja motiveeritumad ja seda komplekselt mitme erineva aspekti pinnalt, siis meessoost kodanike jaoks universaalse ajateenistuse puhul on kokkulepitud kriteeriumid, mis kindlasti välistavad teenistusse kutsumise, nt väga madal haridustase, kriminaalkaristuse kandmine, tervise nõuetele mittevastamine. Seega ei hinnata teenistusse sobivust, vaid ühe välistava kriteeriumi olemasolu. Kui selektiivse ajateenistuse puhul on tulemuseks suhteliselt homogeenne ajateenijate rühm,

³ Jonsson, E., Salo, M., Lillemäe, E., Steder, F. B., Ferst, T., Kasearu, K., Novagrokiene, J., Österberg, J., Sederholm, T., Svensén, S., Szvircsev Tresch, T., Truusa, T.-T. (2024). Multifaceted Conscriptio: A Comparative Study of Six European Countries. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 7 (1), 19–33.
DOI: 10.31374/sjms.166

⁴ Kasearu, K., Jonsson, E., Honegger, M. (ilmumas). Conscriptio In Europe: Critical Insights On The Current State And Future Developments. Szvircsev Tresch et al. (Toim.). *Conscriptio as subject of national security - Comparative perspective in Europe at the beginning of the 21st Century*. Springer

siis universaalse teenistuse puhul hetero-geenne, mis omakorda hakkab dikteerima seda, kui lihtne või keeruline on viia läbi ajateenijate oskustele, võimetele ja motivatsioonile vastavat jõukohast väljaõpet. See põhjendab väga selgelt ka ära erinevate riikide ajateenijate hinnangute varieeruvuse ajateenistusega rahulolus, tajutud rühmasidusus, riigikaitse hoiakutes ja ajateenistusega kohanemises. Szvircsev Tresch jt (ilmumas)⁵ uuringu kohaselt on Eesti ajateenijate keskmised näitajad madalamad teiste riikide ajateenijate keskmiste hinnangutega võrreldes.

Kompleksuuringu andmete varasemad analüüsid ning võrdlus teiste riikide ajateenijate andmetega, on kinnitanud, et kui ajateenistus oleks täiesti vabatahtlik, siis ligikaudu kolmandik oleks neid, kes kaaluksid teenistusse tulemist, mis vastavast sünnikohordist moodustaks ligikaudu 11-12%. Kui võtta siia juurde veel valikukriteeriumid, nt füüsiline vorm või haridustase, riigikeele oskus, siis see osakaal väheneks veelgi. Samas on see protsent leitud kohustusliku ajateenistuse tingimustes ning kui ajateenistusse kutsumise põhimõtted muutuvad, võib see viia ka kutsealuste eelistuste ja seisukohtade muutumiseni. Peab võtma arvesse, et universaalne, suurele osale elanikkonnast kehtiv kaitsevähikohustus on iseenast taastootev. Üldpõhimõttena on ajateenistuse üldine kohustus meessoost kodanikele ühiskonnas tugevalt toetatud. Kui liikuda valikulise ajateenistuse suunas, siis tuleb arvestada, et see võib hakata muutma ka üldist kuvandit riigikaitsest ja riigikaitse panustamise kohustusest.

Käesolev aruanne võtab fookusesse ühelt poolt struktuursed aspektid, analüüsides kui

tugevalt on seni ajateenistuse jagunemine kolmeks teenistuskutseks: talvine ja juulikuu eelkutsed ning oktoobrikuu põhikutsed selekteerinud erineva sotsiaaldemograafilise profiiliga ajateenijaid ning sellest tulenevalt ka seda, mil määral teenistuskutsete lõikes väljaõppe läbimine – mõõdetuna ajateenijate vaates – varieerub. Seega proovime vastata küsimusele, mil määral on võimalik tuvastada väljaõppe puhast efekti teenistuskogemusele kui kutsete vahelised ajateenijate sotsiaaldemograafilise profiili erinevused on võetud arvesse. Lihtsamalt öeldes keskendub aruande esimene peatükk kahele suuremale küsimusele – kutsete erinevused ja väljaõppe edukus.

Teine peatükk analüüsib teenistusega rahulolu erinevaid tahke seotuna ajateenijate kogemusega alluv-ülema suhetest ajateenistuses, eraldi on analüüsitud ajateenijate vabas vormis antud tagasisidet.

Läbi aastate on üheks kompleksuuringu fookuses olnud ajateenijate füüsiline vorm ja kehalised võimed. Tervis ja sellega lähedaselt seotud füüsiline vorm on üheks põhikriteeriumiks, mille alusel vabastatakse teenistusse kutsumisest või ajateenistuses olles arvatakse enne tähtaegselt reservi. Peatükk 3 analüüsib täpsemalt KVKT testide sooritust ning täpsemalt on sellel korral võetud tähelepanu keskmise KVKT testide tulemuste muutus teenistuse jooksul.

Erineva aastakäigu ajateenijate andmete analüüs on järjepidevalt näidanud, et valmisolek panustada riigikaitsele ning teenistuse läbimise meelsus on suures osas ikkagi kujundatud ajateenija teenistusse tulemise meelsuse poolt, mis omakorda on ilmselt ku-

⁵ Szvircsev Tresch, T., Česnuitytė, V., Kasearu, K., Sederholm, T., Öserberg, J. (ilmumas). *Conscription as subject of national security -*

Comparative perspective in Europe at the beginning of the 21st Century. Springer.

junenud lapse- ja noorukieas erinevate sotsialiseerimisagentide koosmõjus. Selle eelduse katsetavaks testimiseks lisati 2023/24 aasta küsitlusele uus küsimus, mille kaudu selgitati välja kas ajateenija isa on läbinud ajateenistuse või mitte. Esmased katsetused isa ajateenistuse läbimise, ajateenija teenistusse tuleku meelsuse, hoiakute ning teenistuskogemuse seoste analüüsimiseks on esitatud peatükis 4.

Viimane peatükk keskendub küsimusele kui võrd ajateenijad eristuvad oma isiksuse poolest, kitsamalt on võetud vaatluse alla kontrollkese ning ajateenijate arusaamad käsu andmisest ja täitmisest, mis militaarsfääri toimimiseks on ilmselt tunduvalt olulisemad kui seda tsiviilsfääris.

1. AJATEENIJATE PROFIIL SÕLTUVALT TEENISTUSSE KUTSUMISE AJAST

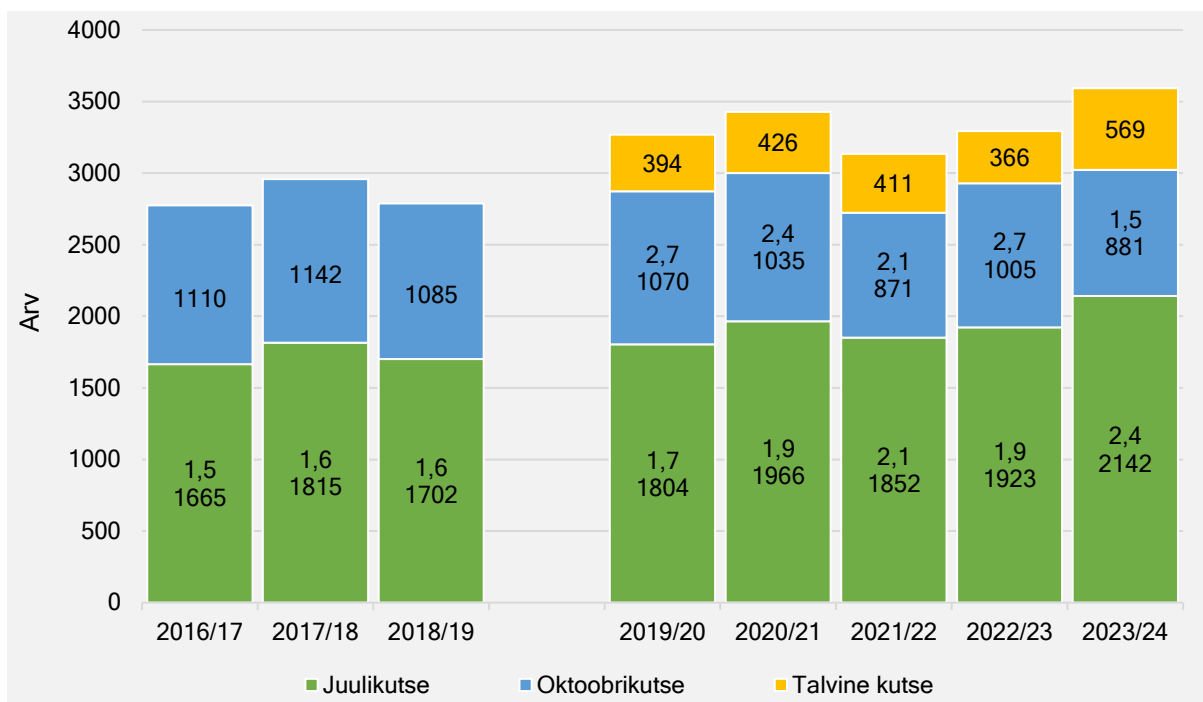
Liina-Mai Tooding

Ajateenistusse tuleku aja jaotust mitmele perioodile – suvel juulis, sügisel oktoobris ja talvel – võib tõlgendada kui viisi Kaitseväge vajaduste ja võimaluste ning kutsealuste eluplaanide ning soovide võimalikult heaks ühitamiseks. Ajateenistus kui keeruka struktuuriga riiklik institutsioon ühelt poolt ja tulevase ajateenija individuaalsus füüsilise vormi, maailmavaate ja väärtussüsteemi poolest teiselt poolt ei ole kuigi paljulubav alus selle üheks prognoosimiseks, mis kutse alusel keegi teenistusse läbib. Sellist ülesannet me allpool otseselt ei püstitagi, vaid püüame 1) anda kompleksuuringu raames toimunud ajateenijate küsitluste andmeil uuringuaastate 2016/17-2023/24 kohta empiirilise kirjelduse, mis iseloomustab ühe või teise kutsega tulnud ajateenijaid sotsiaal-demograafilise tausta alusel, 2) tuua esile, kui edukaks ajateenija hinnangute kohaselt kujuneb eri kutsete alusel alanud teenistus.

Taustatunnustest vaatleme vanust, haridustaset, etnilise kuuluvuse tunnusena peamist kodust keelt, teenistuseelset tegevust. Ajateenistuse edukuse mõõdupuuna vaatleme teenistuse alguses olnud ootuste täitumist, rahulolu ajateenistusega ja hinnangut oma sõjaaja oskustele. Samuti positsioneerime

ajateenijad kutsete kaupa põhiliste riigikaitsete hoiakute skaaladel. Ajateenistusse tuleku motiivide kaudu (omasuisel hinnangul omal algatusel tulijad) ja samuti ootuste kaudu ajateenistuse suhtes püüame esile tuua, mis kallutas tulevast ajateenijat teenistusse tuleku aja (aasta, konkreetse kutse aeg) valiku poole Kaitseväge üldises raamistikus.

Kasutame allpool mõnes osas Kompleksuuringu kõigi seni toimunud kaheksa küsitlusuuringu andmeid, sj aastakäikude kaupa, mõnes osas käesolevas raportis vaadeldava uuringuaasta 2023/24 andmeid (uuringu-aasta piiritleb teenistuse alustamise aasta). Kompleksuuringu kolmel esimesel uuringu-aastal – 2016/17-2018/19 – ei küsitletud talvise kutse ajateenijaid ja uuringuaastal 2023/24 komplekteeriti varasematest aastatest veidi suurem talvine kutse. Joonisel 1.1 on näidatud, kuidas jagunevad küsitlusandmeil ühe aastakäigu ajateenijad kutsete vahel. Suurim kutse antakse juulis ja vähim talvel. Juulikutse ja oktoobrikutse ajateenijate arvude suhe varieerub aastati 1,5 ja 2,4 vahel ja oktoobrikutse ja talvise kutse arvukuse suhe 1,5 ja 2,7 vahel.

Joonis 1.1. Küsitlusuuringus osalenute jaotus ajateenistusse tuleku kutse järgi; väiksem arv rohelisel ja sinisel tulbaosal on vastavalt juuli- ja oktoobrikutse ning oktoobrikutse ja talvise kutse ajateenijate arvude suhe.

1.1. Ajateenistusse tulek

Ajateenistusse tuleku viise on kaks: omal algatusel (aeg valitud ise, seda väljendatakse isikliku avalduse või arstliku komisjoni aja broneerimise kaudu) ja KRA kutse alusel (aja valib institutsioon). Omal algatusel tuleku individuaalsele tahteavaldusele on viimastel aastatel lisandunud kollektiivne – tulek klassiga ühise avalduse alusel. Klassiga tulek ei hõlma veel kõiki kolme kutset ja võib peegeldada varieeruva tugevusega individuaalset tahteavaldust (osutus, et omasused klassiga tuleku andmed ei lange täielikult kokku KV registriandmetega – mis ilmselt tähendab omal algatusel tuleku erisugust mõistmist).

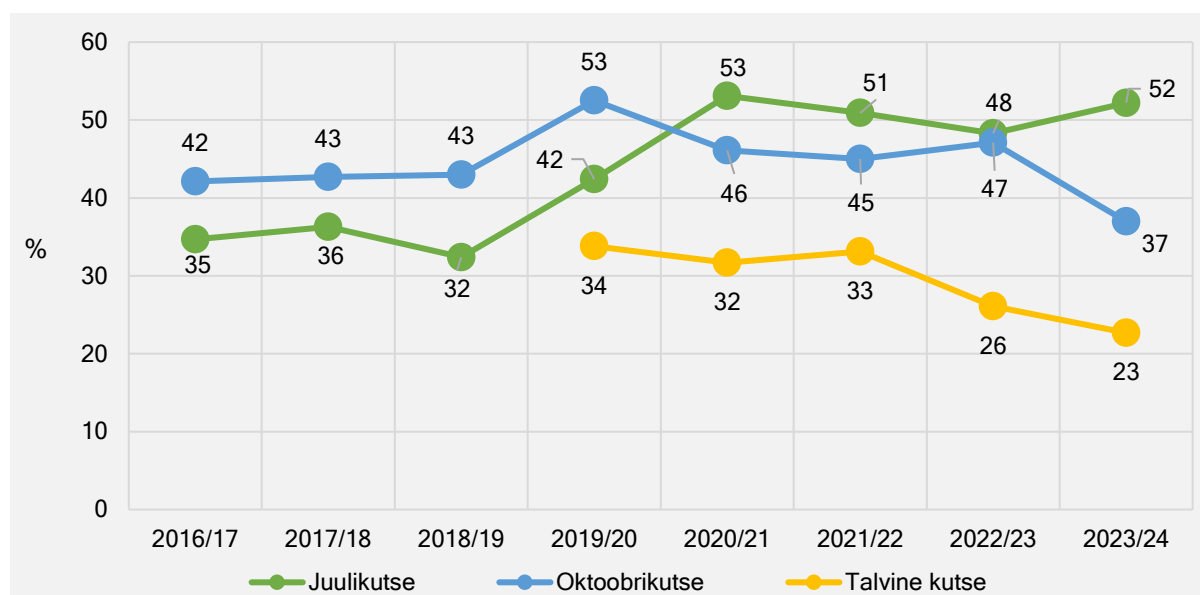
Allpool on arvestatud tuleku viisi kindlaksmääramisel küsitlusandmeid ja jäetud tulekuviisi analüüsimisel klassiga tulekut kinnitanud ajateenijad kõrvale (uuringuastal 2023/24 oli neid eri hinnanguil 410 ja 650

ajateenijat). Juulikutsel teenistusse tulijate seas on aja jooksul omal algatusel tulijate osa kasvanud kolmandiku tasemelt pooleni (joonis 1.2). Oktoobrikutsel tulijate seas on omal algatusel tulijaid olnud pisut alla poole (2023/24. a välja arvatud, võib olla määratluse probleem). Talvisel kutsel on tulnud omal algatusel kolmandik-neljandik.

Omavalgatusel tulijatelt uurisime ka tulekumotiive küsimusega „Miks otsustasite vabatahtlikult isikliku avaldusel alusel astuda ajateenistusse?“ pakkudes omapoolselt erinevaid põhjendusi. Kui vaadelda kogu senist uuringute perioodi koos, aastaid esialgu eristamata, siis osutub, et motiive arvestatakse eri kutsete korral oluliselt erinevalt (joonis 1.3 keskmise olulisuse kohta koos usaldusvahemikega, jälgige kutsete usaldusvahemike kattumist). Olulisimaks peetakse sobivust elukaarele: enne, kui tekivad kohustused või

algavad õpingud (talvisele kutsele veidi vähem tähtis), aga ka praktiliste oskuste omandamise võimalust ajateenistuses (oktoobrikutsele vähem tähtis) ja enese proovile paneku võimalust (keskmine üle skaala formaalse keskmee kõigil kolmel kutsele). Talvise kutse ajateenijad rõhutavad teistest enam seda, et nägid ajateenistuses elukäigu muutmise ja eluga järjele saamise võimalust, samuti teatavat kahevahel oleku olukorda, milles ajateenistuses jõuda eesmärgi leidmiseni.

Huvi militaarteemade vastu ja võimalikke kaitsevägega seotud edaspidiseid plaane nimetatakse oktoobrikutsega tulijate seas vähem oluliste omal algatusel tuleku ajenditena kui ülejäänud kahe kutse puhul. Heas füüsilises vormis olekut ja lähedaste ning sõprade soovitusi ajateenistusse asumise otsuse kujunemisel hinnatakse eri kutsete korral küllaltki ühtmoodi ja seejuures pigem väheolulisteks teguriteks.

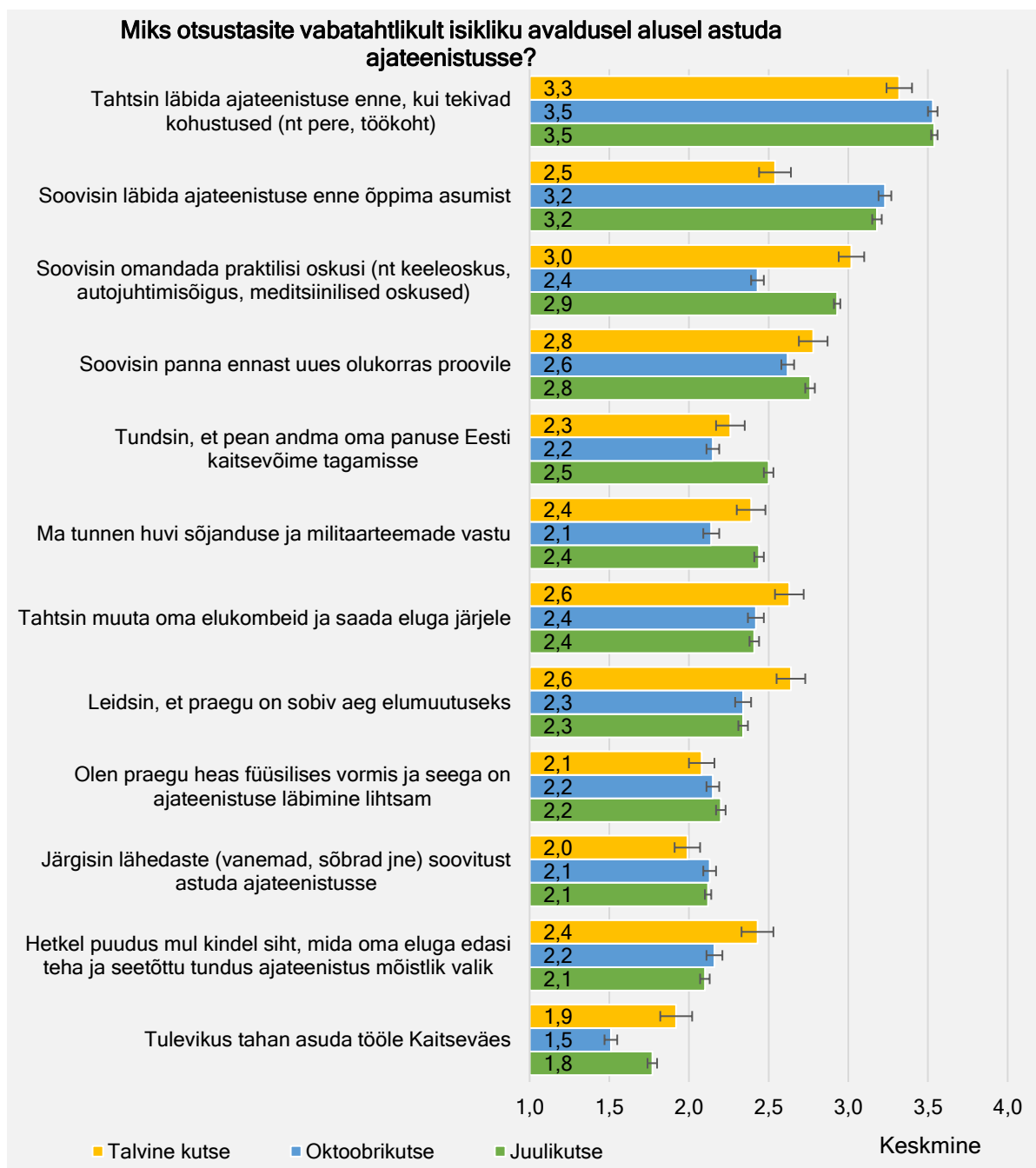

Joonis 1.2. Ajateenistusse omal algatusel, isikliku avalduse alusel tulijate osatähtsus eri kutsete korral (omasuine kinnitus küsitlusel, klassiga tulekut kinnitanud välja jäetud).

Kui uurisime omal algatusel tuleku ajendeid aastate kaupa eraldi (huvi korral küsida töörühmast kokkuvõtet), siis nägime kutsete vahel sama mustrit kohaseid erinevusi, nagu on esile toodud joonisel 1.3. Mõnede ajendite puhul on näha ka ajendi tähtsuse kasvu aja jooksul: teistest tugevamalt praktiliste oskuste saamise soovi, enese proovile paneku, elumuutuse tegemise ja eluga järje peale

saamise soovi korral. Mõnevõrra on kasvanud aja jooksul ka Eesti kaitsevõimesse panustamise tahtmise ja militaarteemade huvi olulisus ajateenistusse omal soovil tuleku motiividena.

Kokku võttes, kui ajateenistusse tuleku aeg valiti ise, siis eri kutsete puhul erinevatel ajenditel.

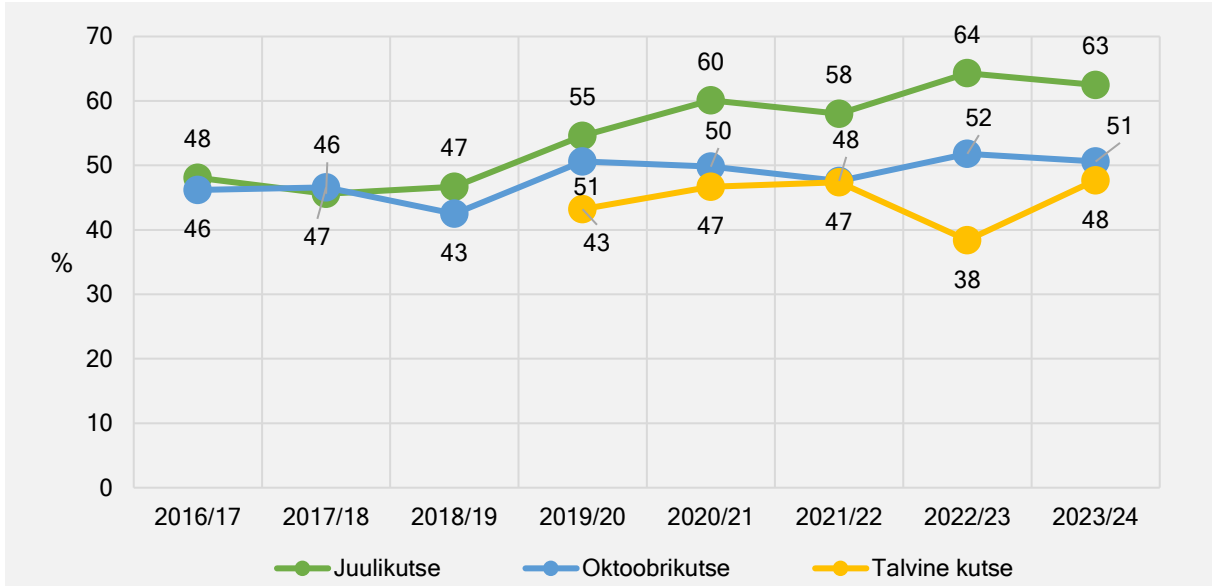
Joonis 1.3. Väidete keskmine olulisus skaalal 1-ei ole üldse oluline, 2-see ei ole nii oluline, 3-jah, see on samuti oluline, 4-jah, see on peamine/väga oluline, usaldusvahemik usaldusnivool 95%, juulikutse ajateenijate vastuste järjestus, 2016/17-2023/24.

Ajateenistusse tulekust rääkides puudutame ka teenistusse **tuleku meeleolu** vastustes küsimusele „Milliste tunnetega Te ajateenistusse tulite?” (vastusevariandid: tulin hea meelega, olin valmis oma kohust täitma, võimaluse korral oleksin tulemata jätnud, tulin täiesti vastumeelselt). Meie seniste uuringute

kohaselt on see näitaja edaspidise teenistuskäigu hea ennustaja, peegeldades kokkuvõtlikult teenistusmotivatsiooni ja ootusi teenistuse suhtes. Joonisel 1.4 on kujutatud kahe esimese vastusevariandi – tulin hea meelega või olin valmis oma kohust täitma – valinute osatähtsus kutsete lõikes. Juulikutsel ulatub

meelsasti või oma kohust tunnetavate tulijate osa aastate jooksul tõusvalt üle 60% piiri, kuid oktoobrikutse ja talvise kutse puhul jääb

üsna stabiilselt 50% piirile. Ajateenistuse alguse meelsus on eri kutsetel tulijail erisugune.

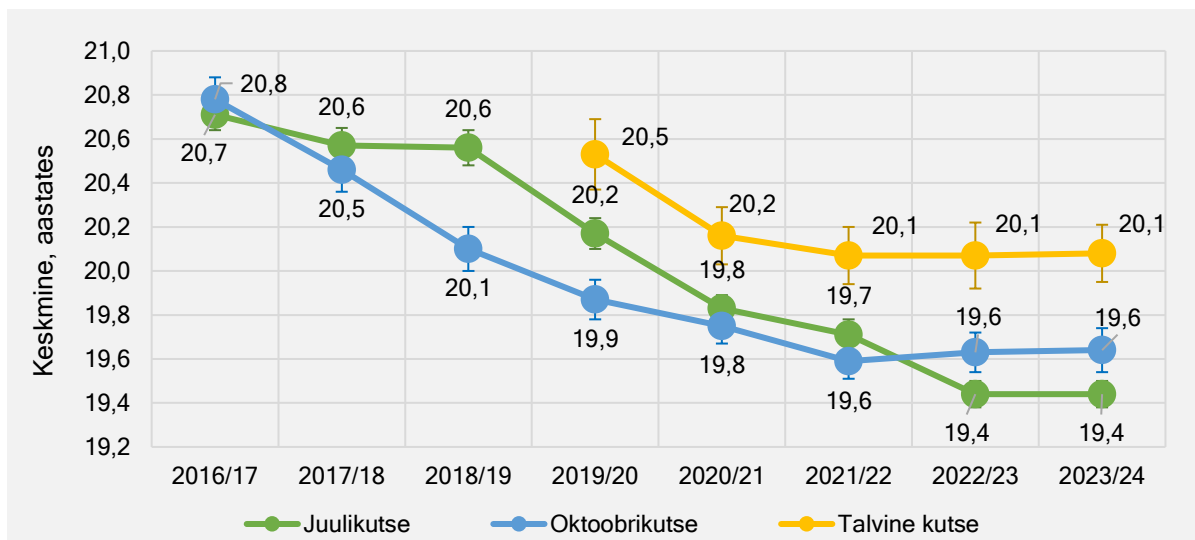
Joonis 1.4. Milliste tunnetega Te ajateenistusse tulite? Vastuste "tulim hea meelega" või "olin valmis oma kohust täitma" osatähtsus, %; ülejäänud vastused "oleksin võimalusel tulemata jätnud" ja "tulim täiesti vastumeelselt".

1.2. Ajateenijate sotsiaaldemograafiline taust kutsete lõikes

Ajateenistusse omal algatusel tuleku aja valiku eespool vaadeldud ajenditest peamised väljendasid seost elusündmustega, mis vastavad kindlale vanusele – õppimine, pere loomine, tööle asumine. Seega võib oletada kutsete selget vanuselist ja hariduslikku diferentseerumist ning seost ajateenistusele eelnenud tegevusega. Taustateguritena kaasaame analüüsi veel etnilise kuuluvuse indikaatorina peamise koduse keele ja ka ajateenija füüsilise „oleku“ kehalise võimekuse enesehinnangu ja subjektiivse tervise alusel.

Kõigepealt vaatleme ajateenijate **vanust**. Oleme oma varasemates analüüsidest korduvalt esile toonud tähelepaneku, mida aeg

edasi, seda nooremas eas tehakse läbi ajateenistus. See kehtib ka kutsete kaupa (joonis 1.5 ajateenistusse tuleku keskmise vanuse kohta), kusjuures viimastel uuringuaastatel näeme keskmise vanuse stabiliseerumist (vt ka lisa joonis 1.1 vanuselise protsentjaotuse kohta). Juulikutse ja oktoobrikutse ajateenijad on keskmise vanuse poolest enamjaol aastatest suhteliselt lähedased ja nooremad kui talvise kutse ajateenijad. Juulikutse puhul on keskmise vanuse langus uuringuaastate jooksul olnud suurim, kokku üle aasta (20,7 kuni 19,4). Kahel viimasel uuringuaastal on juulikutse ajateenijad keskmiselt nooremad, varasematel aastatel – oktoobrikutse ajateenijad.

Joonis 1.5. Keskmine vanus ajateenistuse alguses, usaldusvahemik usaldusnivool 95%.

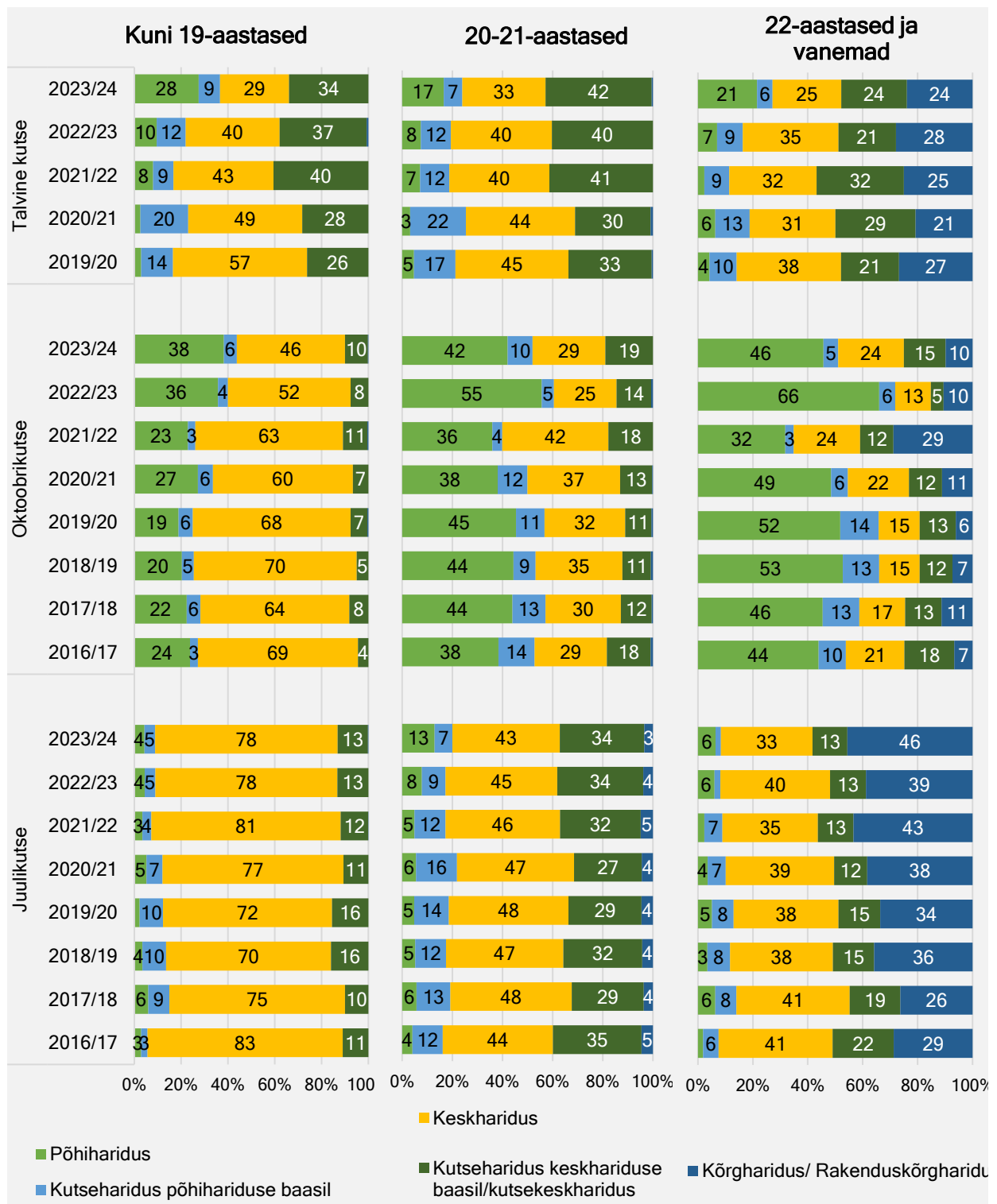
Selle tähelepaneku alusel on vajalik lisada kommentaar eespool olevate jooniste 1.2 ja 1.4 kohta, kus ajateenistusse tulekust kõnel-des tuli esile vastavalt omal soovil tuleku ja positiivse tuleku meelsuse aja jooksul kasvav osatähtsus. Taustaanalüüs näitab, et omal soovil tuleku osatähtsus on nooremate seas suurem kui vanemate seas, kuid vanuserüh-mades on selle näitaja kerget kasvu märgata üksnes teistest väiksemas 22-aastaste ja va-nemate ajateenijate rühmas. Analoogiline olukord valitseb ajateenistusse tuleku mee-leolu puhul, kus meelsasti tulijate osatähtsus on kõige suurem noorimas vanuserühmas, kuid selle näitaja nõrka kasvu näeme üksnes vanimas vanuserühmas. „Heade“ näitajatega kuni 19-aastaste osatähtsus on aasta-aastalt kasvanud, mis toob kaasa üldise omal soovil tuleku tõusu ja positiivse tulekumeeleolu laiema leviku.

Haridustase ja vanus on loomulikult viisil seotud – noorematele on tüüpiline lühem (keskharidus) ja vanematele pikem haridus-tee (on keskhariduse saamise järel edasi õp-pinud). Kutsete vanuseline eripära kandub seetõttu edasi ajateenijate jaotusse haridus-taseme eripäraks. Et teenistusse tuleku vanus aja jooksul langeb, siis ei jää kutsete vanuse-

lise-haridusliku profiili kirjeldamiseks aja sei-sukohalt üle siinkohal lihtsamat võimalust kui esitada jaotus hariduse alusel uuringuaas-tate, kutsete, ja vanuserühmade kaupa (joo-nis 1.6). Kompaktsema mulje saamiseks aja-teenija positsioonist selles nelja tunnuse „ruumis“ koostasime taustaks vanuserüh-made kaupa ka kutse prognoosimudeli, kaa-sates sellesse hariduse ja uuringuaasta. Mu-deleid ei ole siinkohal esitatud (huvi korral küsida uurimisrühmast). Kooskõla jooniselt 1.6 selguvate järeldestega on hea.

Kui tugev on kutsete eripära haridusliku jao-tuse poolest? Kolmel esimesel uuringuaastal, juuli- ja oktoobrikutset vaadeldes, on statis-tiline seos kutseteks jaotuse ja hariduse järgi jaotuse vahel hii-ruut-statistikule põhineva Craméri kordaja alusel noorimas vanuserüh-mas 0,25-0,33, keskmises 0,46-0,49 ja vani-mas 0,50-0,62, st vanimas rühmas avaldub kutse eripära hariduse kaudu kõige tugeva-malt.

Järgnevatel uuringuaastatel, talvise kutse kaasamisel, on kutse ja haridusrühma statis-tiline seos mõnevõrra nõrgem, kolmes vanu-serühmas vastavalt 0,23-0,34, 0,25-0,39 ja 0,33-0,47. See tähendab, et talvine kutse leiab teenistusse tulekul poolehoidu eri hari-dusrühmades.

Joonis 1.6. Eri kutsete haridusjaotus vanuserühmades uuringuaastate kulgedes.

Püüame mahukalt nelja näitaja ühist jaotust kirjeldavalt joonisel 1.6 olulisima kokku võtta. Lisa joonisel 1.2 on esitatud jämeda orientiirina samad andmed uuringuaastaid koos vaadeldes (esimese kolme aasta talvise kutse puudumist tähele panemata). Lisa joonisel 1.3 on näidatud kutsete hariduslik jaotus aastati vanust kaasamata. Ka see ja kutsete vanuseline jaotus lisa joonisel 1.1 võiksid olla taustaks siinvaadeldava nelja muutujat kirjeldava joonise tõlgendamisel.

Noorimas, kuni 19-aastaste vanuserühmas on juulikutsele tulnute seas 70-80% keskharidusega ajateenijaid, 10-15% kutseharidusega keskhariduse alusel ja kümnendiku jagu põhiharidusega seonduva haridusega. Noorima rühma oktoobrikutse ajateenijate puhul on keskhariduse osa aja jooksul kahanev ja veidi väiksem kui juulikutsele, kuid ikkagi valdav – 50-70%. Põhihariduse või selle alusel saadud kutseharidusega ajateenijaid on aastati kasvavalt neljandiku-kolmandiku ringis. Noorima vanuserühma talvises kutses on võrdsele määral keskhariduse ja kutsekeskharidusega ajateenijaid (neid kasvava osakaaluga) ning vähemal määral põhi- või põhihariduse alusel saadud kutseharidusega ajateenijaid.

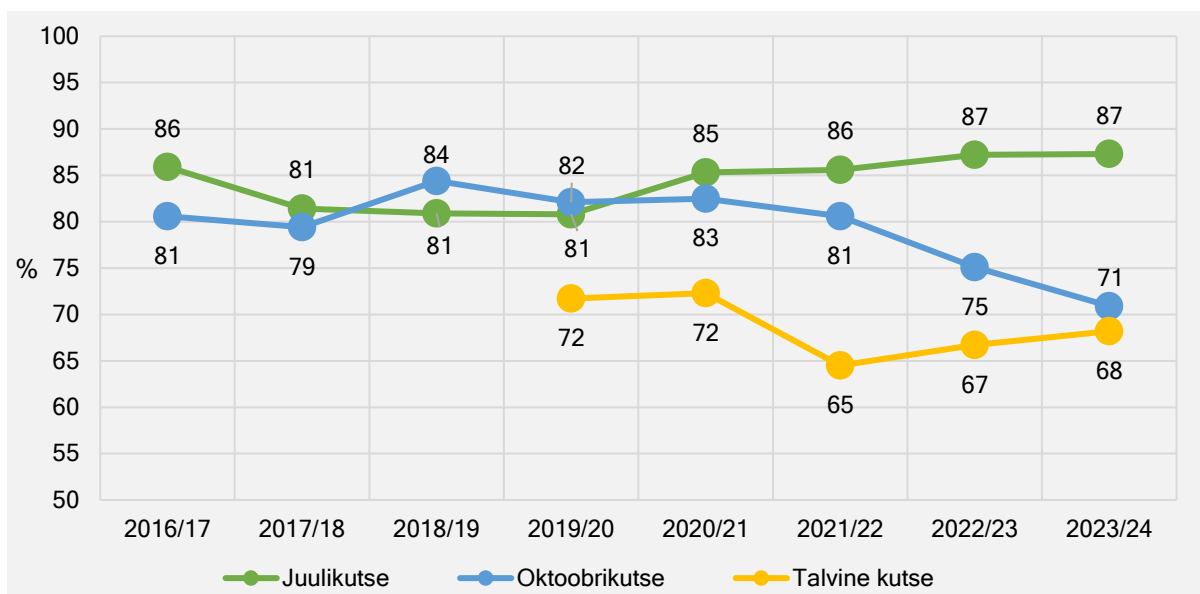
Keskmise vanuserühma (20-21-aastased) juulikutse ajateenijate haridusjaotuses domineerib keskharidus sarnaselt noorima rühma jaotusele, kuid keskhariduse arvel on kutsekeskharidusega ajateenijate osa noorima rühmaga võrreldes suurem ning mõne protsendi katavad ka kõrghariduse või rakendus- ja kõrgharidusega ajateenijad. Oktoobrikutse puhul näeme suurt põhihariduse ja selle alusel saadud kutseharidusega ajateenijate osa ja sellest pisut väiksemat keskharidusega ajateenijate rühma. Selle vanuserühma talvise

kutse haridusprofiil on sarnane noorimale vanuserühmale.

Vanima vanuserühma juulikutsest katavad kokku kolmveerandi võrdsete osadega keskhariduse ja kõrgharidusega ajateenijad. Oktoobrikutse ulatub pooleni põhihariduse või selle alusel saadud kutseharidusega ajateenijate osa ja umbes kümnendikuga on esindatud igaüks ülejäänud haridusrühmadest. Talvise kutse puhul moodustavad kolm suuremat ligikaudu ühesuurust osa keskhariduse, kutsekeskhariduse ja kõrgharidusega ajateenijad.

Kokkuvõtte haridustaseme ja vanuse kohta: kutsed on haridusspetsiifilised, seejuures vanuselistele nüanssidega. Vaatleme veel mõnesid kutsetele iseloomulikke jooni.

Peamise koduse keele alusel (ajateenija määratlus) moodustavad eesti kodukeelega ajateenijad muu kodukeelega ajateenijatega võrreldes väga valdava osa – siinvaadeldavatel aastatel 80%-84%, kokku 82%. Juulikutse ajateenijate seas on see osakaal üldiselt 85% (joonis 1.7), oktoobrikutse puhul 80% ja talvisel kutsel 69%. Juuli- ja oktoobrikutse erinevus kodukeele alusel suureneb perioodi lõpupoole oktoobrikutsele vastava osakaalu languse tõttu, mille taga võib olla neil aastail mõnevõrra suurenenud põhiharidusega ja selle alusel saadud kutseharidusega ajateenijate osakaalu kasv mitte-eesti kodukeelega ajateenijate seas. Kutse on peamise koduse keele alusel statistiliselt järjest tugevamalt prognoositav – uuringuaastal 2019/20 tuleb statistilise seose tugevust mõõtev Craméri kordaja 0,08 piires ja uuringuaastal 2023/24 – 0,22. Seega koduse keelel põhinev kutsetesse jaotumine on muutunud ajas kutseid järjest tugevamalt eristavaks.

Joonis 1.7. Ajateenijate osakaal, kelle peamine kodune keel on eesti keel.

Eri kutsete ajateenijaid iseloomustab **teenistuseelse tegevuse** erinevus (variandid: õppis, töötas või töötas ja õppis, ei töötanud ega õppinud). Teenistuseelsel ajal õppis juulikutse ajateenijaist aastatel 2019/20-2023/24 ajas kasvava osakaaluga 56%-62%, oktoobrikutse korral kahanevalt 36%-26% ja talvisel kutsel kahanevalt 18%-10%. Töötavate või töötavate ja õppivate ajateenijate osa kahaneb juulikutsel 40% juurest 32% tasemeni, on oktoobrikutsel hüplikult 54%-61% ja talvisel kutsel 70%-78%. Iseloomulik on teenistuse eel mittetöötavate ja mitteõppivate ajateenijate osa: juulikutse puhul 4%-8%, oktoobrikutse ja talvise kutse puhul kasvavalt 8%-18%.

Teenistuseelse elukoha järgi kutsete vahel vahet esile ei tule, samuti antakse eri kutsete korral küllaltki lähedane hinnang teenistuseelse leibkonna majandusliku toimetulekule.

Kehalise võimekuse keskmise enesehinnangu järgi (andmeid ei ole esitatud, huvi korral uurimisrühmast saadaval) eristuvad teenistuse alguses statistiliselt kehvema hinnanguga ülejäänud kahest kutses talvise

kutse ajateenijad ja seda kõigil viiel aastal, mil on olemas talvise kutse andmed. Ajateenistuse lõpu hinnanguis ilmneb väike vahe ainult ühel aastal. Juuli- ja oktoobrikutse ajateenijate kehalises võimekuses statistilist erinevust esile ei tule. Kehalise võimekuse enesehinnangu individuaalse muutlikkuse alusel ajateenistuse lõpu hinnangut teenistuseelse aja kohta antud hinnanguga võrreldes (tabel 1.1; ülemine plokk, vastuste arv vastavalt kolmes kutses 7800, 4300 ja 1500 ringis) näeme kõiki aastaid koos käsitledes äsja öelduga kooskõlas, et talvise kutse ajateenijate seas on ülejäänud kahe kutse ajateenijatega võrreldes suurem nende osa, kelle hinnang on kas paranenud või püsinud sama – vastavalt 86% ja 81%. Paranemiseks on arvestatud üleminek vähemalt ühe astme võrra parema hinnangu tasemele, halvenemiseks – vastupidine.

Subjektiivse tervise (tervise enesehinnangu) alusel ilmnes juulikutse ajateenijate ülejäänuid parem ja talvise kutse ajateenijate keskmiselt halvem hinnang, kusjuures oktoobrikutse paigutub statistiliselt nende va-

hele, pigem talvise kui juulikutsega sarnanedes. Selline järjekord kehtib üldjoontes kõikidel aastatel ja nii ajateenistuse alguses kui lõpus antud hinnanguis. Aastaid koos käsitledes (tabel 1.1, keskmine plokk, vastuste arv ligikaudu vastavalt 9400, 5300 ja 1500) näeme talvise kutse ajateenijate hinnangu paranemist juuli- ja oktoobrikutse ajateenijaist suurema osakaaluga ja halvenemist neist väiksema osakaaluga.

Kokkuvõtteks: niihästi füüsilise vormi (kehalise võimekuse) kui subjektiivse tervise poolest eristuvad talvise kutse ajateenijad juuli- ja oktoobrikutse ajateenijaist esialgu halvemate, kuid teenistuse lõpuks teistest enam paranenud hinnangutega.

Tabel 1.1. Ajateenijate protsentjaotus individuaalse muutuse alusel kehalise võimekuse hinnangus, subjektiivses tervises ja spordiga tegelemise sageduses ajateenistuse alguses antud hinnangu võrdlemisel ajateenistuse lõpus antud hinnanguga, 2016/17–2023/24, talvine kutse 2019/20–2023/24.

		Juulikutse, %	Oktoobrikutse, %	Talvine kutse, %
Füüsilise vormi/kehalise võimekuse enesehinnang ajateenistuse eelse aja kohta ja ajateenistuse lõpus ¹	paranenud	38	39	41
	sama	43	42	45
	halvenenud	19	19	14
Subjektiivne tervis (tervise enesehinnang) ajateenistuse eelse aja kohta ja ajateenistuse lõpus ²	paranenud	27	29	31
	sama	50	49	48
	halvenenud	23	22	21
Spordiga tegelemise sagedus ajateenistuse eel ja ajateenistuses ³	suurenenud	23	28	34
	sama	33	33	32
	vähenenud	44	39	34

¹ Skaala: hea, üsna hea, keskmine, üsna halb, halb; 2016/17-2017/18 osaliselt teine skaala, jäetud kõrvale.

² Skaala: hea, üsna hea, keskmine, üsna halb, halb.

³ Skaala: iga päev, 4-6 korda nädalas, 2-3 korda nädalas, kord nädalas, 2-3 korda kuus, mõned korrad aastas või üldse mitte; võrreldakse sportimise sagedust ajateenistuses ja ajateenistuse eel.

Füüsilise vormi seost sportimisega arvestades tekkis spordiharrastuse sagedusest ettearvatav pilt: juulikutse ajateenijaid iseloomustab intensiivsem spordiharrastus kui omavahel sarnase sportimisharjumusega oktoobrikutse ja talvise kutse ajateenijaid. Spordiharrastuse individuaalsete muutuste poolest (tabel 1.1, alumine plokk, vastanuid vastavalt 9000, 5000 ja 1400 ringis) näeme juulikutse ajateenijatel spordiharrastuse vähenemist suuremal määral kui oktoobrikutsel ja eriti võrreldes talvise kutse ajateenijatega. Spordiharrastuse sagenemist kinnitavad juu-

likutsel tulijad vähimal (iga neljas-viies) ja talvise kutsega tulijad suurimal määral (enam kui iga kolmas).

Ajateenijate hea kehaline võimekus on kehalise võimekuse kontrolltestide läbimise alus. Peatükis 4 on seda teemat vaadeldud põhjalikumalt, sh kutsete kaupa.

1.3. Ajateenistuse efektiivsus ja teenistuse tuleku kutse

Eelnevas esitasime kutsete empiirilise kirjelduse taustatunnuste ja mõnede hinnangute alusel. Järgnevalt analüüsime, kuivõrd võiks

kutsete erinevusi esile tuua ajateenistuse „tulemustes” – rahulolus teenistuse ja väljaõppega, teenistuse eel olnud ootuste täitumises, riigikaitse alaste hoiakute positiivses laadis.

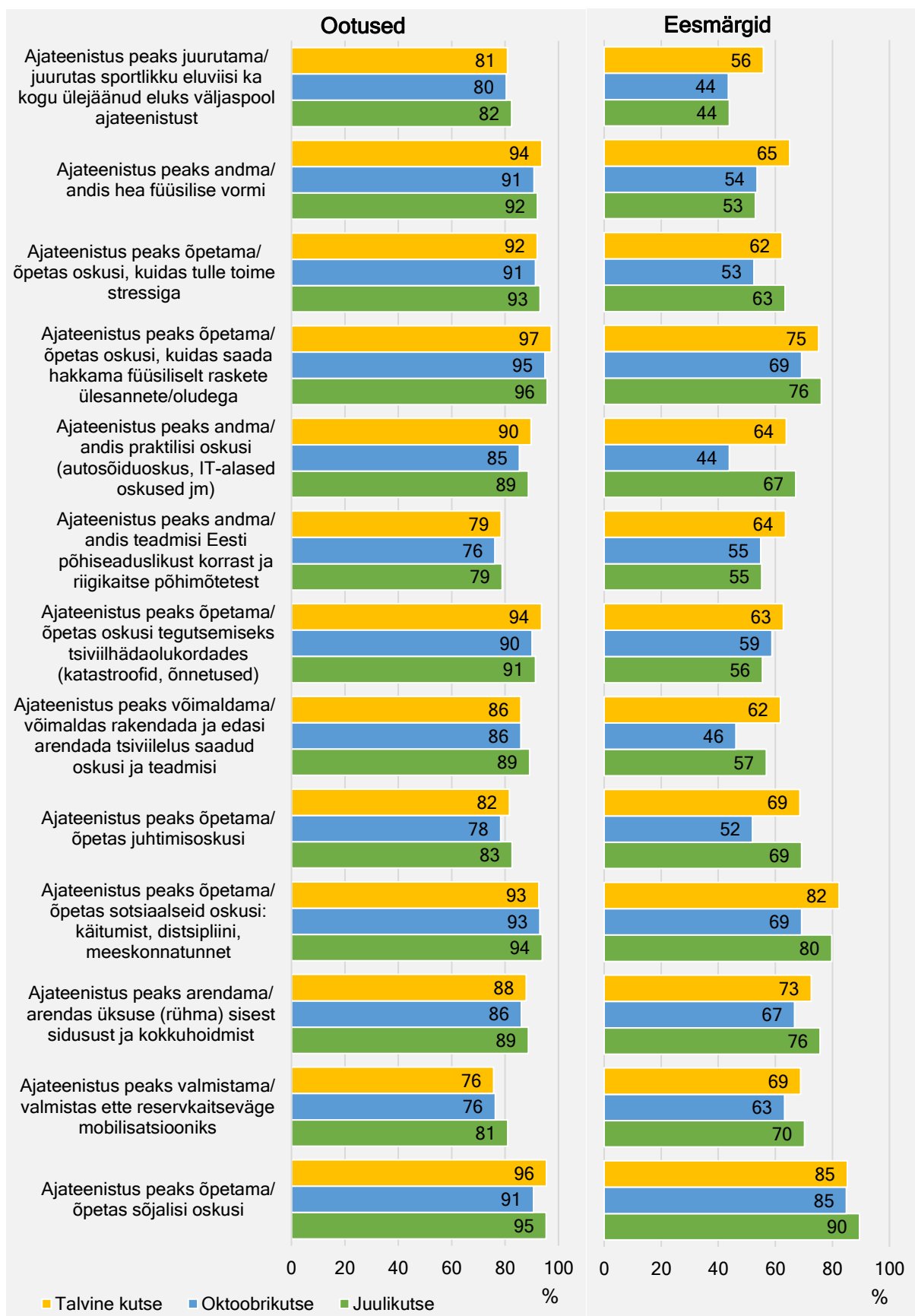
Alustame **ootustest ajateenistuse suhtes** ja nende täitumisest, kasutades uuringuaasta 2023/24 andmeid mõlemal küsitlusetapil osalenute kohta (N=2600-2800). Ajateenistusse tulek tähendab selle ligi aasta kestva perioodi sobitamist oma elukäiku ja ajateenistuse võimaluste mõtestamist oma plaanide ja eesmärkide seisukohalt. Uurisime neid ajateenistuse eel avaldatud ootuste olulisuse hinnangute kaudu ja pakkusime hindamiseks 13 otsesemalt teenistust puudutavat ja enesearenduslikku võimalust. Vastates sai valida nelja vastuse vahel „jah, see on peamine ja väga oluline”, „see on samuti oluline” (võtame allpool kokku sõnaga „oluline”), „see ei ole nii oluline” ja „see ei ole üldse oluline”. Teenistuse lõpus hinnati samal skaalal seda, kui oluliseks eesmärgiks oli ajateenistuses ühe või teise ootuse täitmine. Joonisel 1.8 on näidatud kutsete kaupa vastava ootuse ja sellele vastava eesmärgi oluliseks arvestanute protsendiline osatähtsus.

Enamik ootusi olid kõrged – olenevalt kutsest ja ootuse tähenduse alusel muutlikult peab ootusi oluliseks vähemalt kolmveerand vastavast kogumist. Kutsete vahel osutusid statistiliselt erinevateks sõjaliste oskuste, praktiliste oskuste ja juhtimisoskuste saamise ootused (oktoobrikutse ajateenijatel madala-

mad kui teistel) ning reservkaitseväge mobiilsatsiooniks ettevalmistamise ja tsiviilelu oskuste edasiarendamise ootused (juulikutse ajateenijatel kõrgemad kui teistel).

Eesmärkide saavutamist peetakse oluliseks harvemini kui ootusi (kui skaalasid tõlgendada võrreldavatenä) ja olenevalt tähendusest varieerub siinvaadeldavate asjaolude oluliseks arvestamine märgatavalt tugevalt kui vastavate ootuste puhul (kutsest olenevalt 40% kuni 90%). Kutsete vahel tulevad kõigi asjaolude puhul esile statistilised erinevused, tõsi küll, erisuguse tugevusega.

Toetudes eesmärki oluliseks arvestanute osakaalule, näeme, et juulikutse ajateenijate seas on teistest kutsetest pisut suurema osakaaluga sõjaliste oskuste omandamist olulisena esile toonud ajateenijaid. Talvise kutse ajateenijad arvestavad teistest sagedamini oluliseks hea füüsilise vormi saamist ja sportliku eluviisi kinnistumist, aga ka põhiseaduse ja riigikaitse põhimõtete tundmaõppimist. Tsiivilhüdaolukordades toimetuleku oskuste puhul on eri kutsete ajateenijate hinnangud lähedased väikese ülekaaluga juulikutse. Kõigi ülejäänud asjaolude puhul kordub ühesugune muster: juulikutse ja talvise kutse ajateenijate seas nähakse eesmärki olulisemana kui oktoobrikutse ajateenijate seas. Vahe on suurem juhtimisoskuste, praktiliste oskuste ning sotsiaalsete oskuste saamise ja tsiviilelus omandatud oskuste rakendamise puhul.

Joonis 1.8. Ootuste ja eesmärkide saavutamise hinnangute „jah, see on/oli väga oluline“ või „see on/oli samuti oluline“ andjate protsendiline osatähtsus; ülejäänud vastusevariandid: „see ei ole/ei olnud nii oluline“, „ei ole/ei olnud üldse oluline“; 2023/24, mõlemal küsitlusel osalenud.

Eesmärged oluliseks pidanud ajateenijad on kõigi kutsete puhul veenvalt ülekaalus ja nende osatähtsus ulatub enamiku asjaolude puhul üle poole või on veelgi suurem. Rõhutameme, et ootusi ja eesmärged kujundavate tegurite analüüs ei ole siinkohal ülesandeks, vaid vaatleme eeskätt kutsete vahelisi erinevusi.

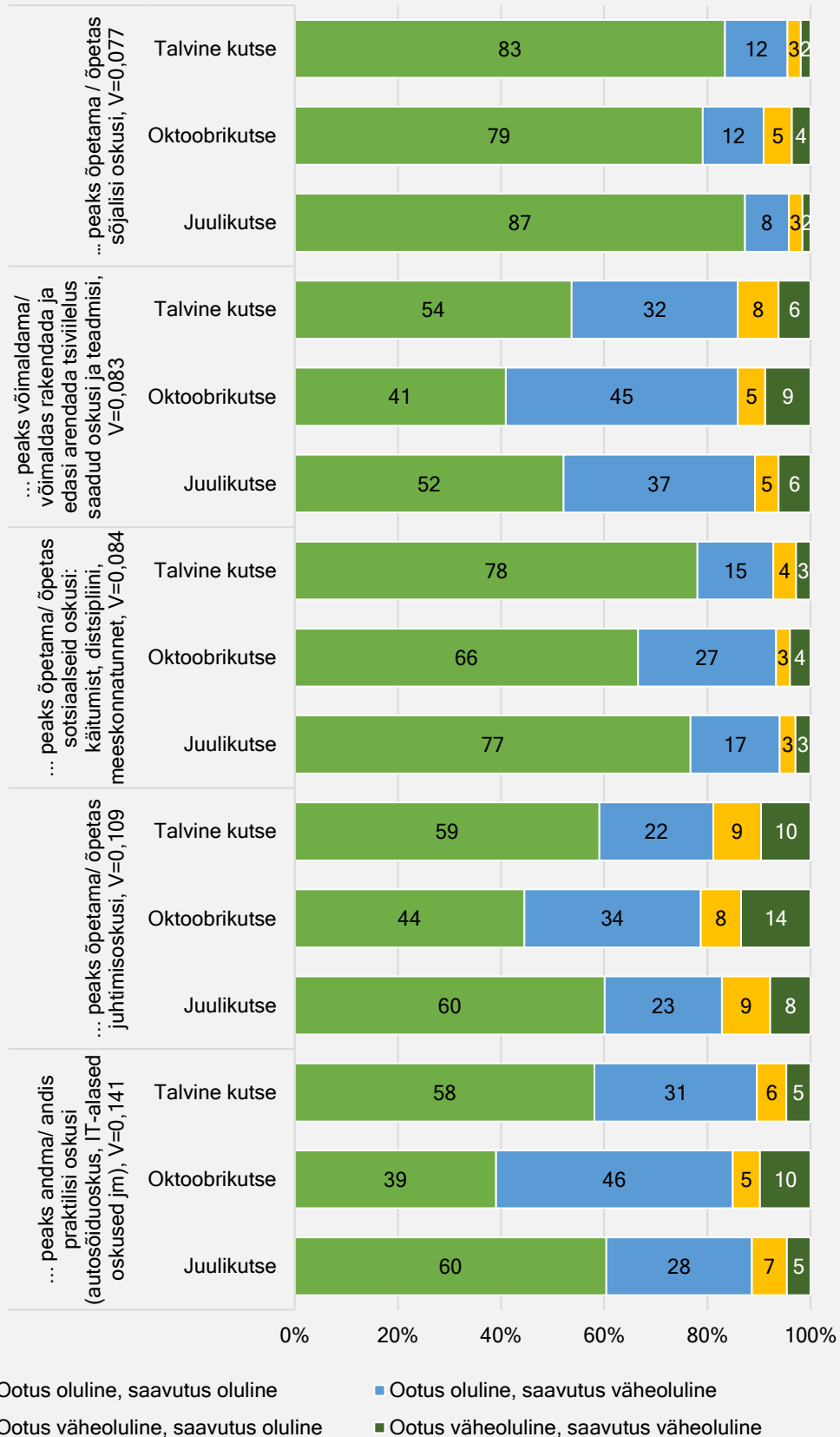
Kokkuvõtteks, küllaltki ühetaoliselt kõrgetest ootustest lähtudes näevad ajateenijad eesmärged varieeruva olulisusega, seejuures eri kutsete ajateenijad erinevalt. Oktoobrikutse ajateenijatest hindab mitmete siinvaadeldavate asjaolude puhul saavutatut oluliseks väiksem osa kui talvise kutse ja juulikutse ajateenijatest. Juulikutse ja talvise kutse ajateenijad läbisid teenistuse seega mitmetes aspektides tulemuslikumalt kui oktoobrikutse ajateenijad.

Uurisime ootuste täitumise määra veel ka teisiti, nimelt ootuste-eesmärkide individuaalsete hinnangupaaride alusel. Määrasime iga asjaolu puhul kindlaks, kui suur osa ajateenijast arvestas oluliseks ootuse ja eesmärgi (kokkuleppeliselt „kordaminek“), arvestas oluliseks ootuse, kuid mitte eesmärgi („pettumus“), ei arvestanud oluliseks ootust, kuid arvestas oluliseks eesmärgi („üllatus“), ei arvestanud oluliseks ei ootust ega eesmärki („ükskõiksus“). Et ootused arvestati väga suure enamuse poolt oluliseks kõigis 13 siin-

vaadeldavas aspektis, siis ettearvatult osutasid loetelu kolmas ja neljas variant väheesindatuks (maksimaalselt kuni 13-14%, enamjao asjaolude puhul mõne protsendi ringis). Küll aga on märgata variatiivsust kutsete vahel „kordamineku“ ja „pettumuse“ tundjate osakaalus.

Joonisel 1.9 on esile toodud viie asjaolu puhul, kus kutsete vahel olid erinevused tugevamad, individuaalsete ootuste-eesmärkide hinnangupaaride jaotus (vrd kordajat V, mis mõõdab jaotuste varieeruvuse määra kutsete vahel). Kõiki iseloomustab oktoobrikutse puhul esimese variandi („kordaminek“) juulikutsest ja talvisest kutsest väiksem ja viimase variandi („ükskõiksus“) veidi suurem osatähtsus, talvine kutse ja juulikutse on siin sarnaste jaotustega. Väljavalitud viis aspekti on samad, mida tõime eespool esile eesmärkide suurema olulisuse poolest (meenutame, et ootuste olulisuse poolest olid eri kutsete vastajad sarnasemad kui eesmärkide olulisuse poolest). Lisa joonisel 1.4 on esitatud ka ülejäänud kaheksa näitaja selline jaotus. Sellel joonisel võiks tähele panna talvise kutse ajateenijate seas sportliku eluviisi juurutamise ja füüsilise vormi parandamise ootuste-eesmärkide olulisuse suuremat osakaalu kui ülejäänud ajateenijate seas (vt eespool kutsete erinevusi kehalise võimekuse enesehinnangu ja sportimise järgi).

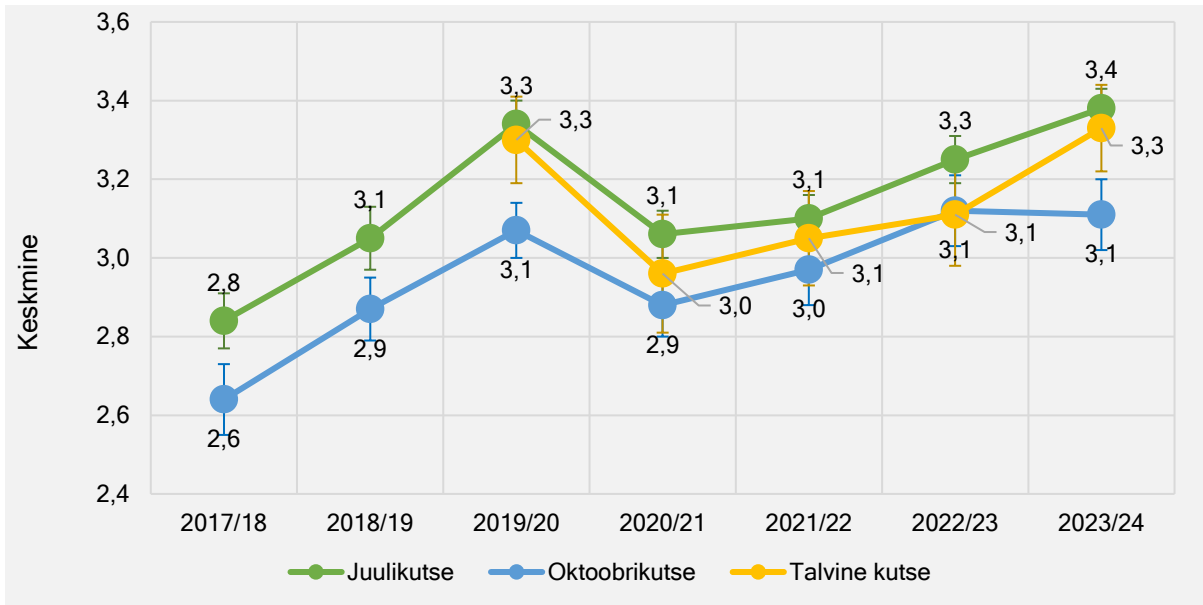
Ajateenistus ...

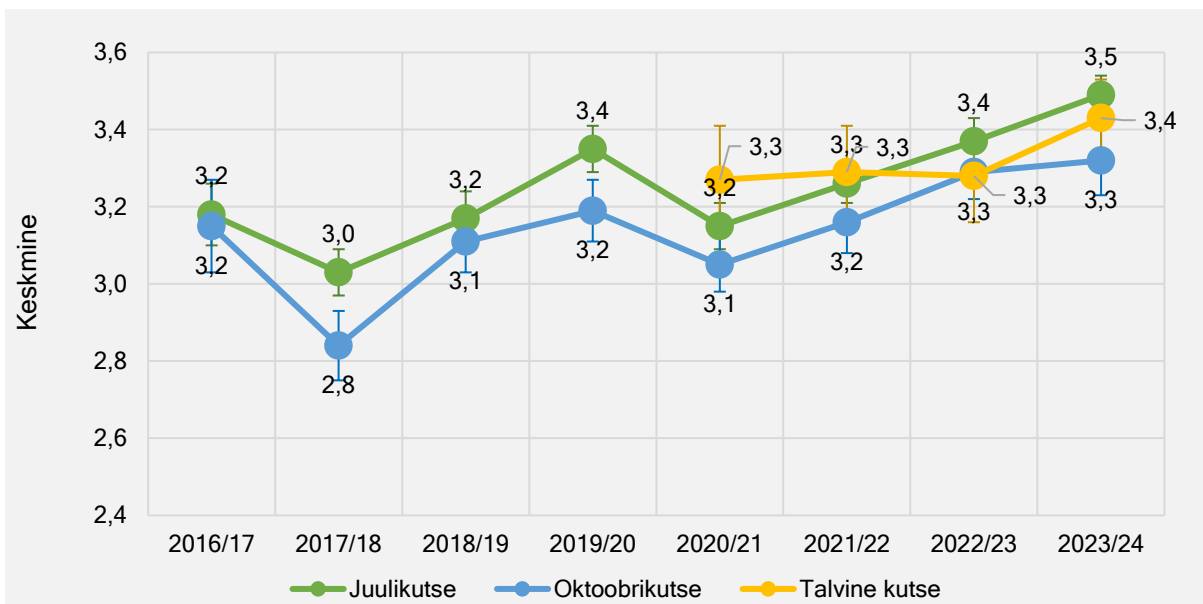
Joonis 1.9. Ootuste ja saavutatud eesmärkide individuaalne vastavus, viis ajateenistusse tuleku kutsete vahel enim varieeruvat näitajat, 2023/24.

Rahulolu ajateenistusega tervikuna ja väl- jaõppega, mida ajateenija hindas teenistuse lõpus, on meie uuringutes püsitunnused ja seepärast esitleme ka eelmisi uuringuaastaid (joonised 1.10a. ja 1.10b). Keskmine rahulolu on tõusnud kuni pandeemia ajani ja sel ajal tekkinud languse järel taas pöördunud tõusule, seda kõigi kolme kutse puhul. Kutsete

vaheline erinevus on aastati sarnane: suurim rahulolu ilmneb juulikutse ajateenijate seas, vähim oktoobrikutse ajateenijate seas ja talvine kutse jääb nende vahele. Uuringuaastal 2023/24 on oktoobri- ja juulikutse rahulolu erinevus kasvanud, eriti ajateenistuse suhtes tervikuna (erinevuse märkamiseks vt ka usaldusvahemike kattuvusi).

Joonis 1.10a. Kuivõrd rahule jäite ajateenistuses kogu teenistusega? Keskmine skaalal 1-ei olnud üldse rahul, 2-pigem ei olnud rahul, 3-ei rahul ega mitte rahul, 4-pigem rahul, 5-väga rahul; usaldusnivoo 95%.

Joonis 1.10b. Kuivõrd rahule jäite ajateenistuses väljaõppega? Keskmine skaalal 1-ei olnud üldse rahul, 2-pigem ei olnud rahul, 3-ei rahul ega mitte rahul, 4-pigem rahul, 5-väga rahul; usaldusnivoo 95%.

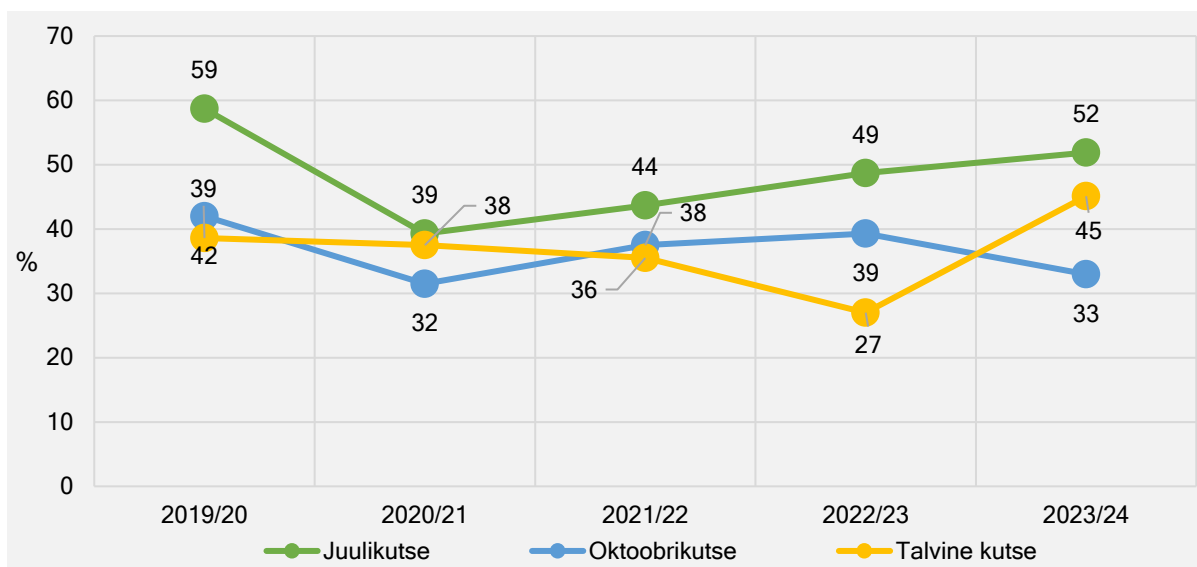
Rahulolu tugevateks mõjuriteks võivad olla niihästi vanus, haridustase kui ka peamine kodune keel, mille alusel eespool eristasime ka kutseid omavahel. Kas erinevused rahulolus ei tulene struktuursetest erinevustest? Uurisime seda, koostades rahulolu prognoosivõrrandid uuringuaasta 2023/24 kohta kõiki neid tunnuseid kaasates ja jälgides kutse kui mõjuri statistilist olulisust ja mõju tugevust (huvi korral küsida täpsemaid arvu- lisi tulemusi uurimisrühmast). Osutub, et juu- likutse ja talvise kutse rahulolus ei tule esile erinevusi (nagu ka joonisel 1.10a näeme), kuid vanuse, haridustaseme ja koduse keele kaasamine teenistusega rahulolu selgitamisel ei kaota oktoobri- ja talvise kutse ning ok- toobri- ja juulikutse vahelisi keskmisi erine- vusi, st säilitab kutse kui mõjuri olulisuse. Analoogilise järelduse saame teha ka väl- jaõppega rahulolu kohta – kutsete erinevus ei ole ainult struktuurne vanuse, haridusta- seme ja kodukeele mõttes, vaid peegeldab ka muid faktoreid.

Ajateenija sai ajateenistuse lõpus võimaluse hinnata ka omandatud **sõjalisi oskusi** vastu- sega küsimusele „Millise hinnangu annate oma võimekusele täita sõjaaja ülesandeid?“ (vastusevariandid: 1-puudulik, 2-kasin, 3-ra- huldav, 4-hea, 5-väga hea, 6-suurepärase). Siinvaadeldaval, 2023/24. a osutusid oktoob- rikutse ja talvise kutse ajateenijate keskmised hinnangud sõjaliste võimete kohta omavahel statistiliselt mitteeristuvateks (vastavalt $3,8 \pm 0,09$ ja $3,9 \pm 0,12$, usaldusnivoo 95%), küll aga jäid statistiliselt alla juulikutse ajateeni- jate keskmisele hinnangule ($4,1 \pm 0,05$). Aasta tagasi eristusid kõik kolm kutset keskmiselt üksteisest (keskmised vastavalt juuli-, ok- toobri- ja talvise kutses $4,2 \pm 0,06$, $3,9 \pm 0,08$

ja $3,7 \pm 0,14$). Juulikutse ajateenijad hindavad mõlemal uuringuaastal oma võimekust kõr- gemalt kui ülejäänud. Ka sõjaliste oskuste prognoosimudeli alusel vanuse, haridusta- seme ja peamise koduse keele järgi tuleb esile juuli ja oktoobrikutse ajateenijate ene- sehinnangu prognostiline erinevus juulikutse ajateenijate kasuks. Seega kui kutsete koos- seisud vastavalt ajateenijate vanusele, hari- dustasemele ja kodusele keelele oleks täpselt ühesugused, siis oktoobrikutse ajateenijad hindaksid ikkagi oma sõjaliste ülesannete täitmise võimekust madalamaks kui juuli- kutse läbinud.

Eespool nägime (joonis 1.4) eri kutsetega aja- teenistusse tulnuil veenvaid erinevusi tuleku- meeolus: juulikutsel tulijate seas oli statisti- liselt enam kui kahe teise kutsega tulnute seas positiivses meeolus tulijaid. Kas see kandub ka edasi reservväelase praktikasse, ei ole meie andmeil võimalik öelda, küll aga teame reservi suunduva ajateenija vastust küsimusele „Milliste tunnetega Te tuleksite **reservõppekogunemisele?**“.

Joonisel 1.11 on näidatud nende ajateenijate osatähtsus, kes on ajateenistust lõpetades positiivse meelestatusega, meelsasti või oma kohust tunnetades valmis osalema reservõp- pekogunemisel. Juulikutsel ajateenistuse lä- binute seas on positiivse häälestusega reservi astujate osatähtsus suurem kui oktoobri- kutse ajateenijail ja kasvab aja jooksul (mee- nutame, et nad on aasta-aastalt ka noore- mad). Uuringuaastal 2023/24 erinevad ok- toobrikutse ja juulikutse need osakaalud 20% võrra (vahepealsetel aastatel alla 10%). Niisiis võime kinnitada alguse tulekumeeleolule sarnaseid erinevusi kutsete vahel ka reservi astujate seas.

Joonis 1.11. Milliste tunnetega Te tuleksite reservõppekogunemisele? Vastuste "oleksin valmis oma kohust täitma" ja "tuleksin hea meelega" osatähtsus, %; ülejäänud vastused "tuleksin täiesti vastumeelselt" ja "võimaluse korral jätaaksin tulemata".

Uurisime kutsete lõikes ka seda, millised on eri kutsete ajateenijate põhilised **riigikaitse alased arvamused** iseenda riigikaitse rolli osas, valmisolekus Eesti kaitseks rünnaku korral, suhtumises riigikaitse korraldusse ja reservõppekogunemistesse. Kasutasime nelja vastandliku tähendusega väidete paari mõõdikul vastavalt otspunktidega 1 ja 10, mille vahel ajateenija valis nii ajateenistuse alguses kui ka lõpus oma positsiooni. Tabelis 1.2 on näidatud uuringuaasta 2023/24 andmeil keskmine positsioon kutsete lõikes (usalduspiiridega usaldusnivool 95%).

Väited on sõnastatud nii, et vasakpoolne, arvuga 1 tähistatud väide on tõlgendatav riigikaitse suhtes positiivsena ja parempoolne (arv 10) negatiivsena. Suurem keskmine tähendab seega halvemat, probleemsemat hinnangut, ja väiksem keskmine paremat, st riigikaitse huvisid enam esiplaanile seadvat hinnangut.

Kõigis neljas väidete paaris on nii ajateenistuse alguses kui ka lõpus juulikutse ajateenijate keskmine positsioon oktoobrikutsel ja talvisel kutsel tulnud ajateenijatega võrreldes

riigikaitse seisukohalt positiivsem ja eristub neist statistiliselt oluliselt.

Väite A järgi kaldutakse kõigi kutsete puhul nii ajateenistuse alguses kui ka lõpus keskmiselt selle poole, et ajateenistuse järel ei näe vastaja oma pikaajalisemat rolli riigikaitstes (mõõdiku formaalne kese on 5 ja 6 vahel). Statistiliselt tugevaim on oktoobrikutse ajateenijate kallak negatiivsele poolele, järgnevad talvine kutse ja juulikutse teineteisest statistiliselt eristudes. Esile tuleb erinevusi ajateenistuse alguse ja lõpu hinnangute vahel. Juulikutse ajateenijad positsioneerivad end ajateenistuse lõpus pisut enam kui algul vasakule, st nende arvamus muutub ajateenistuses reservväelase rolli suhtes veidi soodsamaks.

Väite B järgi kaitseks valmisoleku kohta on keskmine positsioon 4 ja 6 vahel, st kahe pooluse keskme lähedal. Juulikutse ajateenijad on teistest enam vasakul ja nende arvamus püsib teenistuse lõpus statistiliselt sama, mis alguses, nagu ka talvise kutse ajateenijail. Oktoobrikutse ajateenijad on teenistuse al-

guses teistest enam paremal ja nihkuvad teenistuse lõpuks keskmiselt veel enam paremale. Niihästi teenistuse alguse kui ka lõpu hinnangute järjekord on üksteisest statistiliselt eristudes sama: tugevaim kaitseks valmis olek juulikutse ajateenijate hinnangutes, järgnevad talvise kutse ja oktoobrikutse ajateenijad.

Väite C kohaselt on juulikutse ajateenijad keskmiselt riigikaitse praegust korraldust heakskiitval poolel erinedes statistiliselt ülejäänute positsioonist. Teenistuse vältel selline arvamus süveneb, nagu ka talvise kutse

puhul. Oktoobrikutse ja talvise kutse ajateenijate keskmiste hinnangute statistilist erinevust teineteisest esile ei tule.

Väite D järgi ollakse reservõppekogunemiste otstarbekuse asjus skaala kahe pooluse keskme lähedal või veidi siiski positiivsemal poolel, kusjuures teistest eristuvad keskmiselt positiivsema hoiakuga juulikutse ajateenijad. Ajateenistuse jooksul toimunud muutus tähendab kõigi kutsete puhul statistilist nihet lähemale negatiivsele arvamusele, mis jääb siiski samuti nagu alguses pooluste keskme lähedusse. Juulikutse ajateenijate suhtumine reservõppekogunemiste kohta on parem kui ülejäänutel.

Tabel 1.2. Riigikaitse alased keskmised hinnangud 2023/24. a.

Kus paikneb Teie arvamus?	Juulikutse		Oktoobrikutse		Talvine kutse	
	Algus ¹	Lõpp	Algus	Lõpp	Algus	Lõpp
A: 1-Läbin ajateenistuse, et panustada reservväelasena riigikaitseks, 10-Läbin ajateenistuse, kuid ei näe oma pikemaajalist rolli riigikaitseks	6,1±0,13*	5,9±0,15	7,0±0,20*	7,2±0,21	6,6±0,26	6,5±0,29
B: 1-Kui Eestile tungitaks kallale, oleksin valmis osalema kaitsetegevuses, 10-Kui Eestile tungitaks kallale, hoiaksin kaitsetegevusest pigem kõrvale	4,2±0,13	4,2±0,14	5,2±0,22*	5,6±0,23	4,8±0,26	4,5±0,28
C: 1-Mulle tundub õige, et Eestis on kohustuslik ajateenistus ja reservarmeel põhinev riigikaitse, 10-Minu arvates võiks Eesti loobuda kohustuslikust ajateenistusest ja reservarmeel põhinevast riigikaitsest	3,9±0,12*	3,6±0,13	5,1±0,22	5,0±0,23	5,3±0,28*	4,7±0,29
D: 1-Reservõppekogunemised tagavad reservväelaste väljaõppe taseme säilimise ja tugevdavad riigi kaitsevõimet, 10-Reservõppekogunemised on reservväelaste jaoks aja ja riigi jaoks raha raiskamine	3,6±0,10*	4,0±0,12	4,4±0,19*	5,2±0,21	4,5±0,24*	4,9±0,28

¹ Lisatud on keskmise usaldusvahemik usaldusnivool 95%; tärniga on orientiiriks märgitud statistiliselt oluline keskmiste erinevus ajateenistuse alguse ja lõpu hinnanguid kõrvutades, kui andmeid tõlgendada juhuslikena (olulisuse tõenäosus 0,05, t-test).

Uurisime ka riigikaitse hoiakute puhul kutsete vaheliste erinevuste stabiilsust taustatunnuste kaasamise teel hoiakute prognoosimise lisaks kutsele, nagu ka eespool rahulolutunnuste korral. Osutus, et prognostiliselt erinevad juulikutse hinnangud oktoobrikutse hinnanguist kõigi nelja väitepaari korral nii ajateenistuse alguses kui ka lõpus antud hinnanguis (seejuures juulikutse ajateenijate hoiak keskmiselt positiivsem kui oktoobrikutse ajateenijatel). Ajateenistuse lõpus tuleb esile ka talvise kutse ja oktoobrikutse prognostiliste hinnangute erinevus, samuti väite D korral juulikutse ja talvise kutse prognostiline erinevus. Seega taustatunnuste kaasamine ei selgitanud ammendavalt erinevusi eri kutsete ajateenijate hoiakutes.

Kokkuvõttes saame öelda, et riigikaitse väidete poolest eristuvad teistest selgelt positiivsemana juulikutse ajateenijad. Oktoobrikutse ajateenijad on keskmiselt teistest kriitilisemad ja negatiivsema hoiakuga ning talvise kutse ajateenijad nende kahe vahel. Teenistuse algust ja lõppu võrreldes näeme nii hinnangute „paranemist“ kui ka „halvenemist“.

Kutsete peatüki kokkuvõtteks tuleb endale kõigepealt aru anda selles, et kutsete eristamine meie analüüsis ei too esile kutse kui niisuguse põhjuslikku toimet ajateenistuse käigule ja ajateenija hinnangutele selle lõpus. Nägime hariduslikke, hoiakutes väljendatud, vanuselisi ja muid erinevusi eri kutse ajateenijate vahel ja kutse ise on nende kui ajateenistuse käiku mõjutada võivate tegurite kokkuvõtlik peegeldus. Selle raporti maht ei võimalda teemaga edasi minna ning võrrelda võimalike mõjurite toimemehhanismi ajateenija hinnangutele eri kutsetes (st kutse ja mõ-

jurite koostoimet). Siinkohal pigem suunatakse sissejuhatava vaate abil sellist uurimisülesannet käsitlema. Kindlasti on selleks vaja täiendavaid andmeid eri kutsete ajateenijate teenistusse sulandumise, koormuse jm teenistuse laadi kujundavate külgede kohta.

Eri kutsete ajateenijate erinevused teenistusega rahulolus, ootuste täitumises ja reservväelase kohustuste täitmise valmiduses toovad lisaks peatüki alguses vaadeldud taust erinevustele esile oktoobrikutse ajateenijate erilise staatuse ja viitavad teenistuse teistest kutsetest väiksemale efektiivsusele. Kas on selle taga lühem teenistusaeg või lühema teenistusaja teadlik valik madala panustamisvalmiduse tõttu ajateenistusse ning riigikaitseesse või on need kaks tegurit ajateenistuses teineteist võimendamas või leidub seletuseks mõni korralduslik asjaolu – kõike seda tuleks edasi uurida, kaasates põhjalikult ka teenistuse sotsiaalset külge (suhted ajateenijate vahel, suhted ülematega). Omaette jätku teema võiks olla ka vaadeldud näitajate poolest hüplik laadiga talvine kutse, mille jälgimiseks on meil lühem aegrida ja mille suurus siinvaadeldaval uuringuaastal on kasvanud. See tähendab tulijate laiemat lähtebaasi ja arvatavat lähenemist ülejäänud kahele kutsele.

Lõpetuseks: kuigi Kompleksuuringu näitajate aegread on enamiku tunnuste osas juba kaheksa aasta pikkused, häirivad ajateenijate hoiakuis mitmeid tagasilööke põhjustanud pandeemia-aastad trendide selgust nii käesoleva peatüki – kutsete analüüsi – kui ka teiste teemade puhul. Meie uurimuslik siht toetub järgnevate stabiilsete uuringuaastate ootusele.

2. SUHTED ÜLEMATEGA JA VÄLJAÕPPE KVALITEET KUI OLULISED AJATEENISTUSEGA RAHULOLU TEGURID

Juhan Kivirähk

2.1. Sissejuhatus

Nii nagu Eesti ühiskonna intellektuaalne võimekus ja innovatiivsus on olulisel määral seotud pedagoogide tubli tööga koolides, on Eesti reservväe kvaliteet ja võitlusvõime seotud ajateenijaid koolitavate instruktorite ja ülemate tegevusega.

Selle kohta, kuidas tuleks tulevasi sõjamehi välja õpetada, on erinevaid arvamusi. Sõjaväge on traditsiooniliselt käsitletud totaalse institutsioonina, kus on esiplaanil distsipliin, käsuaהל ning vastuvaidlematu allumine ülemate korraldustele. Kuna ajateenistus on meessoost kodanikele kohustuslik, siis tuleb nad panna vastuvaidlemist mitte sallides seda kohust ka täitma.

Hollywoodi filmis „Forrest Gump“ kujutati USA armees ettevalmistust Vietnami sõja ajal: mida ja mis toonil iganes ülem sõdurile ütles, tohtis see vastata vaid „Yes, sir!“. Filmis „Biloxi blues“ demonstreeris seersant Toomey üsna jõulisi ja meelevaldseid meetodeid enda hoolde usaldatud sõdurite väljaõppel ning kehtestas reeglite rikkujatele karme karistusi.

Need mehed, kel tuli kokku puutuda nõukogude armeega, mäletavad hästi oma õigusetut seisundit suhetes ohvitseride ja praporštšikkudega, ülemate poolt vaikimisi aktsepteeritud „dedovštšinast“ rääkimata.

2016/2017 aasta kompleksuuringus tuli küsitletutel teha valik kahe vastandliku seisukoha vahel:

- A. Kaitsevägi on üks osa ühiskonnast, kus peavad kehtima samasugused reeglid ja õigused nagu tsiviilelus
- B. Kaitseväge tõhusa toimimise huvides ei saa siin rakendada kõiki neid reegleid ja õigusi, mis kehtivad tsiviilelus.

Ajateenistuse alguses pooldas seisukohta A 31% ning seisukohta B 69%, ajateenistuse lõpus oli A toetajate osakaal 29 protsenti, seisukoha B toetus aga 71 protsenti – ehk muutus jäi statistiliselt lubatava eksimuse piiresse. Seega tuleb ligi kolmandik ajateenijatest ajateenistusse ootusega, et neid koheldaks seal samamoodi nagu see on toimunud seni tsiviilelus ning ajateenistust läbides see arusaam säilib.

Eestis ajateenistusse tulevate noorte enamik on harjunud tsiviliseeritud ja demokraatliku komberuumiga, mistõttu mõned nn. „vana kooli“ mehed kipuvad neid mõnikord lumehelbekesteks nimetama. Kuigi uuema põlvkonna ohvitserid ja instruktorid kasutavad valdavalt kaasaegseid õpetamis- ja kasvatusmeetodeid ning ka ajateenijate hinnangud oma ülematele on valdavalt positiivsed, toob ajateenijate poolt antud tagasiside välja ka aeg-ajalt esinevat ülemäära karmi kohtlemist ja üleolevat suhtumist ülemate poolt.

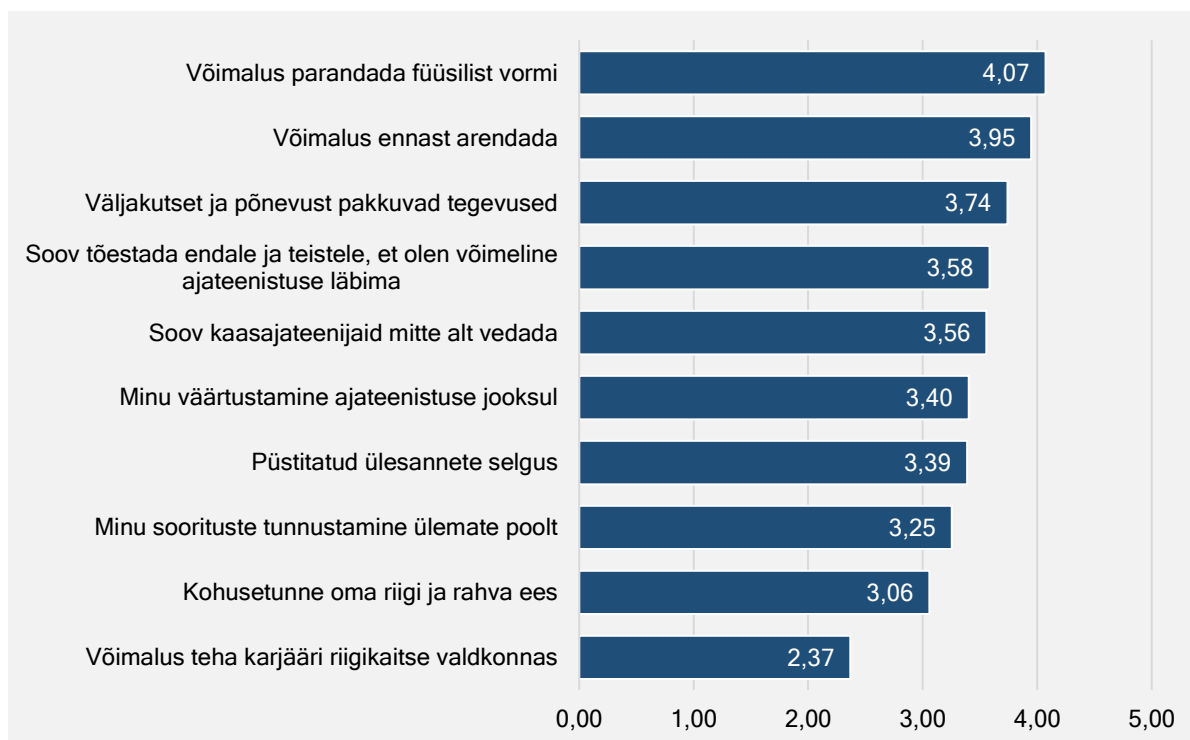
On kahtlemata erakordselt keeruline väljakutse koolitada üheaegselt nii neid, kellel on kaitseväeteenistuseks kõrge motivatsioon ja valmisolek järgida kaitseväge distsipliininõudeid ning neid, kelle jaoks ajateenistuses viibimine on üdini vastumeelne ning kes ootavad, et sealne elu ei erineks oluliselt senisest mugavast elust tsiviilis. Antud probleemistiku üks võimalikest lahendustest on kaitseväge

juhataja kindralmajor Andrus Merilo algatatud vaheaasta idee, mille jooksul tegeletakse intensiivselt tegevvälaste koolitamise ja ümberõppega. Reservvälaste väljaõpetamiseks ei piisa ju üksnes sõjakunsti heast valdamisest, selleks on ohvitseridel vaja ka pedagoogilisi oskusi.

2.2. Ootused ajateenistusele

Ajateenistuse alguses läbi viidud küsitlusest selguvad motiivid, mis mõjutavad ajateenistusse panustamist. Muuhulgas on seal vaatluse all ka ootused ülemate suhtes.

Ajateenistusse panustamise motiivide seas on esiplaanil isikliku arenguga seotud asjaolud: ennast arendada, parandada füüsilist vormi, kogeda põnevaid tegevusi (joonis 2.1). Neile järgnevad kaaslaste hulgas presitiivi kujundavad tegurid: tõestada oma võimekust ajateenistust läbida ja kaaslasti mitte alt vedada.

Joonis 2.1 Ajateenistusse panustamise motiivid. Küsimus „Kuivõrd motiveerib Teid kaitseväge/ajateenistusse panustama“ Vastajate keskmised hinnangud skaalal 1-ei motiveeri üldse, 2-motiveerib vähe, 3-motiveerib mõõdukalt, 4-motiveerib tugevalt, 5-motiveerib väga tugevalt. (ajateenistuse alguses vastanute koondandmed – N=3544).

Nende motiivide keskmine olulisus, mis on seotud väljaõppe käigus ajateenijatesse suhtumisega – ajateenijate väärtustamine, nende soorituste tunnustamine - koguvad küll skaala keskmisest kõrgemad pallid, kuid jäävad võrreldes eneseteostuse ja prestiižiga vähem tähtsateks. Kõige vähem motiveerib ajateenijaid kohusetunne riigi ja rahva ees ning võimalus teha karjääri kaitseväs.

Orienteeritus isiklikule arengule tuleb esile ka hinnangutes oskustele, mida ajateenistusest saada loodetakse. Siin domineerivad sõjaliste oskuste kõrval oskused saada hakkama füüsiliselt raskete ülesannete/oludega, sotsiaalsed oskused (käitumine, distsipliin, meeskonnatunne), stressiga toimetulek, hea füüsiline vorm ning sellised praktilised oskused, mida hiljem ka tsiviilelus vaja võib minna.

Siiski ei selgu ajateenistuse alguses läbi viidud küsitlusest, millised on lisaks tunnustamisele ja ülesannete selgitamisele ajateenijate muud ootused ülemate suhtes – milline on ajateenijate jaoks ideaalse ülema kuvand.

Kuid ajateenistuse lõpus, läbitud ajateenistusele tagasi vaadates, on ülemate roll ajateenistusega rahuolus märkimisväärne. Neist ajateenijaist, kes pidasid ajateenistuse alguses olulisteks motivaatoriteks oma soorituste tunnustamist ja enese väärtustamist, luges enamik neid tegureid motiveerivateks ka ajateenistuse lõpus. Samas need ajateenijad, kes juba ajateenistusse tulles olid madala motivatsiooniga (tulid sinna vastumeelselt), ei pidanud ei ajateenistuse alguses ega ka lõpus oluliseks enda väärtustamist ja tunnustamist ülemate poolt (tabel 2.1 ja 2.2).

See, kui motiveeriv oli ajateenija jaoks tema soorituste tunnustamine ja tema väärtustamine ajateenistuses, on olulisel määral seotud ka sellega, kui rahule jäi ajateenija oma suhetega ülematega (vt. tabel 2.3).

Ajateenijaist, keda motiveeris tugevalt nende soorituste tunnustamine ja nende väärtustamine ülemate poolt, jäi suhetega ülematega rahule kolm neljandikku; neist, kellele need tegurid motiveerivalt ei mõjunud, vaid 40 protsenti.

Tabel 2.1. Ajateenija väärtustamine kui motiveeriv tegur ajateenistuse alguses vs lõpus.

			KÕIK	Minu väärtustamine (ootus ajateenistuse alguses)		
				vähe v. üldse mitte	mõõdukalt	tugevalt
KÕIK		arv	2933	653	801	1452
Minu väärtustamine (tegelik ajateenistuse lõpus)	vähe v. üldse mitte	%	37	60	40	26
	mõõdukalt	%	29	23	36	28
	tugevalt	%	34	17	24	47

* χ^2 - kriteerium tunnistab seose ajateenistuse alguse ja lõpu motivatsiooni vahel statistiliselt oluliseks. Siin ja edaspidi on rasvases kirjas esile tõstetud üldjaotuse protsentidest või keskmistest oluliselt suuremad väärtused.

Tabel 2.2. Ajateenija soorituste tunnustamine kui motiveeriv tegur ajateenistuse alguses vs lõpus.

			KÕIK	Minu soorituste tunnustamine (ootus ajateenistuse alguses)		
				vähe v. üldse mitte	mõõdukalt	tugevalt
KÕIK		arv	2933	778	841	1285
Minu soorituste tunnustamine (tegelik ajateenistuse lõpus)	vähe v. üldse mitte	%	44	65	48	28
	mõõdukalt	%	28	22	32	28
	tugevalt	%	29	12	20	44

* χ^2 - kriteerium tunnistab seose ajateenistuse alguse ja lõpu motivatsiooni statistiliselt oluliseks.

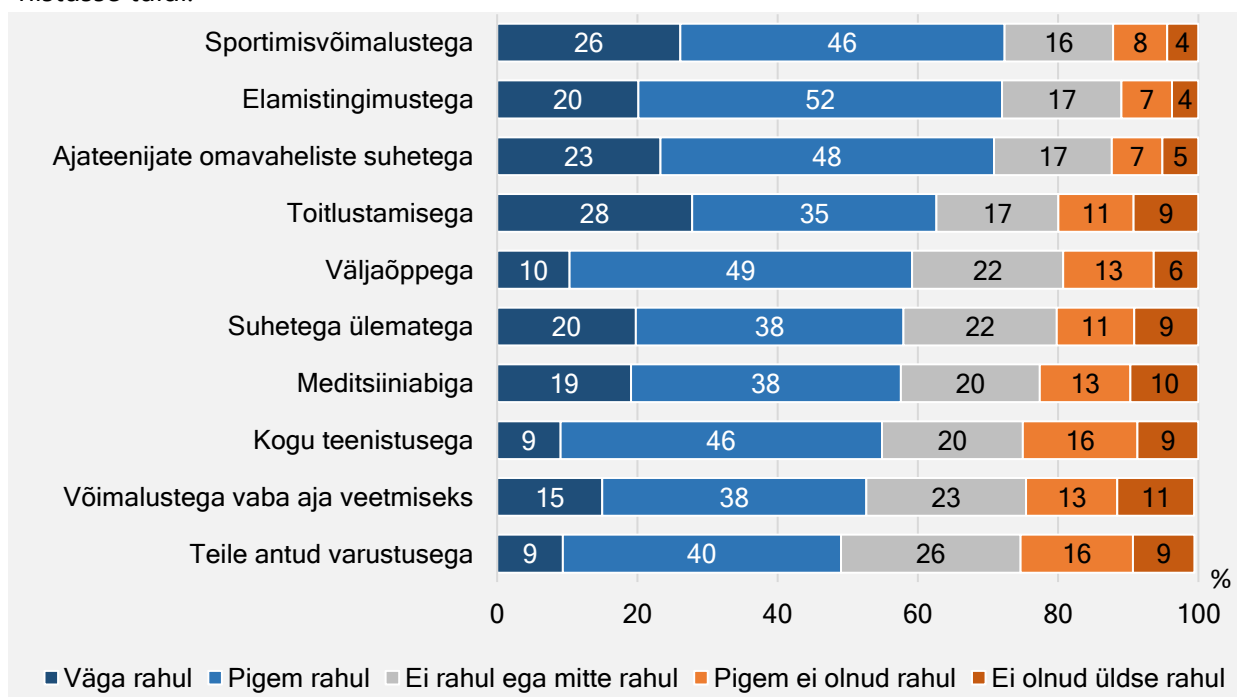
Tabel 2.3. Ajateenija väärtustamise ja soorituste tunnustamise seos rahuloluga suhetega ülematega.

Rahulolu suhetega ülematega	KÕIK	Kuivõrd motiveeriv oli ajateenija soorituste tunnustamine			Kuivõrd motiveeriv oli ajateenija väärtustamine		
		vähe v. üldse mitte	möödukal	tugevalt	vähe v. üldse mitte	möödukal	tugevalt
N =	2933	1273	803	829	1083	846	975
rahul	58%	42%	65%	76%	40%	62%	74%
nii rahul kui mitte	22%	26%	22%	15%	25%	24%	16%
mitte rahul	20%	32%	13%	9%	35%	14%	10%

2.3. Rahulolu ajateenistusega

Ajateenistusega rahulolu on kriitilise tähtsusega selleks, et kujuneks motiveeritud reservväelastest koosnev reservvägi. Rahulolu omakorda ei sõltu üksnes sellest, mis ajateenistuses tegelikult toimus, vaid olulisel määral ka sellest, milline oli motivatsioon ajateenistuse läbimiseks, milliste tunnetega ajateenistusse tuldi.

Rahulolu pingerea tippu kuuluvad igapäevast olulist keskkonda puudutavad ajateenistuse küljed: sportimisvõimalused, elamistingimused, toitlustamine ja suhted kaasajateenijatega. Tõsi, vaba aja veetmise võimalused jäävad pingerea lõppu, kuid ka selle küljega on rahul enam kui pooled ajateenijatest.

Joonis 2.2. Rahulolu ajateenistuse erinevate külgedega (ajateenistuse lõpus vastanute koondandmed N= 2981).

* Jooniselt puuduvad hinnangud sotsiaaltöötajale, psühholoogile ja kaplanile, kellele paljude ajateenijate poolt hinnanguid ei antud kokkupuute puudumise tõttu ning kelle tegevusega rahulolu ei mõjutanud oluliselt üldist rahulolu ajateenistusega. Need ei puuduta ka otseselt käesoleva peatüki teemat.

Ajateenistuse kaitsevaeliste teguritega – väljaõppega, suhetega ülematega ja kogu teenistusega - on väga või pigem rahul alla 60 protsendi ajateenijatest. Kõige väiksem on rahulolu varustusega, mille puhul väga või pigem rahul olijate osakaal jääb napilt alla poole.

Kõige kõrgem keskmine rahulolu ajateenistuse erinevate külgedega on juulikutse ajateenijatel – neil on ka kõige kõrgem motivatsioon ajateenistusse tulekuks. Siiski on talvise kutse ajateenijate keskmine rahulolu kõrgem sportimisvõimaluste, meditsiiniabi, vaba aja veetmise võimaluste, varustuse ning ka ülematega suhete osas, kuid need erinevused suvise kutse ajateenijate keskmistest ei ole statistiliselt olulised. Küll aga

on statistiliselt oluline oktoobrikutse ajateenijate keskmisest madalam rahulolu ajateenistuse erinevate külgedega (vt. tabel 2.4). Kutsete erinevat koosseisu, mis neid erinevusi mõjutab, kirjeldatakse esimeses peatükis.

Ehkki rahulolu kogu teenistusega korreleerub statistiliselt olulisel määral kõigi üksikute teenistuse külgedega rahuloludega, on kogu teenistusele antud hinnanguga kõige tugevamas korrelatsioonis rahulolu väljaõppega ning suhetega ülematega – just need küljed ajateenistuse juures mõjutavad rahulolu kogu teenistusega kõige enam (vt. tabel 2.5).

Tabel 2.4 Keskmine rahulolu ajateenistuse erinevate külgedega kutsete lõikes (skaala 5-väga rahul, 4-pigem rahul, 3-ei rahul ega mitterahul, 2-pigem ei ole rahul, 1-ei ole üldse rahul).

	Teenistusse kutsumise aeg			KÕIK ajateenistuse lõpus vastanud N=2981
	Juulikutse N=1762	Oktoobrikutse N=752	Talvine kutse N=467	
Kogu teenistusega	3,38	3,11	3,33	3,30
Väljaõppega	3,49	3,32	3,43	3,44
Elamistingimustega	3,83	3,67	3,75	3,77
Toitlustamisega	3,65	3,65	3,38	3,61
Meditsiiniabiga	3,50	3,21	3,62	3,44
Sportimisvõimalustega	3,82	3,73	3,95	3,82
Ajateenijate omavaheliste suhetega	3,87	3,60	3,65	3,77
Suhetega ülematega	3,51	3,32	3,65	3,48
Võimalustega vaba aja veetmiseks	3,35	3,18	3,46	3,32
Teile antud varustusega	3,24	3,21	3,32	3,24

Siin ja edaspidi on punase värviga tähistatud olulisemad hinnangud, mis jäävad keskmisest madalamaks

Tabel 2.5. Üksikrahulolude seos rahuloluga kogu teenistusega (*Spearmani korrelatsioon*).

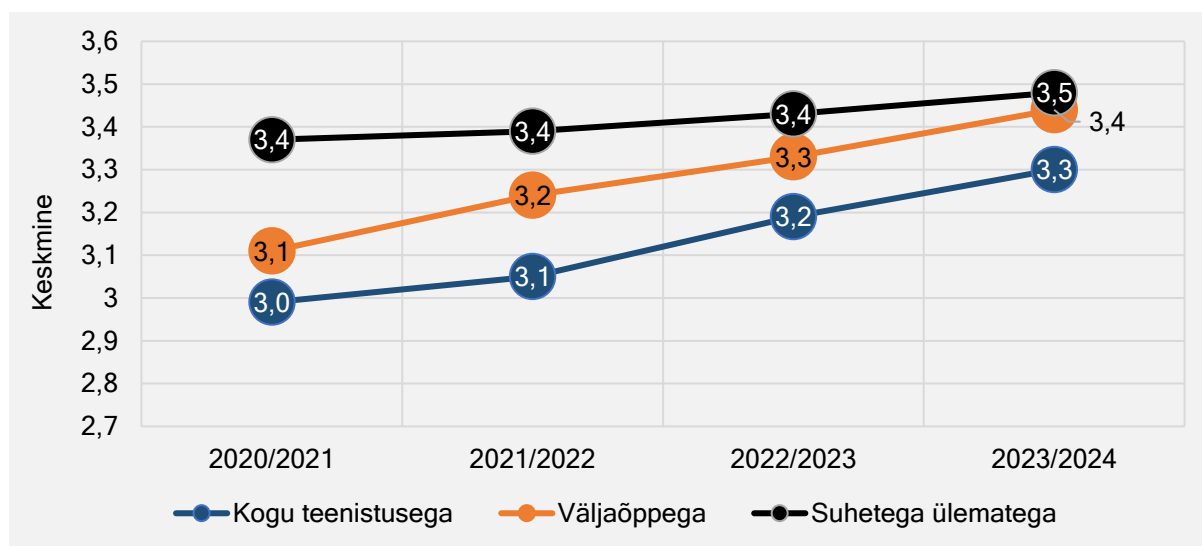
Rahulolu aspekt	Kogu teenistusega
Väljaõppega	,656**
Suhetega ülematega	,538**
Võimalustega vaba aja veetmiseks	,464**
Elamistingimustega	,437**
Ajateenijate omavaheliste suhetega	,366**
Teile antud varustusega	,341**
Sportimisvõimalustega	,306**
Meditsiiniabiga	,278**
Toitlustamisega	,189**

** - seos üldrahuloluga statistiliselt oluline

Statistiliselt oluline seos rahulolu vahel ajateenistusega tervikuna ning eraldi väljaõppega ning suhetega ülemustega tähendab seda, et kui positiivse hinnanguga väljaõppele ja ülematele kaasneb suure tõenäosusega ka suurem üldine rahulolu, siis mada-

lama rahulolu põhjusi ajateenistusega ta-sub sageli otsida just rahulolematusest väljaõppega ja ülematega.

Viimase nelja aasta jooksul on keskmine rahulolu ajateenistusega tervikuna, väljaõppega ja suhetega ülematega pidevalt kasvanud (vt. joonis 2.3)

Joonis 2.3. Keskmise rahulolu muutused 2021-2024 (skaala 5-väga rahul, 4-pigem rahul, 3-ei rahul ega mitterahul, 2-pigem ei ole rahul, 1-ei ole üldse rahul).

Tabel 2.6 – Keskmised rahuloluhinnangud ajateenistusse tulekusse suhtumise lõikes (skaala 5-väga rahul, 4-pigem rahul, 3-ei rahul ega mitterahul, 2-pigem ei ole rahul, 1-ei ole üldse rahul).

	Milliste tunnetega Te ajateenistusse tulite?				KÕIK mõlemas küsitluses osalenud N=2933
	Tulin hea meelega N=609	Olin valmis kohust täitma N=1025	Võimalusel oleksin tulemata jätnud N=973	Tulin täiesti vastumeelselt N=197	
Kogu teenistusega	3,73	3,49	3,03	2,49	3,32
Väljaõppega	3,75	3,61	3,21	2,76	3,44
Elamistingimustega	4,01	3,93	3,60	3,18	3,78
Toitlustamisega	3,84	3,71	3,44	3,13	3,61
Meditsiiniabiga	3,62	3,56	3,32	2,99	3,45
Sportimisvõimalustega	3,89	3,94	3,71	3,59	3,83
Ajateenijate omavaheliste suhetega	3,86	3,88	3,71	3,27	3,78
Suhetega ülematega	3,69	3,64	3,29	3,04	3,49
Võimalustega vaba aja veetmiseks	3,54	3,48	3,13	2,91	3,33
Teile antud varustusega	3,31	3,39	3,11	2,90	3,24

Ajateenijatel paluti avatud vastusena kirja panna omapoolseid kommentaare väljaõppe kohta, et põhjendada oma rahulolu või rahulolematust. Kokku andis oma kommentaari 1403 ajateenijat.

23% vastustest väljendasid rahulolu läbitud ajateenistusega ning positiivseid hinnanguid väljaõppele. Kõige rohkem vastuseid (36%) puudutas väljaõpet. Lisaks kriitikale tehti seal ka palju sisulisi ettepanekuid, mida väljaõppe juures paremaks muuta. Sellest nähtub, et ajateenijad ei ole pelgalt passiivsed osalejad, vaid ka aktiivsed kaasamõtledjad, kes on huvitatud sellest, et väljaõpe ajateenistuses annaks parima võimaliku resultaadi. Need vastused väärivad eraldi analüüsi ja täpsemat diferentseerimist, ent kuna need pole seotud käesoleva peatüki temaga, siis põhjalikumalt nende analüüsi siinkohal ei lasku.

Tinglikult võib kriitikaks väljaõppe aadressil pidada ka neid 12% vastustest, mis kritiseerisid ebaotstarbekat ajakasutust ning 9%, mis tõid esile info ja selgituste puudumise väljaõppe ajakava eesmärkide osas. Kaudselt on need vastused muidugi seotud ka järgmise vastuste kategooriaga, mis sisaldasid kriitikat ülemate ja instruktorite aadressil (mida oli 16% vastajatest).

Alljärgnevaid ajateenijate poolt antud vastuseid lugedes ei tohiks unustada, et üldiselt on rahulolu ülematega läbi aastate tõusnud ja kriitika osakaal ei ole suur: 16% vastuse andnutest on ju vaid 7% kõigist küsitletud ajateenijatest. Kuid kahtlemata väljendavad need väljaütlemised reaalselt esinenud probleeme.

Ülematele ja instruktoritele heideti ette eba-pädevust ja oskamatus oma õpetusi ajateenijate jaoks arusaadavalt edasi anda. Esines ka üksikuid etteheiteid, mis viitasid ülemate negatiivsele suhtumisele ajateenijatesse või

nende poolt rakendatud kiusule või ebaõiglasele kohtlemisele.

Toome allpool mõned iseloomulikumat väljavõtteid ülemate ja instruktorite tegevust kritiseerivatest lahtistest vastustest. Üldjoontes saab jagada vastused kahte suuremasse kategooriasse, mis omakorda jagunevad alakategooriateks. Esimene põhikategooria on instruktorite/ülemate kvalifikatsioon, mis omakorda jaguneb: a) individuaalsete professionaalsete pädevuste ebapiisavus; b) ajateenistuse kui süsteemi probleemid; c) ülemate omavaheline ebakõla ja d) distsipli-neerimismeetodid.

Esimesel juhul rõhutatakse erialaste või pedagoogiliste pädevuste puudumist:

Osad instruktorid ei olnud väljaõppe teema-dega varem kokku puutunud ning nende poolne juhendamine oli puudulik.

Ülemad peaksid endale selgeks tegema kuidas ajateenijaid õpetada ja, siis alles tööle tulema.

Enamik instruktoritest ja tegevväelastest ei vasta üldse pedagoogika põhinõutele. "Sõima – pärast õpeta" – on õppeprotsessi moto kaitseväes.

Teenistuskutsete põhise väljaõppesüsteemi probleemiks on ajateenijate vaates samaealiste või nooremate eelkutsse ajateenijatele ülema rolli andmine (vt peatükk 1, juuli eelkutses on keskmine ajateenija vanus nihkunud järjest nooremaks).

Meid juhtisid ülemad kes olid eelkutses - meie vanused, kellel polnud mingit kogemust juhtimisest, see tegi väljaõppe piinarikaks ja mitte huvitavaks.

Rühmaülemaks oli 19-aastane laps, kes ei saanud oma ülesannetega hakkama.

Ajateenijate vaates on probleemkohaks ka ülemate ja instruktorite erinevad vaated ja arvamused või selgusetus ja eesmärkide puudumine.

Hästi tihti olid instruktorid ise erinevatel arvamustel; tihti juhtus, et üks instruktor väitis midagi ja teine väitis vastu.

Peamine takistus asjade sujuvaks liikumiseks oli tegevteenijate omavaheline halb suhtlus ja võimetus kokku leppida.

Ülemad ei tea ise ka mida nad soovivad.

Kohati oli palju vingumist väikeste detailide üle ning arusaamatuid ülesandeid, mida ülemad polnud enda jaoks eelnevalt selgeks teinud, mida ja kuidas täpselt teha tuleb.

Ülemad viisid väljaõpet läbi tunniplaani alusel, kuid ei osanud selgitada, miks midagi vaja on.

Eraldi toodi välja probleem rühmapõhise distsiplineerimise näol:

Endiselt on kasutusel ühise karistamise meetod, kuigi see on keelatud.

Karistused olid enamasti kõigile - isegi neile kes ei olnud süüdi.

Mõttetu karjumine, karistamine ning ähvardamine ülemate poolt ei too kasu ega tõsta motivatsiooni sõdurites.

Teise suure põhikategooria moodustasid vabad vastused, mille fookus oli instruktorite/ülemate suhtumisel ajateenijatesse ja puudulikul suhtluskultuuril. Siin saab samuti eristada mitut alateemat. Ülemate ebameeldivat suhtlemisstiili taga nähakse ühelt poolt süsteemi enda kultuuri:

Tegeväelased paistavad olevat motiveeritud, et ajateenijate siinviibimine võimalikult ebameeldivaks teha, kuigi nad peaksid olema motiveeritud tekitama meis huvi oma riiki kaitsta.

Midagi ei saa parandada nii kaua kui mõnel ülemal on ego laes ja nad on juhtival kohal.

Oli palju olukordi kus tegeväelased ei võtnud meid kui inimesi vaid kui lapsi lasteaias.

Ülemad ei võtnud sõduri ettepanekuid kuulda ning surusid enda ideed peale.

See, kuidas tegeväelased suhtuvad ajateenijatesse, on tihtipeale häbiväärne: arvamustega ei arvestata, probleemidesse ei suhtuta tõsiselt, ajateenijatel nõutakse sellist täpsust ja distsipliini, mida tegeväelased ise enamasti ei järgi ning hullematel juhtudel solvatakse asjatult ja põhjendamatu.

Ülemate suhtumine ajateenijatesse võiks olla parem – ajateenijad on ka siiski inimesed, mitte tööloomad, keda saab pidevalt kamanada ja suure pinge all hoida.

Tundub et tööle võetakse peaaegu igaüks, kes soovib tegevteenistusse jääda; tänu sellele ei ole omavahelised suhted ja läbirääkimine alati kõige paremini läbimõeldud.

Ülemad ei tunnista oma vigu: kui küsida selgitust, siis ütlevad, et otsused tulid kõrgemalt ja nemad ei saanud midagi teha.

Kuid teisest küljest seostatakse see ülemate isikuga:

Instruktorite suhtumine ajateenijatesse oli üllatavalt ülbe ja vastik, nende sõnakasutus oli sõna otseses mõttes ebameeldiv ja häiriv – liigne ülbitsemine enda alluvatega.

Oli ülbikuid, kes kriiskasid iga küsimuse peale ja muutsid õppe ebameeldivaks ja ebafektiivseks.

Paljud tegeväelased on ääretult ignorant-sed ja pahatahtlikud, ajateenijaid kiusatakse, mitte küll otseselt kellelegi näkku öeldes aga süsteemselt valitakse välja tegeväelaste poolt keegi, kes neile ei meeldi ja määratakse neile halvemad tööd, mida keegi teha ei taha a la wc koristus või toimkond.

Tegeväelasest rühmavanem ei teinud oma tööd, vaid mõnitas ning alavääristas vaid sõdureid.

Nende näidete lõpetuseks oleks sobiv tuua ka üks ajateenistusega rahule jäänud ajateenija kommentaar: „Minu jaoks on oleb kõik ülematest. Mul vedas ülematega ja seepärast meeldis õppida.“ Et ajateenija moraal ja

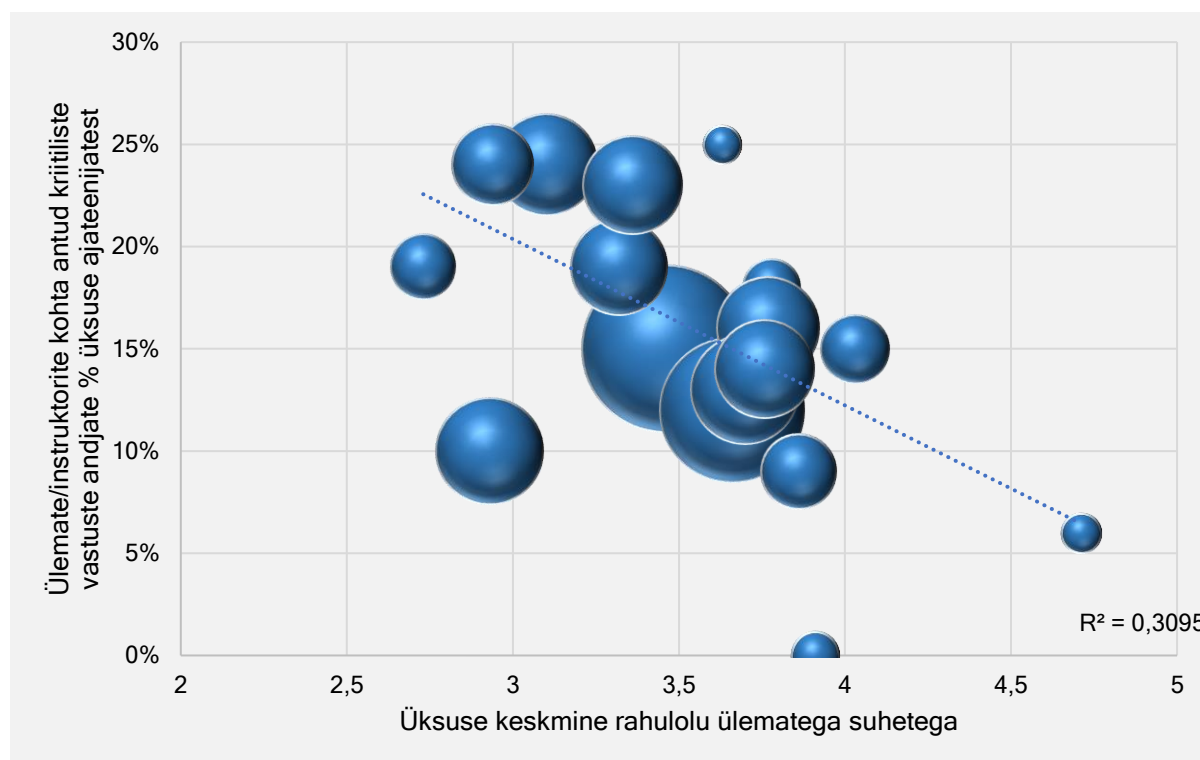
motivatsioon oleks ajateenistuse vältel kõrgel, selles mängivad olulist rolli tema ülemad.

Avatud vastuste sisulist jagunemist (kuna fookuses oli ülematele ja instruktoritele antud tagasiside) vaatasime ka üksuste lõikes ning siin eristasime kahte vaadet: (1) kuivõrd kriitiline tagasiside peegeldub tagasi keskmises üksuse hinnangus ülematega rahulolus ning (2) kuidas üksused eristuvad sisuliste kommentaaride profiili võtmes.

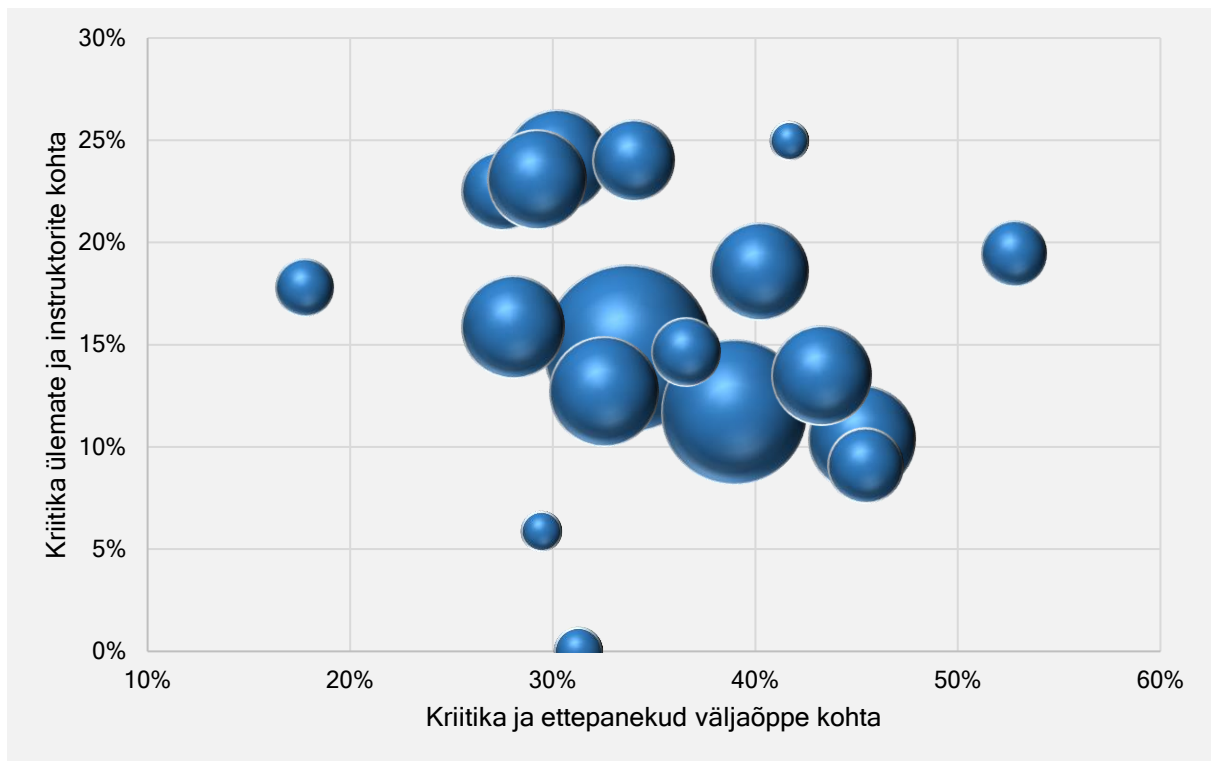
Kui vaadata instruktorite/ülemate aadressil tehtud kriitiliste kommentaaride osakaale kõigist väljaõppe kohta antud kommentaaridest üksuste lõikes (joonis 2.4), siis näeme, et kriitiliste kommentaaride osakaal ja keskmine rahulolu suhetega ülematega on omavahel kooskõlas. Üksustes, kus keskmine rahulolu ülematega on kõrgem, on esitatud ka vabades vastustes vähem kriitilise sisuga kommentaare ülemate kohta. On üksuseid,

kus neljandik kommentaare kirjutanud ajateenijatest on seda teinud just ülemate kohta, samas on ka neid üksuseid, kus kommentaare esineb vähe või üldse mitte. Ei saa öelda, et väikestes üksustes esineks ülemate tegevuse kohta kriitikat rohkem või vähem kui suuremates üksustes.

Joonisel 2.5 on esitatud väljaõppe kohta antud tagasiside kommentaaride kahene jaotus: y-teljel on esitatud ülemate kohta antud kriitiliste kommentaaride osakaal kõigist kommentaaridest ning x-teljel väljaõppe kohta antud kriitiline tagasiside ja ettepanekud, samas markeerides ära ka üksuse suuruse (palli suurus). Võib öelda, et üksuste vahel esineb teatav variatiivsus: on neid, kus ajateenijad soovivad keskmisest rohkem väljendada seisukohti ülemate kohta ning vastupidiselt ka neid, kus ülemaid otseselt esile ei tooda, vaid keskendutakse laiemalt väljaõppe tagasisidestamisele.

Joonis 2.4. Ülemate kohta antud kriitiliste vastuste andnute osakaal kõigist vastanud üksuse liikmetest ja üksuse keskmine hinnang ülematega suhete rahulolule, palli suurus väljendab üksuse suurust (kõige suurem esindab 524 ajateenijaga üksust ning kõige väiksem 29).

Joonis 2.5. Sisuliste kommentaaride kahene jaotus üksuste kaupa.

Ülemate ebakohase käitumise erinevaid vorme ja nende esinemissagedust analüüsiti põhjalikumalt eelmise 2022-2023 kompleksuuringu lõpparuandes⁶. Seekord ajateenijate ebaõiglast kohtlemist ülemate poolt nii detailselt ei käsitletud.

Ajateenijate suhtumist ülematesse ja nendele antud hinnanguid mõõtsid küsitluses kolm tunnuste plokki:

- Esimeses paluti hinnata erineva taseme ülemate puhul, mil määral pidasid ajateenijad nende tegevust õiglaseks ja ausaks.
- Teises plokkis esitati erinevaid väiteid ülemate tegevuse kohta, mille suhtes ajateenija sai väljendada kas nõustumist või mittenõustumist.
- Kolmas plokk oli pühendatud konkreetselt rühmaülema hindamisele.

Allpool analüüsime neile küsimustele antud vastuseid täpsemalt.

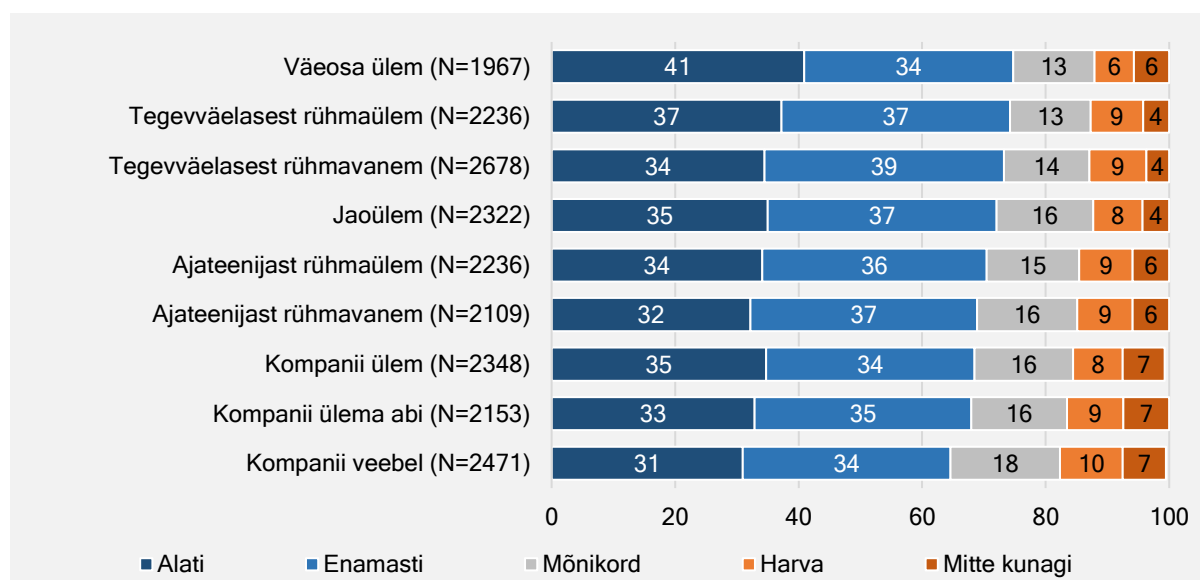
⁶ RIIGIKAITSJATE OOTUSED, HOIAKUD JA SUHTED MUUTUNUD JULGEOLEKUOLUKORRAS. Kompleksuuringu 2022.-2023.a. aruanne; SJKK, TÜ Ühiskonnateaduste instituut, 2024.

2.4. Hinnangud ülematele

Küsimusele, kui õiglaseks ja ausaks ajateenijad peavad erineva taseme ülemate suhtumist endasse, vastasid ajateenijad valdavalt positiivselt: erineva taseme ülemate suhtumist peab alati või enamasti õiglaseks ja ausaks 2/3 kuni 3/4 ajateenijatest. Neid, kes leidsid, et ülem tegutses ausalt ja õiglasele harva või mitte kunagi, oli 12-17% (joonis 2.6).

Kõikide tasemete ülematele kõik ajateenijad hinnangut anda ei osanud. 33% vastanutest

ei osanud anda hinnangut väeosa ülemale, 27% kompanii ülema abile ja 20% kompanii ülemale, sest ei puutunud nendega teenistuse jooksul kokku. Samal põhjusel on jäänud hinnang andmata ka ajateenijast rühmavanemale (28%), ajateenijast rühmaülemale (24%) ning jaoülemale (21%). Eelkõige puudub see suvise ja talvise kutse ajateenijaid, oktoobrikutse ajateenijad loobusid hinnangu andmisest kõige vähem.

Joonis 2.6. Minu ülemad on minu suhtes õiglased ja ausad (2023/24 ajateenistuse lõpus vastanute koondandmed N=2981).

Ehkki 2024. aasta keskmised hinnangud ülemate ausale ja õiglasele käitumisele on küllalt sarnased või kohati veidi madalamadki võrreldes 2023. aasta keskmistega (tabel 2.7), siis vastuse „harva“ või „mitte kunagi“ andnute osakaal on 2024. aastal vastanute seas oluliselt väiksem (vahemikus 12 kuni 17 protsenti), samas kui 2023. aastal andis sellise vastuse tegevväelasest rühmaülema, kompanii veebli ja kompanii ülema kohta üle 30 protsendi ajateenijatest. Need ajateenijad,

kes väljendasid rahulolematust suhetega ülematega, on kõige vähem rahul tegevväelasest rühmaülemaga ning kompanii taseme ülematega: kompanii ülemaga, tema abiga ja kompanii veebliiga (tabel 2.8). Ajateenijad, kes väljendasid rahulolematust väljaõppega, suhtusid kõige kriitilisemalt kompanii taseme ülemate õiglusesse ja aususesse: keskmisest madalama hinde saavad kompanii ülem, tema abi ja kompanii veebel (tabel 2.9).

Tabel 2.7. Keskmised hinnangud ülemate õiglusele ja aususele 2023/2024 (skaala 5-alati, 4-enamasti, 3-mõnikord, 4-harva, 5-mitte kunagi).

	2024	2023
Jaoulem	3,92	3,98
Ajateenijast rühmavanem	3,81	3,86
Tegevvaelasest rühmavanem	3,92	3,97
Ajateenijast rühmaülem	3,85	3,88
Tegevvaelasest rühmaülem	3,95	3,96
Kompanii veebel	3,71	3,84
Kompanii ülema abi	3,77	3,98
Kompanii ülem	3,81	3,83
Väeosa ülem	3,99	4,13

Tabel 2.8. Keskmised hinnangud ülemate õiglusele ja aususele ülematega rahulolu lõikes (skaala 5-alati, 4-enamasti, 3-mõnikord, 4-harva, 5-mitte kunagi).

	Rahulolu suhetega ülematega			
	mitte rahul	nii ja naa	rahul	KÕIK
Jaoulem	3,49	3,79	4,12	3,92
Ajateenijast rühmavanem	3,27	3,65	4,11	3,81
Tegevvaelasest rühmavanem	3,05	3,68	4,31	3,92
Ajateenijast rühmaülem	3,21	3,68	4,18	3,85
Tegevvaelasest rühmaülem	2,92	3,67	4,41	3,95
Kompanii veebel	2,97	3,41	4,08	3,71
Kompanii ülema abi	2,93	3,52	4,14	3,77
Kompanii ülem	2,91	3,54	4,21	3,81
Väeosa ülem	3,08	3,73	4,33	3,99

Tabel 2.9. Keskmised hinnangud ülemate õiglusele ja aususele väljaõppega rahulolu lõikes (skaala 5-alati, 4-enamasti, 3-mõnikord, 4-harva, 5-mitte kunagi).

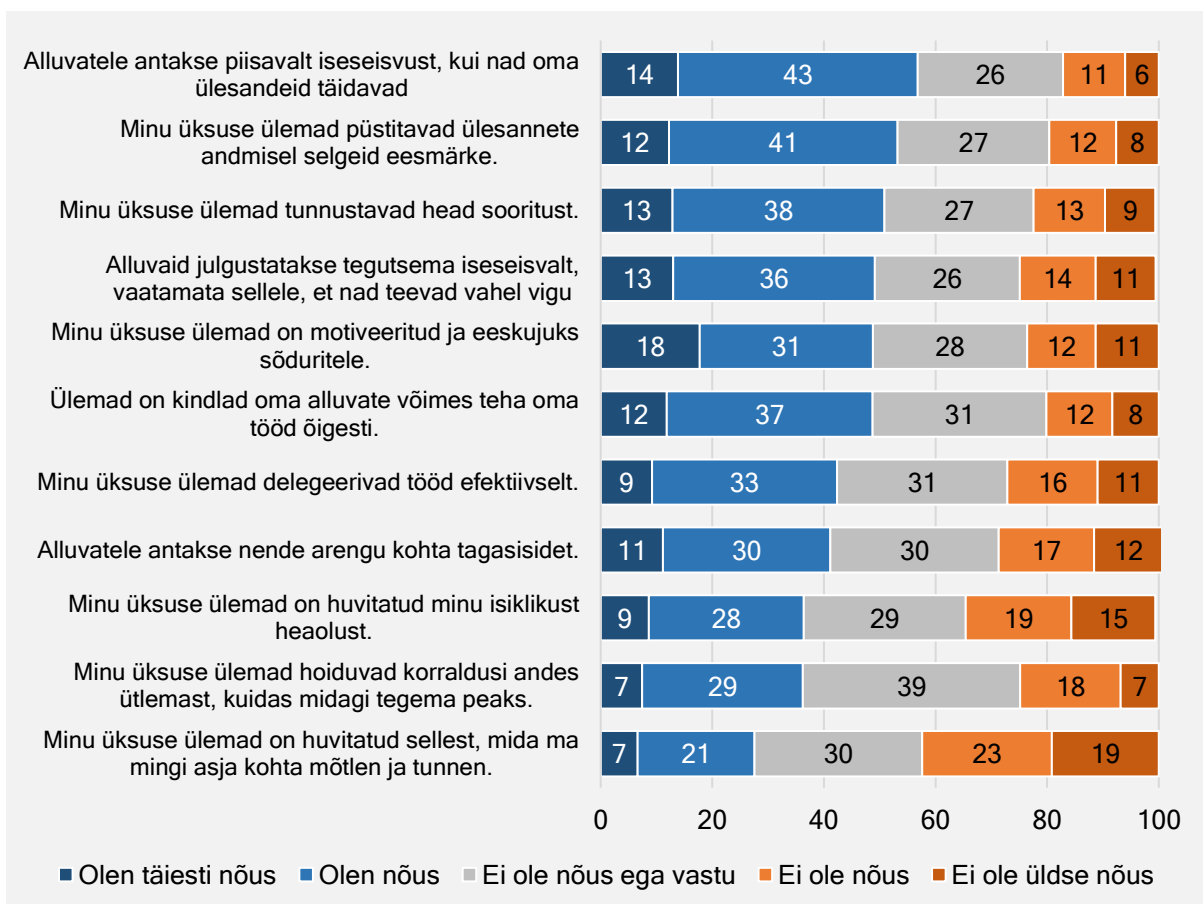
	Rahulolu väljaõppega			
	mitte rahul	nii ja naa	rahul	KÕIK
Jaoulem	3,51	3,77	4,10	3,91
Ajateenijast rühmavanem	3,28	3,68	4,06	3,81
Tegevvaelasest rühmavanem	3,17	3,73	4,22	3,91
Ajateenijast rühmaülem	3,32	3,75	4,08	3,84
Tegevvaelasest rühmaülem	3,25	3,77	4,24	3,95
Kompanii veebel	3,04	3,50	3,98	3,71
Kompanii ülema ab	2,98	3,59	4,06	3,77
Kompanii ülem	2,91	3,68	4,12	3,81
Väeosa ülem	3,12	3,86	4,26	3,98

Teises tunnuste plokis oli esitatud erinevaid väiteid ülemate tegevuse kohta, millega ajateenija sai kas nõustuda või mitte (joonis 2.7). Kolme väitega nõustuvad enam kui pooled ajateenijad: alluvatele antakse iseseisvust, püstitatakse selgeid eesmärke ning tunnustatakse soorituse eest. Nende väidetega mittenõustujaid on ca viiendik. Ka järgmise viie väitega (alluvaid julgustatakse tegutsema iseseisvalt, ülemad on motiveeritud ja eeskujuks ning kindlad oma alluvate võimedes, delegeerivad efektiivselt ja annavad tagasisidet) on nõustujaid üle 40 protsendi, mittenõustujate osakaal aga jääb alla 30 protsendi.

Kõige vähem nõustutakse väidetega, mis väljendavad ülemate empaatiat ajateenijate

suhtes („minu üksuse ülemad on huvitatud sellest, mida ma mingi asja kohta mõtlen ja tunnen“ ja „minu üksuse ülemad on huvitatud minu isiklikust heaolust“). Esimese väitega neist kahest nõustub küll 37% ajateenijatest, kuid ei nõustu 34%; teise väitega aga nõustub vaid 28% ning ei nõustu 41%.

Ülematega mitte rahule jäänud ajateenijad annavad ülemate empaatiale ajateenijate suhtes kõige madalamaid keskmisi hinnanguid (alla 2 palli 5-pallisel hindamiskaalal). Seevastu ülemate tööga rahule jäänud ajateenijate keskmine nõusolek tõuseb kõigi esitatud väidete puhul skaala keskpunktist kõrgemale (tabel 2.10).

Joonis 2.7. Väited ülemate kohta (2023/24 ajateenistuse lõpus vastanute koondandmed N=2981).

Tabel 2.10 Väidete keskmised ülematega rahulolu lõikes (skaala 5-olen täiesti nõus, 4-olen nõus, 3-ei ole nõus ega vastu, 2-ei ole nõus, 1-ei ole üldse nõus).

	Rahulolu suhetega ülematega			
	mitte-rahul	nii ja naa	rahul	KÕIK
Minu üksuse ülemad püstitavad ülesannete andmisel selgeid eesmärke.	2,45	3,17	3,79	3,39
Minu üksuse ülemad on huvitatud minu isiklikust heaolust	1,86	2,64	3,47	2,96
Minu üksuse ülemad delegeerivad tööd efektiivselt.	2,15	2,84	3,58	3,13
Minu üksuse ülemad tunnustavad head sooritust.	2,33	3,04	3,77	3,32
Minu üksuse ülemad hoiduvad korraldusi andes ütlemast, kuidas midagi tegema peaks.	2,89	3,04	3,23	3,12
Minu üksuse ülemad on huvitatud sellest, mida ma mingi asja kohta mõtlen ja tunnen.	1,81	2,45	3,15	2,73
Alluvatele antakse piisavalt iseseisvust, kui nad oma ülesandeid täidavad	2,72	3,24	3,83	3,48
Alluvatele antakse nende arengu kohta tagasisidet.	2,28	2,84	3,48	3,10
Alluvaid julgustatakse tegutsema iseseisvalt, vaatamata sellele, et nad teevad vahel vigu	2,32	3,06	3,70	3,29
Ülemad on kindlad oma alluvate võimes teha oma tööd õigesti.	2,41	3,07	3,73	3,32
Minu üksuse ülemad on motiveeritud ja eeskujuks sõduritele.	2,10	3,00	3,85	3,32

Nagu näha juba hinnangute keskmiste tabelist, on nõustumine või mittenõustumine väidetega ülemate kohta seotud üldise rahuloluga ülemate tööga: nende puhul, kes on ülematega rahul, domineerivad positiivsed hinnangud ja nende puhul, kes suhtuvad ülemate tegevusse kriitiliselt, negatiivsed hinnangud. Seda kinnitab ka tunnuste põhjal läbi viidud komponentanalüüs, mis pakub lahendiks vaid ühe faktori. See näitabki, et hinnangud üksiktunnuste lõikes ei eristu.

Sarnased seosed tulevad keskmiste hinnangute puhul välja ka väljaõppega rahulolu puhul: kõige madalamad keskmised annavad väljaõppega mitte rahule jäänud ajateenijad ülemate suhtumisele nende isikusse (huvist

ajateenija heaolu vastu ning nende tunnete ja mõtete vastu). Siiski on väljaõppega rahulolematute keskmised hinnangud ülematele pisut kõrgemad kui ülemate tööga mitte rahule jäänute puhul (tabel 2.11).

Kui tuua välja kaks väikest gruppi ajateenijaid – need, kes jäid rahule väljaõppega, kuid mitte ülematega ning need, kes jäid rahule ülematega, kuid mitte väljaõppega, siis näeme, et ülematele antud hinnangud on teisel juhul püsivalt kõrgemad, välja arvatud seisukoht „minu üksuse ülemad hoiduvad korraldusi andes ütlemast, kuidas midagi tegema peaks“ (tabel 2.12). Viimane seisukoht liigitub lisaks ülema tegevuse hindamisele ka väljaõppe valdkonda.

Tabel 2.11 - Väidete keskmised väljaõppega rahulolu lõikes (skaala 5-olen täiesti nõus, 4-olen nõus, 3-ei ole nõus ega vastu, 2-ei ole nõus, 1-ei ole üldse nõus).

	Rahulolu väljaõppega			
	mitte rahul	nii ja naa	rahul	KÕIK
Minu üksuse ülemad püstitavad ülesannete andmisel selgeid eesmärke.	2,55	3,16	3,72	3,38
Minu üksuse ülemad on huvitatud minu isiklikust heaolust.	2,14	2,74	3,30	2,96
Minu üksuse ülemad delegeerivad tööd efektiivselt.	2,30	2,90	3,48	3,13
Minu üksuse ülemad tunnustavad head sooritust.	2,51	3,09	3,65	3,32
Minu üksuse ülemad hoiduvad korraldusi andes ütlemast, kuidas midagi tegema peaks.	2,92	3,07	3,21	3,12
Minu üksuse ülemad on huvitatud sellest, mida ma mingi asja kohta mõtlen ja tunnen.	1,97	2,51	3,05	2,73
Alluvatele antakse piisavalt iseseisvust, kui nad oma ülesandeid täidavad	2,82	3,31	3,75	3,48
Alluvatele antakse nende arengu kohta tagasisidet.	2,37	2,88	3,41	3,10
Alluvaid julgustatakse tegutsema iseseisvalt, vaatamata sellele, et nad teevad vahel vigu	2,51	3,04	3,62	3,29
Ülemad on kindlad oma alluvate võimes teha oma tööd õigesti.	2,63	3,09	3,63	3,32
Minu üksuse ülemad on motiveeritud ja eeskujuks sõduritele.	2,41	3,03	3,71	3,32

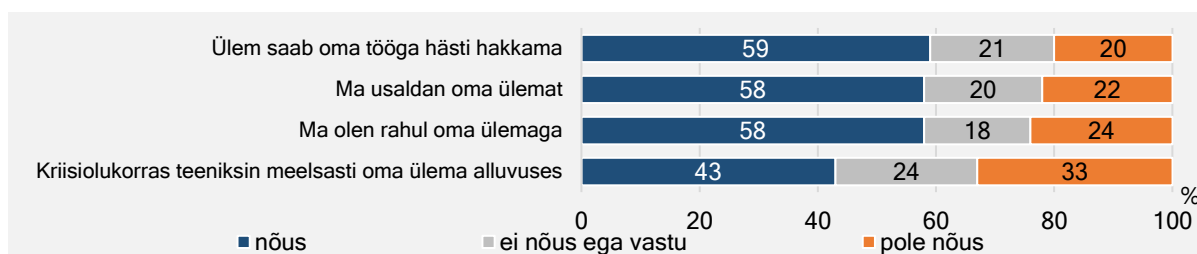
Tabel 2.12. Väidete keskmised väljaõppega rahulolu lõikes (skaala 5-olen täiesti nõus, 4-olen nõus, 3-ei ole nõus ega vastu, 2-ei ole nõus, 1-ei ole üldse nõus).

	Rahulolu väljaõppe ja ülematega	
	Väljaõppega rahul, ülematega mitte (N=157)	Ülematega rahul, väljaõppega mitte (N=143)
Minu üksuse ülemad püstitavad ülesannete andmisel selgeid eesmärke.	2,80	3,16
Minu üksuse ülemad on huvitatud minu isiklikust heaolust.	1,96	3,02
Minu üksuse ülemad delegeerivad tööd efektiivselt.	2,34	2,93
Minu üksuse ülemad tunnustavad head sooritust.	2,52	3,25
Minu üksuse ülemad hoiduvad korraldusi andes ütlemast, kuidas midagi tegema peaks.	3,05	3,06
Minu üksuse ülemad on huvitatud sellest, mida ma mingi asja kohta mõtlen ja tunnen.	1,99	2,61
Alluvatele antakse piisavalt iseseisvust, kui nad oma ülesandeid täidavad	3,05	3,42
Alluvatele antakse nende arengu kohta tagasisidet.	2,54	2,90
Alluvaid julgustatakse tegutsema iseseisvalt, vaatamata sellele, et nad teevad vahel vigu	2,61	3,12
Ülemad on kindlad oma alluvate võimes teha oma tööd õigesti.	2,70	3,36
Minu üksuse ülemad on motiveeritud ja eeskujuks sõduritele.	2,30	3,26

Kolmas ülemate kohta käiv küsimus puudutas hinnanguid otseselt rühma- (või meeskonna) ülemale. Jooniselt 2.8 on näha, et viiendik ja enam ajateenijaist leiab, et rühmaülem ei saa oma tööga hästi hakkama, nad ei usalda teda ega ole temaga rahul. Tervelt kolmandik aga ei teeniks kriisiolukorras oma ülema alluvuses. Viimase puhul võib mõju avaldada lihtsalt soovi puudumine kriisiolukorras teenistusse tulla, mis osutab, et selle väitega ei mõõda me niivõrd ülema oskusi ja pädevusi, kuivõrd ajateenija üldist valmidust teenistusse tulla.

Selgelt on see näha vastumeelselt ajateenistusse tulnute keskmises hinnangus valmisolekule kriisiolukorras oma ülema alluvuses töötada (tabel 2.13).

Hea meelega ja kohusetundest ajateenistusse tulnute puhul on väidetele antud keskmised hinnangud 7-pallise skaala keskpunktist („4“) kõrgemal. Mõistagi on hinnangud rühmaülemale seotud ka sellega, mil määral ajateenija ajateenistusega rahule jäi (tabel 2.14).

Joonis 2.8. Nõustumine väidetega rühmaülema kohta. (2023/24 ajateenistuse lõpus vastanute koondandmed N=2981)

Tabel 2.13. Väited rühmaülema kohta (skaala 1-ei ole üldse nõus, 2-ei ole nõus, 3-pigem ei ole nõus, 4-ei ole nõus ega vastu, 5-pigem olen nõus, 6-olen nõus, 7-olen täiesti nõus) ajateenistusse tuleku tunnete lõikes – ajateenistuse alguses ja lõpus vastanud.

7- pallise skaala keskmine	Milliste tunnetega ajateenistusse tulite?			
	hea meelega	valmis kohust täitma	vastumeelselt	KÕIK
Ma olen rahul oma ülemaga (N=2274)	4,80	4,84	4,49	4,69
Ma usaldan oma ülemat (N=2276)	4,89	4,80	4,39	4,65
Ülem saab enda tööga hästi hakkama (N=2272)	4,96	4,80	4,55	4,73
Kriisiolukorras teeniksin meelsasti oma ülema alluvuses (N=2274)	4,56	4,28	3,66	4,09

Tabel 2.14. Väited rühmaülema kohta (skaala 1-ei ole üldse nõus, 2-ei ole nõus, 3-pigem ei ole nõus, 4-ei ole nõus ega vastu, 5-pigem olen nõus, 6-olen nõus, 7-olen täiesti nõus) ajateenistusega rahulolu lõikes – ajateenistuse lõpus vastanud.

7- pallise skaala keskmine	rahulolu ajateenistusega			
	rahul	ei rahul ega mitterahul	mitte rahul	KÕIK
Ma olen rahul oma ülemaga (N=2353)	5,22	4,44	3,70	4,67
Ma usaldan oma ülemat (N=2353)	5,21	4,43	3,60	4,64
Ülem saab enda tööga hästi hakkama (N=2350)	5,24	4,48	3,82	4,72
Kriisiolukorras teeniksin meelsasti oma ülema alluvuses (N=2352)	4,76	3,79	2,83	4,06

2.5. Kokkuvõtteks

Ajateenijate rahulolu ajateenistusega on viimastel aastatel liikunud tõusujoones. Seda mõjutavad kõik erinevad ajateenistusega seotud küljed (muuhulgas ka oluliselt paranenud olmetingimused), kuid kõige enam rahulolu väljaõppega ja suhetega ülematega. Ka need kaks tegurit on aasta aastalt pälvitud ajateenijatelt paremaid hinnanguid.

Siiski on veel osa ajateenijatest, kes annavad kriitilise hinnangu nii ülematele kui ka väljaõppele. Peamiselt on see seotud ajateenistusse tuleku motivatsiooniga: need noored, kes tulevad ajateenistusse vastumeelselt või parema meelega jätkaks sootuks tulemata, on kriitilised pea kõigi ajateenistusega seotud külgede vastu, andes positiivsemaid hinnanguid vaid elutingimustele, toidule ja sportimisvõimalustele. Kuid otseselt ajateenistusega seotu on neile valdavalt vastumeelne.

Erineva taseme ülemate ees on seega raske ülesanne: motiveeritud reservväelasteks tuleb koolitada nii need, kes saavad aru oma põhiseaduslikust kohusest panustada riigikaitse, kui ka need, kes peavad sellist kohustust ebameeldivaks. Sellest tulenevad ka paljud arusaamatused ajateenistuse vältel, kus ülemate kriitika ja rahulolematusega saavad mõnikord pihta ka need, kes seda pole ära teeninud ning kellele see tundub seetõttu ülekohtune.

Ehkki rahulolu ajateenistusega on kasvanud, tuleks muret tekitavaks asjaoluks lugeda seda, et ajateenistuse jooksul väheneb ca kümne protsendipunkti võrra nende ajateenijate osakaal, kes peavad ajateenistust vajalikuks isikliku arengu tarvis (2023/2024 aasta

kompleksuuringus kahaneb sellise arusaama toetajate osakaal 71 protsendilt 62 protsendile). Tervelt 32% annab ajateenistuse lõpus vastuseks, et ajateenistus tähendas nende jaoks pelgalt ajaraiskamist.

Kvantitatiivse küsitluste tulemuste baasil on võimatu hinnata kõiki neid asjaolusid, mis sellist suhtumist põhjustavad. Ajateenistuses läbitud väljaõppe kohta antud vabades vastustes tõstetakse kõige enam esile puudusi väljaõppes. Kriitikat pälvib ebaotstarbekas ajakasutus, läbiviidud tegevuste mõtestatuse puudumine või nende vajalikkuse puudulik selgitamine ülemate poolt. Otseseid kriitilisi märkusi ülemate töö kohta on vabades vastustes koguarvu arvestades proportsionaalselt vähem. Kõige enam kritiseeritakse instruktorite/ülemate ajatundlikkust ja oskust mõistlikul viisil väljaõpet korraldada. Kuid on ka mitmeid kriitilisi kommentaare ülemate suhtlemiskultuuri ning ajateenijatesse üleoleva suhtumise kohta.

Kokkuvõtteks võib öelda, et ajateenistusse tulnud noored mehed ja naised ootavad, et neisse suhtutaks austuse ja lugupidamisega kui tulevastesse riigikaitsejatesse, et nende riigikaitsele pühendatud aega hinnataks väärtiselt ega raisataks seda mõttetutele, pelgalt aja täitmiseks mõeldud ülesannetele. Küsitlustulemused osutavad, et kaitsevägi liigub nendele nõudmistele üha parema vastamise suunas, kuid ülemate töö ja väljaõppe kvaliteedi parandamine on eesmärgid, mille nimel on vaja pidavalt vaeva näha. Instruktorid ja ülemad peavad tundma ja tunnevadki hästi kõike kaitseväega seotut, kuid oma teadmiste ja oskuste edasiandmiseks on vaja tunda ka pedagoogika põhitõdesid.

3. KEHALISE VÕIMEKUSE KONTROLLTESTIDE SOORITAMISE EDUKUS

Liina-Mai Tooding

Kehalise võimekuse kontrolltestid (KVKT) on Kompleksuuringus ajateenija poolt antud enesehinnangu kõrval olulised tulevaste reservväelaste füüsilise vormi ja kehalise võimekuse näitajad. Enesehinnang on subjektiivne mõõdupuu, testitulemused aga ühtsed kõigile ja seetõttu paremini võrreldavad. Selles peatükis esitatakse ülevaade KVKT tulemustest meie senistes uuringutes ja testitakse olulisemate sotsiaaldemograafiliste näitajate ja ajateenija riigikaitseliste hoiakute seost testitulemuste kujunemisega. Aluseks on, ühelt poolt, struktuursete erinevuste hüpotees põhiliste sotsiaaldemograafiliste näitajate alusel, ja teiselt poolt lihtne mõte, et füüsilise võimekuse tulemuslikuks avaldumiseks ajateenistuses on tarvilik motivatsioon panustada ajateenistusse ja, laiemalt, riigi kaitseesse.

KVKT tulemusi mõõtsime esimestel uuringuaastatel 2016/17 ja 2017/18 küsitlusandmetega ajateenija omasuiste ütluste alusel; uurimisaastal 2018/19 läksime teenistusse tuleku kutsest sõltuvalt järk-järgult üle Kaitseväge registriandmetele küsitluses osalenute kohta. Võimalike võrreldavuse probleemide tõttu omasuiseid testitulemusi siinkohal ei kasutata (analüüs on näidanud, et testi osade edukuse kooskõla ja mõjurid on küsitlusandmeil samad mis registriandmetegi korral) ja

vaatleme andmeid alates uuringuaastast 2019/20. Raporti põhisisust lähtudes on rõhk uuringuaastal 2023/24.

Lähtusime vastava aasta teenistuse lõppemisel registris olnud KVKT andmetest muutmata kujul. Peatükis analüüsitakse ajateenistuse alguses sooritatud testi (edaspidi test 1), SBK lõpu paiku sooritatud testi (test 2) ja ajateenistuse lõpus sooritatud testi (test 3) andmeid. Testi 2 andmeid on kasutatud alates uuringuaastast 2020/21.

Vaatluse all on kolm harjutust: toenglamangus käte kõverdamine (edaspidi lühemalt: kätekõverdused), istesse tõus selililamangust käed kukla taga sõrmpuutes või risti rinnal (edaspidi: istesetõus) ja 3200 m jooks või muu ettenähtud alternatiivne tegevus (edaspidi: jooks). Tulemusi kajastavad üksikharjutuste punktid kindla eeskirja järgi vanust ja sugu arvestades, üldine punktisumma ja testi läbimise tunnus (läbis, ei läbinud). Läbimise lävendväärtus üksikharjutustes on 60 punkti (suurim väärtus 100 punkti) ja kolme harjutuse punktide kogusummal 180 punkti. Testi läbimiseks on vajalik kõigi lävendväärtuste saavutamine.

KVKT andmetes esineb lünki, eriti varasematel aastatel. Nii näiteks on teada testi läbimine-mitteläbimine, kuid testi punktisumma

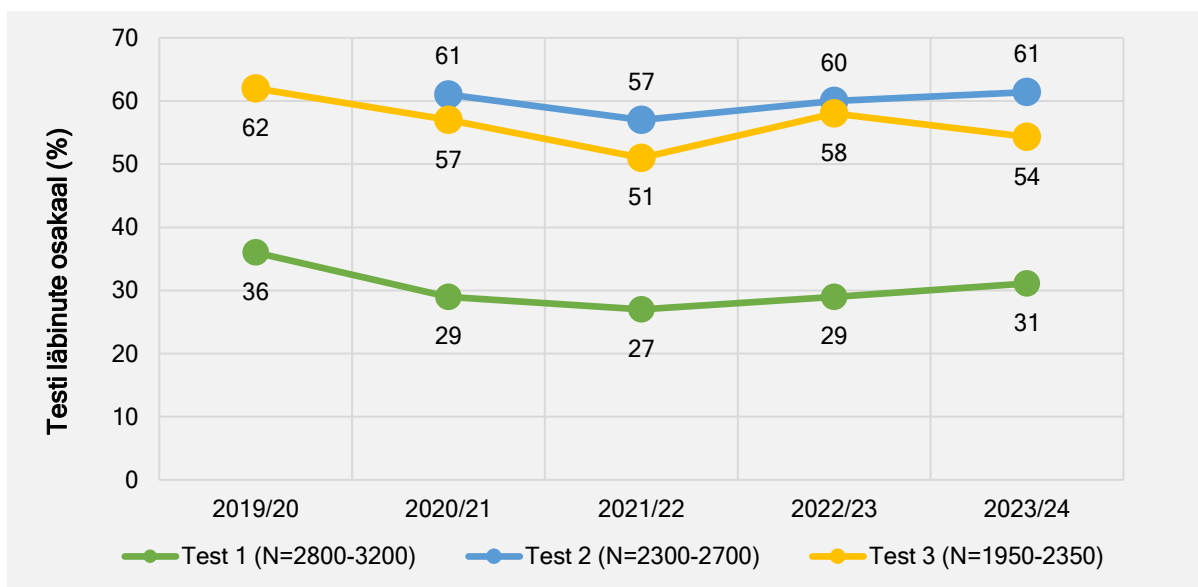
või üksikharjutuste punktisummad ei ole teada. Samuti ei ole fikseeritud kõigi ajateenijate kõigi kolme testi tulemusi. Aasta-aastalt on andmete katvus paranenud, kuid lünklikkust arvestades tuleks siiski hoiduda liialt detailsetest järeldustest, eriti kui spetsiifilisemate kokkuvõtete jaoks vaadeldakse ajateenijate alarühmi.

3.1. KVKT läbimise osakaalu ja keskmiste testitulemuste muutus aja jooksul

Selles osas toome esile testitulemuste aegread keskmiste ja testi läbimise protsentide kaudu aastate järgnevuses ning kõrvutame kolme testi ajateenistuse kolmel eri ajamendil. Eristame teenistusse tuleku kutseid (juuli- oktoobri- ja talvine kutse), haridusrühmi (põhiharidus või põhihariduse alusel omandatud kutseharidus, keskharidus, kesk-

hariduse järel omandatud haridus, sh rakeduskõrgharidus ja kõrgharidus), vanuserühmi (kuni 19-aastased, 20-21-aastased, 22-aastased ja vanemad) ja etnilise päritolu väljendamiseks jaotust peamise koduse keele alusel (eesti keel ja muu, enamasti vene keel).

Joonisel 3.1 on näidatud KVKT läbinute protsent viie aasta kohta, mil oleme kasutanud registriandmeid. Testi 1 (ajateenistuse alguses) läbib iga kolmas-neljas. Test 2 (SBK lõpu paiku) sooritatakse suhteliselt kõige edukalt – läbinute osa ulatub 60% juurde. See on ka parim tulemus, sest ajateenistuse lõpu testis 3 testi läbinute protsendiline osakaal veidi langeb (teema, mida puudutame allpool mitmeti). Kõigi kolme testi läbimise osakaalud on ajas suhteliselt püsivad väikese langusega pandeemia perioodil. Ligilähedastelt saavutatakse SBK lõpuks KVKT järgi kehaline võimekus, millega ajateenija läheb reservi.

Joonis 3.1. Testi läbijate protsendiline osatähtsus.

Punktisumma koguneb kolmest harjutusest, mille panus punktisummasse on erinev. Ajas stabiilselt osutub suurimaks kätekõverduste harjutuse panus 37%-39% ulatuses eri testivoorudes ja eri uuringuaastatel, teisel kohal on istesetõusu harjutus 33%-36% juures ja

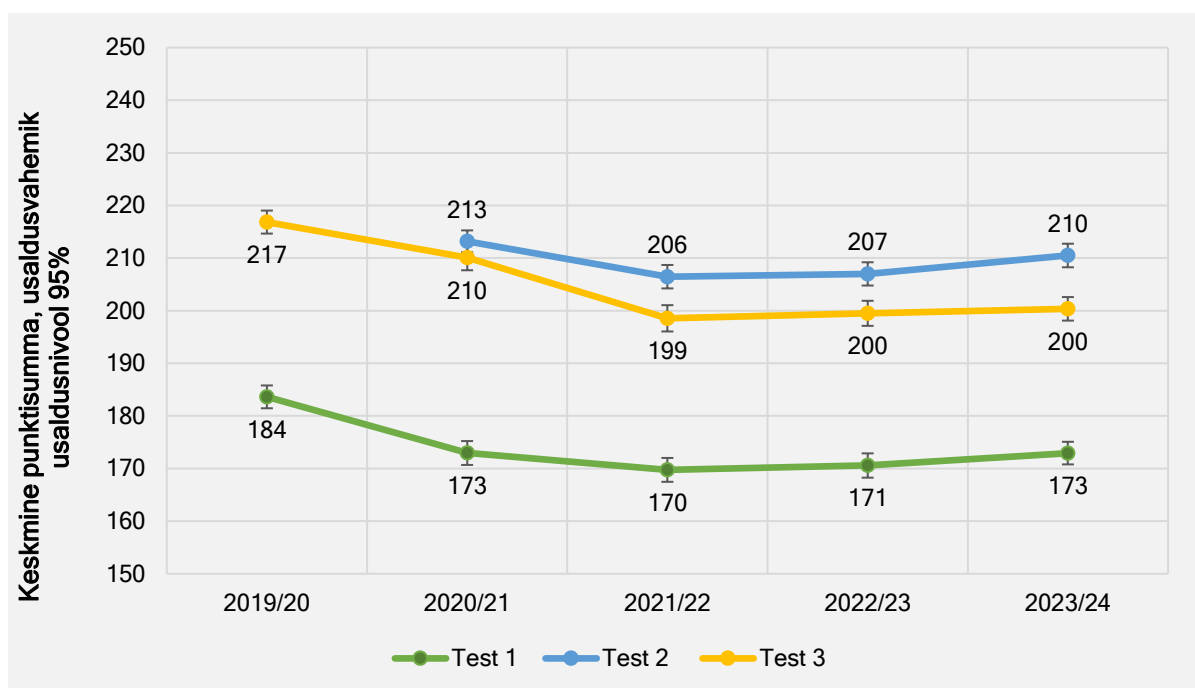
suhteliselt vähimalt annab punkte jooksmine 26%-30% ulatuses.

Ajateenistuse alguse testi 1 keskmine punktisumma (joonis 3.2) on lävendväärtust ületamata 170 punkti ümbruses (välja arvatud pandeemia eelne aasta, mis on keskmiselt

180 punkti piirist ülalpool). Test 2 sooritakse suhteliselt parima keskmise punktisummaga 206-213 punkti piires. Testi 3 keskmised jäävad testi 2 tulemustele alla kuni 10 punkti võrra. Aja seisukohalt näeme pandeemia aastatel langust ja vaadeldaval uuringuaastal 2023/24 taas väikest tõusu.

Orientiiriks on joonisele lisatud keskmise usaldusvahemikud, mis suure vastajate arvu tõttu on väga kitsad – paari punkti jagu.

Lisame, et testide 2 ja 3 punktisummade statistilised jaotused on kergelt kaldu suuremate punktisummade poole, sest üle poole testi tegijatest läbis testi. Seetõttu tuleb punktisumma mediaan – tase, mille ületab pool testitegijaist – suurem kui keskmine (5-10 punkti võrra). Uuringuaastal 2023/24 olid testide 1, 2 ja 3 mediaanid vastavalt 175, 218 ja 206 punkti. Allpool jääme statistilise analüüsi kaalutlustel siiski keskmiste juurde.

Joonis 3.2. Testide keskmine punktisumma.

Lisa joonistel 3.1a-3.1c on näidatud kolme testi üksiharjutuste keskmiste punktide muutus aja jooksul. Testi 1 tulemustes osutuvad vaadeldava viie uuringuaasta jooksul kätekõverduste ja istesetõusu punktid keskmiselt stabiilseks vastavalt 64-68 ja 61-62 punkti piires. Seevastu jooksu punktiarv on viimasel kolmel aastal 44-45 punkti tasemel, perioodi alguses aga 50 punkti juures. Siinvaadeldaval uuringuaastal 2023/24 oli kätekõverdustes, istesetõusus ja jooksmises punkte teenistuse alguse testis 1 keskmiselt vastavalt $66 \pm 0,7$, $62 \pm 0,6$ ja $44 \pm 1,2$.

Testi 2 punktid (nelja aasta andmed) on kahel esimesel harjutusel stabiilsel tasemel (vastavalt 77-80 ja 69-71 punkti piires), kuid jooksu puhul hüplikumad 57-65 vahel (parim aasta – 2020/21). Uuringuaastal 2023/24 saadi kätekõverdustes, istesetõusus ja jooksmises punkte keskmiselt vastavalt $79 \pm 0,7$, $70 \pm 0,7$ ja $61 \pm 1,3$, seega tõus teenistuse algusega võrreldes keskmiselt vastavalt 13, 8 ja 17 punkti.

Testi 3 punktid on üldilme järgi aastate järjekorras kergelt kahaneva suundumusega, eriti jooksu puhul – 60 punkti juurest 53 punkti. Ajateenistuse kestel ilmneb aga punktides

selge edasiminekuks. Võrreldes teenistuse alguse testiga on kätekõverduste ja istesse-tõusu keskmine punktiarv märgatavalt paranenud (testis 3 neljal viimasel aastal vastavalt piirides 77-81 ja 67-70 punkti) ja SBK lõpu aegsest tasemest enam-vähem püsima jäänud, kuid jooksu puhul tagasi langenud (53-58 punkti). Uuringuaastal 2023/24 oli kätekõverdustes, istesse-tõusus ja jooksmises punkte keskmiselt vastavalt $78 \pm 0,7$, $69 \pm 0,7$ ja $53 \pm 1,3$, seega keskmiselt mõnepunktiline (jooksus 8-punktiline) langus testiga 2 võrreldes.

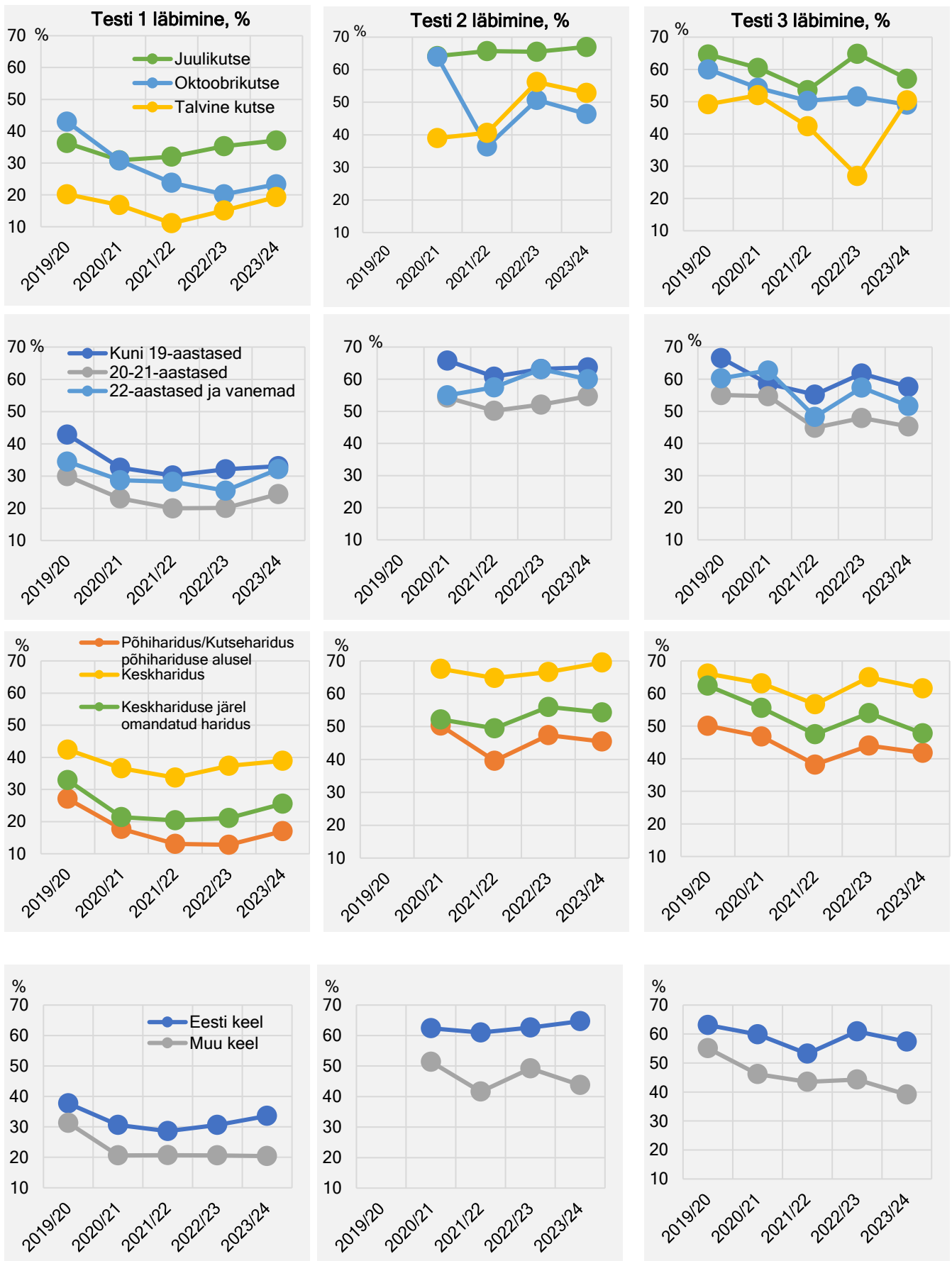
Anname lühiülevaate testi punktisumma ja testisoorituse erinevusest nelja ajateenija **tausta kujundava teguri** – teenistusse tuleku kutse, vanuse, haridustaseme ja peamise koduse keele – lõikes.

Joonisele 3.3 on üldmulje saamiseks koondatud andmed testi läbimise protsendilise osakaalu kohta uurimisaastate järgnevuses (arve ei ole joonisel kompaktsuse huvides näidatud, huvi korral küsida uurimisrühmast). Alustame **ajateenistusse tuleku kutsest**, mida eraldi teemana on käsitletud raportis esimeses peatükis.

Teenistusse tuleku kutse alusel varieerub KVKT läbimine statistiliselt oluliselt (joonis 3.3, ülemine plokk). Kutse ja testi läbimise tunnuste vahelist statistilist seost iseloomustava Craméri V-kordaja⁷ alusel on kutse eripära testis 2 ($V=0,13-0,26$ eri aastatel) ja testis 1 ($V=0,11-0,18$) tugevam kui teenistuse lõpu testis 3, mis tähendab testisoorituse ühtlustumist kutsete alusel ($V=0,07-0,09$, kui hüplik 2022/23. a kõrvale jätta; sel aastal oli talvise kutse väikses rühmas „kurja juur“ jooksuharjutus ühes üksuses). Kolme testi ühine joon on juulikutse ajateenijate ajas küllaltki stabiilsed ja oktoobrikutse ning talvise kutse ajateenijatest paremad testi läbimise protsendid. Oktoobrikutse ja talvise kutse ajateenijate testi läbimise edukus on mitmel aastal sarnane, kuid esile tulnud hüplikkuse tõttu on suundumus ajas esialgu ebaselge (uuringuaastal 2020/21 saadi oktoobrikutse korral väga hea tulemus testis 2 ühe suurema üksuse erandliku saavutuse arvel). Paneme tähele, et testi 3 läbimise protsent on ajuti madalam kui SBK lõpu läbimise protsent juulikutse, kuid mitte oktoobrikutse ajateenijatel, kellel see näitaja on teenistuses enamjaolt paranenud.

⁷ Kahe tunnuse ühisjaotuses (risttabelis) hii-ruutstatistiku alusel arvutatud kordaja, mille väärtus on 0, kui (antud juhul) kõigis kutsetes oleks testi läbimise jaotus üks ja sama. Kordaja suurim

väärtus on 1, mis saavutatakse üksühese vastavuse korral (kahel tunnusel sel juhul ühepalju variante, praegu 2 ja 3).

Joonis 3.3. Testi läbinute osatähtsus ajateenistusse tuleku kutse, vanuserühma, haridusrühma ja peamise koduse keele järgi.

Tabelis 3.1 on kutsete kaupa esile toodud siinvaadeldava uuringuaasta 2023/24 testi-punktide keskmised (lisatud usaldusvahemik usaldusnivool 95%, vt kattuvust) ja läbimise protsendid. Testi läbimises on juulikutse ajateenijad oktoobrikutse ning talvise kutse ajateenijaist kõrgema läbimisprotsendiga kõigi kolme testi puhul. Ka testi 1 harjutustes ja punktisummas on juulikutse ajateenijatel keskmiselt statistiliselt oluline paremus kahe ülejäänud kutse ajateenijate ees. Testi 2 harjutustes on parim keskmine tulemus samuti juulikutses, järgneb talvine kutse ja kõige

väiksema punktiarvuga oktoobrikutse. Istesetõusu harjutuses ei tule talvise kutse ja oktoobrikutse puhul punktides keskmiselt veenvat erinevust esile, kuid ülejäänud kahel alal ja punktisummas edestas talvine kutse oktoobrikutset. Sama saab öelda ka teenistuse lõpu testi 3 puhul, kus juulikutse ja talvine kutse eristuvad teineteisest keskmiselt nõrgalt, kuid oktoobrikutset edestavad oluliselt. Märkame ka üksikalade kaupa, et testi 3 tulemustes annavad testiga 2 võrreldes järele eeskätt pigem juulikutse ja mitte oktoobrikutse ajateenijad.

Tabel 3.1. KVKT tulemused uuringuaastal 2023/24 teenistusse tuleku kutse järgi.

	Kätekõverduste punktid keskmiselt	Istesse-tõusu punktid keskmiselt	Jooksu punktid keskmiselt	Testi punktid kokku keskmiselt	Testi läbinute osatähtsus, %
Test 1					
Juulikutse (N=1930)	67±0,9	65±0,8	50±1,5	182±2,8	37,1
Oktoobrikutse (N=756)	64±1,4	59±1,2	38±2,4	160±4,3	23,3
Talvine kutse (N=492)	63±1,9	58±1,5	34±2,8	156±5,1	19,3
Üldiselt (N=3178)	66±0,7	62±0,6	44±1,2	173±2,2	31,1
Test 2					
Juulikutse (N=1604)	81±0,9	72±0,8	65±1,5	218±2,6	67,0
Oktoobrikutse (N=440)	74±1,8	65±1,5	49±3,0	188±5,3	46,4
Talvine kutse (N=291)	78±2,2	67±1,9	57±3,5	202±6,1	52,9
Üldiselt (N=2335)	79±0,7	70±0,7	61±1,3	210±2,2	61,4
Test 3					
Juulikutse (N=1501)	79±0,9	70±0,8	55±1,6	204±2,8	57,1
Oktoobrikutse (N=621)	76±1,5	66±1,4	49±2,7	191±4,5	49,1
Talvine kutse (N=232)	79±2,4	68±2,1	53±4,2	200±6,8	50,4
Üldiselt (N=2354)	78±0,7	69±0,7	53±1,3	200±2,2	54,3

Vaatleme, milliseid erisusi saaks KVKT tulemustes uuringuaastal 2023/24 esile tuua vanuse alusel. Kasutame meie uurimuses tavapäraselt ja ajateenistuse korraldusega kooskõlas olevat kolme **vanuserühma** kohast jaotust: kuni 19-aastased ajateenistusse astumisel, 20-21-aastased ja 22-aastased ja vanemad. Detailse tabeli asemel toome esile põhilise, kuid enne heitkem veel pilk joonise 3.3

ülalt teisele diagrammide plokile, kus vanuserühmade kaupa on näidatud testi läbimise protsendid viie uurimisaasta kohta (meenu-tame, et ajateenistusse tuleku vanus aasta-aastalt keskmiselt langeb). Kõigi kolme testi puhul avaneb enamjaol aastatest ühesugune pilt: suurim testi läbinute osakaal on kuni 19-aastaste seas, järgneb vanim vanuserühm ja seejärel kõige kehvema läbimisega 20-21-aastaste rühm. Nähtavasti on vanus 20-21

aastat niihästi füüsiliselt kui ka mentaalselt raskeim ajateenistuse kehalise võimekuse nõuetega toimetulekuks. Kooliaegne füüsiline vorm, kui see oli olemas, on hääbunud ning uute väljakutsete taustal ei ole ajateenistusest tulenev igapäevaelu paus samuti meelepärane. Vanima vanuserühma liikmed on nähtavasti elukäigu uute kohustuste ja võimalustega juba kohanenud ja oskavad ka kehalise võimekuse nõuetega toime tulla ning ennast selleks ette valmistada.

Uuringuaasta 2023/24 andmeil kehtib kõigi testiharjutuste puhul ja kõigi kolme testi puhul testipunktide keskmiselt ühesugune muster vanuse järgi: keskmises, 20-21-aastaste rühmas kehvem tulemus ja noorimas ning vanimas vanuserühmas ühtmoodi parem tulemus.

Nii on testi 1 keskmine punktisumma noorimas, keskmises ja vanimas vanuserühmas vastavalt $177 \pm 2,6$, $159 \pm 4,4$ ja $176 \pm 6,8$ punkti, testi läbimine vastavalt 33%, 24% ja 32% (vanuserühmade suurus vastavalt 2083, 720, 344), testis 2 vastavalt $214 \pm 2,7$, $199 \pm 4,9$, $213 \pm 6,9$ punkti, testi läbimine vastavalt 64%, 55% ja 60% (vanuserühmade suurus vastavalt 1568, 505, 250) ning testis 3 vastavalt $203 \pm 2,7$, $190 \pm 4,8$, $202 \pm 7,2$ punkti, testi läbimine vastavalt 58%, 45% ja 52% (vanuserühmade suurus vastavalt 1598, 495 ja 236).

Kui kõrvutada noorima ja vanima vanuserühma keskmisi punktisummasid, siis näeme usaldusvahemike pea täielikku vastastikust katmist ja seega statistilist eristumist kinnitada ei saa. Seevastu 20-21-aastaste keskmine punktisumma on mõlemast keskmisest väiksem ja usaldusvahemik kummagi teise vanuserühma usaldusvahemikuga ei kattu, mis kõneleb statistiliselt kehvemast tulemustest.

Arvestades esimeses peatükis esile toodud teenistusse tuleku kutsete vanuselist spetsiifikat, tuleb silmas pidada võimalust, et testitulemuste vanuselised erinevused on osaliselt tingitud kutsete vahelistest erinevusest ja vastupidi, osa kutsete vahelisi erinevusi on sisu poolest vanuselised. Mõlema näitaja üheaegsel kaasamisel testi punktisumma prognoosimisse lineaarse mudeli kohaselt, mida järeluste ülekontrollimiseks rakendatakse, säilis siiski mõlema eristav mõju, kuigi see vähenes võrreldes näitajate eraldi käsitlemisega.

Ajateenija vanuse juurest liigume teise olulise väljaspool ajateenistust kujunenud taustatunnuse – haridustaseme – juurde, mida vaatlesime kokkuvõtlikult kolme **haridusrühmana**: põhiharidusega ja põhihariduse alusel saadud kutseharidusega ajateenijad, keskharidusega ajateenijad ja keskhariduse järel haridusteed jätkanud ajateenijad (kõrgharidus, rakenduskõrgharidus, kutseharidus keskhariduse alusel). Joonise 3.3 ült kolmandas plokis on näidatud testi läbinute osakaal haridusrühmade lõikes. Näeme kõigi kolme testi puhul kõigil aastail selget erinevust: testi läbimises kõige edukamad on keskharidusega ajateenijad, neist pisut kehvemad on keskhariduse järel haridusteed jätkanud ajateenijad ja neile järgneb paremuselt põhiharidusega seotud haridusrühm. Olles joonise 3.3 vaatamisega nüüd juba pisut harjunud, jääb selles silma nõrk tendents: samal ajal kui testi 2 läbimise osakaal on ajas suhteliselt püsiv, on testi 3 (toimub ajateenistuse lõpus) läbimise osakaalu kujutavatest joontest vähemalt mõned aja jooksul kerges languses.

Uuringuaastal 2023/24 ilmneb haridusrühmade selge statistiline erinevus keskmistes testitulemustes. Testide 1 ja 2 üksikharjutustes on kõigis kolmes keskmiselt esikohal

keskharidusega ajateenijad (on keskmiselt ka noorimad: $19,3 \pm 0,05$ aastat), järgnevad keskhariduse järel haridusteed jätkanud ajateenijad (on vanimad: $20,3 \pm 0,11$ aastat) ja viimasena põhiharidusega seotud haridusrühma ajateenijad ($19,7 \pm 0,11$ aastat). Testi 3 puhul kehtib sama järjekord istesetõusu harjutuses ja ka jooksu puhul, kuid kätekõverdustes eristuvad keskharidusega ajateenijad paremuselt ülejäänud kahest haridusrühmast, mille endi vahel statistilist erinevust esile ei tule. Üksikharjutuste punktide keskmiste erinevus haridusrühmade vahel on kätekõverdustes 4-9 punkti piires, istesetõusus 6-8 punkti piires ja jooksmises 14-19 punkti piires (suurim vahe tekib põhiharidusega seotud haridusrühma ja keskhariduse rühma vahel). Jooksmisharjumus tuleb kaasa põhiliselt gümnaasiumist, seejuures hiljem vähenedes.

Haridusrühmade kaupa arvatud testide keskmiste punktisummade vahel valitseb samuti selge eelnevas kirjeldatuga sarnane järjekord, milles haridusrühmad eristuvad statistiliselt oluliselt üksteisest. Keskmine punktisumma testis 1 on keskharidusega, keskhariduse järel edasi õppinud ja põhihariduse või põhiharidusel alusel saadud kutseharidusega ajateenijail vastavalt $187 \pm 2,8$, $163 \pm 4,5$ ja $150 \pm 4,1$ punkti, testi läbis vastavalt 39%, 26% ja 17% (vastavalt 1735, 716 ja 696 testitegija andmed).

Keskmine punktisumma testis 2 on keskharidusega, keskhariduse järel edasi õppinud ja põhihariduse või põhiharidusel alusel saadud kutseharidusega ajateenijail vastavalt $221 \pm 2,8$, $202 \pm 4,9$ ja $190 \pm 5,0$ punkti, testi läbis vastavalt 70%, 54% ja 46% (vastavalt 1336, 532 ja 455 testitegija andmed).

Keskmine punktisumma testis 3 on keskharidusega, keskhariduse järel edasi õppinud ja põhihariduse või põhiharidusel alusel saadud kutseharidusega ajateenijail vastavalt

$209 \pm 2,9$, $192 \pm 4,9$ ja $184 \pm 4,8$ punkti, testi läbis vastavalt 62%, 48% ja 42% (vastavalt 1337, 490 ja 502 testitegija andmed). Nagu näha, on teenistuse lõpu testis haridusrühmade punktisummade vahed vähenenud ja ka testi läbimise protsent on ühtlasem. Kõigis kolmes haridusrühmas on testi 3 keskmine punktisumma väiksem kui testis 2 (6-12 punkti võrra) ja testi läbimine on halvenenud (4% kuni 8% võrra), enim keskhariduse rühmas ja vähimalt põhiharidusega seotud rühmas.

Haridusrühm on tugev testi edukuse tegur. Selle taga võib olla erinev suhtumine oma füüsilise vormi arendamisse (treenin teenistusülesannetega toimetulekuks, treenin hea tervise ja kehalise vormi kui väärtuse nimel), erinevad individuaalsed võimalused (nt ajaressurss, majanduslik elukorraldus), erinevad treenimisvõimalused ja treenimisharjumused koolis, kus käidi, jt tegurid teenistuseel ajal.

Joonisel 3.3 on esile toodud veel ka testi läbimise erinevused **etnilise päritolu** alusel, mille indikaatoriks on siinkohal peamine kodune keel. Eesti kodukeelega ajateenijate testisooritus on statistiliselt oluliselt parem kui muu keele korral. Mõjuriks võib olla keelebarjäär (teatud osa ajateenijaid ei saa teenistuse alguses avaldatud enesehinnangu kohaselt eesti keelest aru), erinevad vaated, senised erinevad võimalused kehalise vormi saavutamiseks.

Keskmine punktisumma uuringuaasta 2023/24 testis 1 on eesti ja muu kodukeelega ajateenijail vastavalt $177 \pm 2,4$ ja $158 \pm 4,8$ punkti, testi läbis vastavalt 34% ja 20% (vastavalt 2589 ja 577 testitegija andmed). Keskmine punktisumma testis 2 on eesti ja muu kodukeelega ajateenijail vastavalt $214 \pm 2,4$ ja $194 \pm 5,9$ punkti, testi läbis vastavalt 65% ja

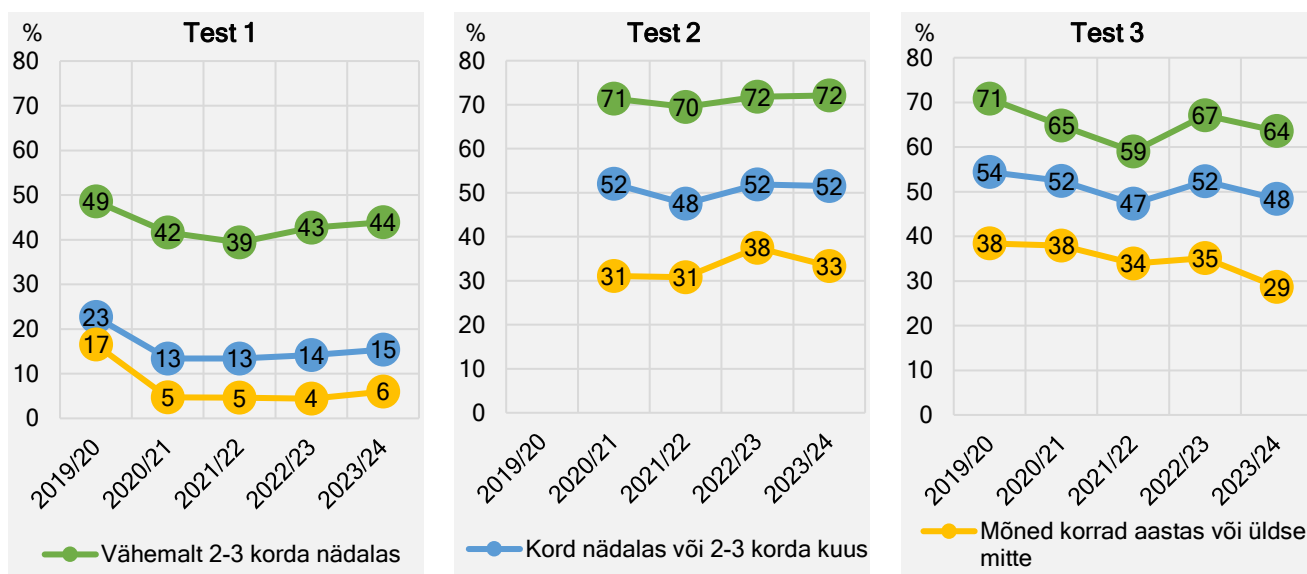
44% (vastavalt 1967 ja 368 testitegija andmed). Keskmine punktisumma testis 3 on eesti kodukeelega ja muu kodukeelega ajateenijail vastavalt $204 \pm 2,4$ ja $184 \pm 6,0$ punkti, testi läbis vastavalt 57% ja 39% (vastavalt 1968 ja 381 testitegija andmed). Üksikharjutuste kaupa tuleb kõigi kolme testi puhul esile samalaadne edukuse järjekord eesti kodukeelega ajateenijate paremusena muu kodukeele ees.

Ajateenija sotsiaal-demograafilisest taustast tulenevate kehalise võimekuse hariduslike ja kultuuriliste erinevuste juured on väljaspool ajateenistust. See on taas koht, kus võiks öelda, et ajateenistus algab enne ajateenistust. Teenistusvälistest asjaoludest tekkinud struktuur kujundab lõppkokkuvõttes ka nii praktilist ja konkreetset ajateenistuse tulemust, nagu seda on kehalise võimekuse testi edukas sooritamine.

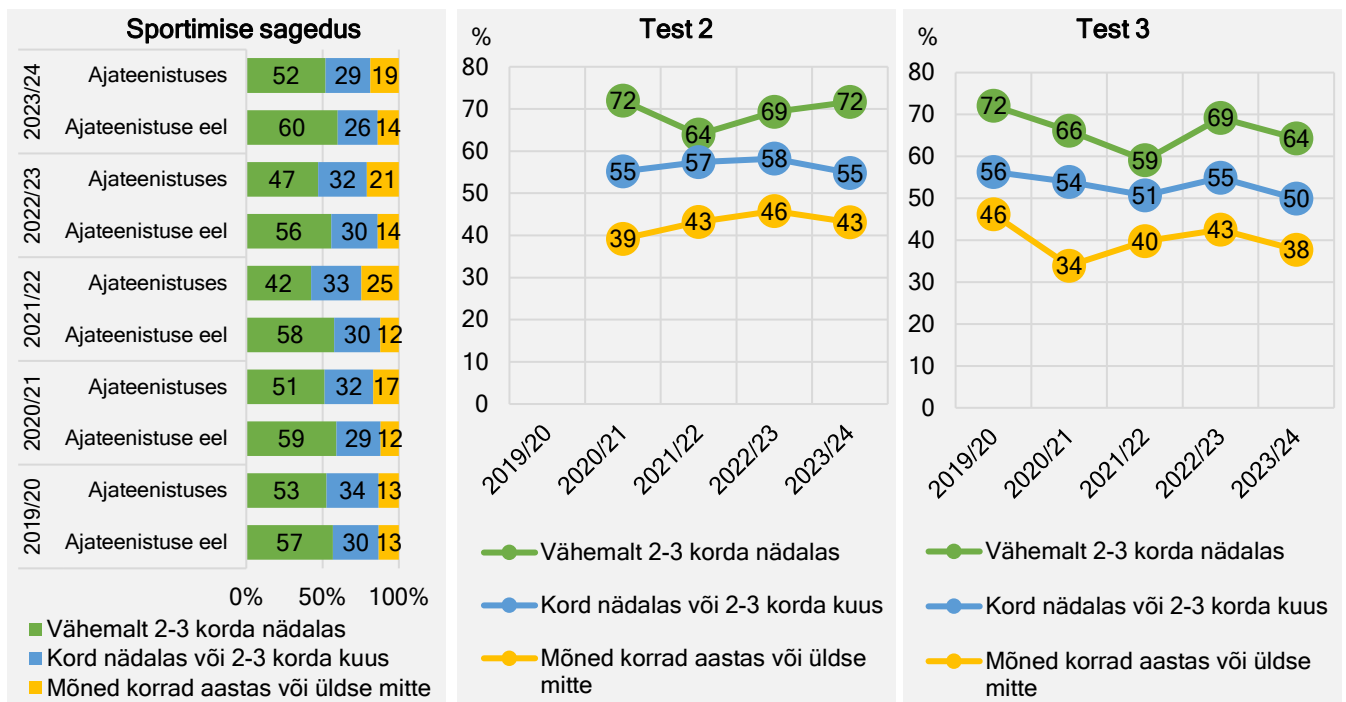
Aga **sport**? Kas see ei ole testisoorituse oluline tegur? Kindlasti on ja seda oleme oma senistes uuringute kokkuvõtetes spordi teemat käsitledes järjekindlalt ka esile toonud. Esitame siinkohal, teemasse seekord süvenemata, uurimisaastate 2019/20-2022/23 andmeil lihtsad diagrammid (joonised 3.4a ja

3.4b) selle illustreerimiseks, et testi eduka läbimise alus pannakse paika ajateenistuse eelse ja ajateenistuse aegse spordiharrastusega.

Spordiharrastuse sagedust ajateenistuse eel ja ajateenistuses iseloomustati vastusega küsimusele „Kui sageli harrastasite enne ajateenistusse astumist/ajateenistuse ajal vabal ajal tervisesporti vähemalt poole tunni vältel, nii et hakkasite hingeldama ja higistama?“ vastusevariantidega, mille oleme siinkohal koondanud kolmeks: vähemalt 2-3 korda nädalas (küsimustikus: iga päev, 4-6 korda nädalas, 2-3 korda nädalas), kord nädalas või 2-3 korda kuus, mõned korrad aastas või üldse mitte. Joonise 3.4b vasakpoolses ruudus näidatud jaotustest selgub, et ajateenistuse eel on sportimine olnud intensiivsem kui teenistuses (meie uuringutest on selgunud, et sageli tuuakse põhjusena esile vaba aja napust ajateenistuses, kuid samas on aasta-aastalt paranenud hinnangud sportimisvõimalustele). Mõnevõrra on ajateenistuses teenistuseelse ajaga võrreldes suurenenud nende osa, kes spordiga tegelevad väga vähe või ei tegele üldse (pandeemia aastatel muidugi mõistetavalt).

Joonis 3.4a. Testi läbimise osakaal, % ajateenistuse eelsel ajal sportimise sageduse järgi.

Joonis 3.4b. Testi läbimise osakaal, % ajateenistuses sportimise sageduse järgi.

Jooniselt 3.4a näeme viiel aastal püsivalt valitsenud ettearvatavat seaduspära: teenistuse eelne spordiharrastus eristab ajateenijaid testi läbimise edukuse alusel – mida tugevalt on treenitud teenistuse eel, seda kindlam on testist läbisaamine. See erinevus kehtib kuni lõputestini, kuigi väiksemate vahedega kui alguses. Uuringuaasta 2023/24 andmeil V-kordaja teenistuseelse sportimise ja testi läbimise vahel on kolmel testil vastavalt 0,34, 0,29 ja 0,25.

Ajateenistuses sportimise järgi (joonis 3.4b) on seaduspära hüplikum ja statistiline seos testi läbimise ja sportimissageduse vahel pisut nõrgem (uuringuaastal 2023/24 testis 2 ja 3 vastavalt 0,23 ja 0,21).

Võib lisaks öelda, et teenistuseelne spordiharrastus kandub edasi ajateenistusse. Lisa joonisel 3.2 on näidatud ajateenijate protsentjaotus teenistusaegse sportimise sageduse alusel olenevalt teenistuse eelse ajal sportimise sagedusest (seosekordaja $V=0,34-0,41$). Individuaalsete üleminekuvariantide jaotus näitab, et on nii ajateenistuses

spordi juurde tulijaid (püstkriipsudest mustri- ja tulbaosad) kui ka harrastuse nõrgenemist (horisontaalsetest kriipsudest mustri- ja tulbaosad). Näeme, et ajateenistuses spordiga väga vähe tegelejate hulka on liikunud ka neid, kes varem olid üsna aktiivsed (vasakpoolsel ruudul mustri- ja tulbaosa, 35%-46%). Vastupidi, teenistuse eel spordikaugetest ajateenijatest poole ringis tegeleb ajateenistuses spordiga (parempoolsel ruudul mustri- ja tulbaosa, 45%-59%). Senise spordiharrastuse sageduse säilitavad kõige tõenäoselt teenistuse eel vähemalt 2-3 korda spordiga tegelejad – ajateenistuses sama intensiivsusega harrastab sporti neist 60% ringi.

Püüame siinkohal lisada veidi selgitust ka teenistuse lõpu testisoorituse võrdluseks SBK lõpu sooritusega, mida puudutasime eespool kutsete võrdluse juures. Kui uurida soorituse edu spordiharrastuse sagedust arvestades, siis langus kaasneb enamasti sellega, kui langeb sportimise sagedus teenistuse eelse ajaga võrreldes. Oktoobrikutse puhul see esile ei tule, küll aga juulikutse ja enamjaolt

ka talvise kutse korral (lisa joonis 3.5). Et oktoobrikutsega tuleb märgatavalt rohkem kui juulikutsega põhihariduse ja põhiharidusega seotud kutseharidusega ajateenijaid, siis võib ühe seletusena pakkuda (kindlaid tõendeid teadmata) treeningutingimuste erinevusi teenistuse eel (treenimissageduse langus ei pruugi tähendada treeningu efektiivsuse langust, vaid hoopis tõusu uutes tingimustes). Ka võib igapäevateenistuse kehalist võimekust toetav füüsiline aktiivsus oktoobrikutses SBK järel ja juulikutses teenistuse lõpu pooles olla erinev. Lisaks on juulikutse jaoks ajavahemik testist 2 testini 3 pikem ja see võib kahandada nii oskust kui ka motivatsiooni testi edukalt teha. Ajateenistuses kujundavad spordi harrastamist kindlate piiridega kehalise võimekuse nõuded, mis teatud osa ajateenijaist panevad end pingutama, kuid teatud osal võimaldavad ka vanade ressursside toel olla piisavalt edukas ja vähem panustada enesearendusse.

3.2. Testi läbimise järjepidevus ja selle tüübid

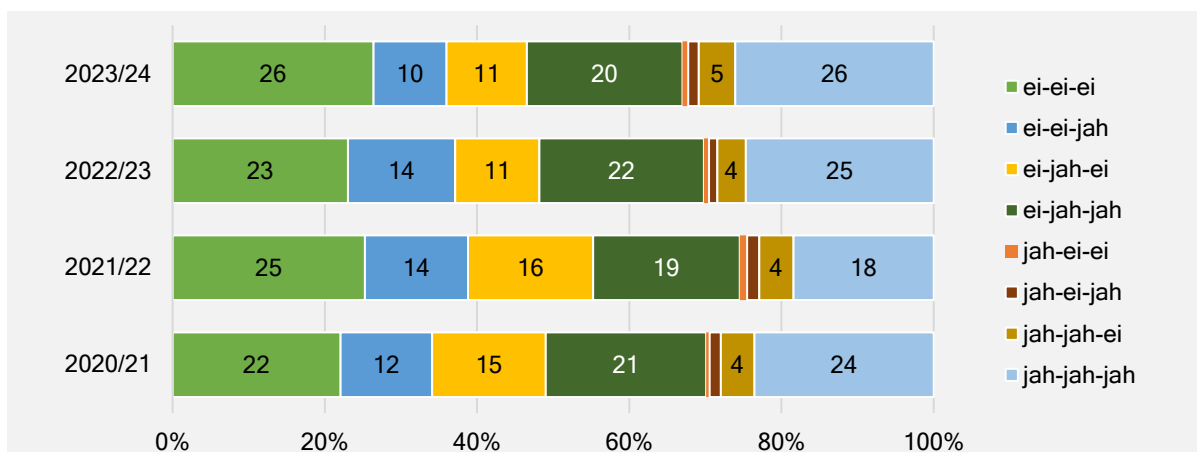
Kolm eri ajamomentidel fikseeritud testitulemust võimaldavad lisaks üldisele testitulemuste muutusele iseloomustada ajateenijaid kehalise võimekuse selle mõõdupuu poolest ka individuaalses muutlikkuses. Selles osas toome selleks esile individuaalsed „teed“ testide sooritamisel nii testi läbimise kui ka punktisummade alusel, seda peamiselt uuringuaasta 2023/24 andmeil. Testisoorituse andmete lünklikkuse ja küsitluses osaluse vabatahtlikkuse tõttu (kahes küsitlusvoorus eraldi) jäi teatud osa küsitluses osalenud ajateenijaid allpool vaadeldavatest

kolme testi andmetest välja. Seetõttu kaheks ajateenistuse kolme ajahetke korraga peegeldav indiviidide arv, kuid – nagu näitas analüüs – säilivad testi läbimise üldjaotused mitte suurema nihkega kui mõne protsendi võrra.

Võtame esmalt aluseks testi läbimise „teede“ jaotuse, kombineerides läbimise (jah) ja mitteläbimise (ei) võimalusi kolme testi järgnevuses (formaalselt 8 varianti). Joonisel 3.5 on näidatud ajateenijate jaotus neljal viimasel uurimisaastal moodustunud erinevate „testiteede“ alusel. Nimetused on tuletatud vastavalt testi 1, testi 2 ja testi 3 läbimise (jah) või mitteläbimise (ei) põhjal, nt „jah-ei-jah“ tähendab ajateenija ebaõnnestumist SBK lõpu testis ning edukat sooritust teenistuse alguses ja lõpus.

Veerandi ringis on neid, kes läbivad kõik testid ja samapalju neid, kes ei läbi ühtki kolmest testist (vastavalt helesinine ja roheline ala). Viiendiku ringis on neid, kes ajateenistuse alguse testi ei läbi, kuid hilisemaid küll (tumeroheline ala). Neid, kes jõuavad eduka testini alles teenistuse lõpus, on 10%-15% (eredam sinine). Pandeemia aja kõikumisi arvestades võib pidada jaotust „testiteedele“ aastate vältel küllaltki stabiilseks. Pool ajateenijaist peegeldab kindlat testisoorituse järjepidevust: kas läbida kõik testid või mitte ühtki neist läbida.

Testi läbimise kriteerium seab alampiirid üksikharjutuste punktidele ja testi punktisummale vastavalt lävendväärtustega 60 ja 180 punkti. Testi ebaõnnestumisel võib punktisumma asuda lävele ka väga lähedal, kuid sellele formaalselt alla jäädes tähendab ikkagi läbikukkumist.

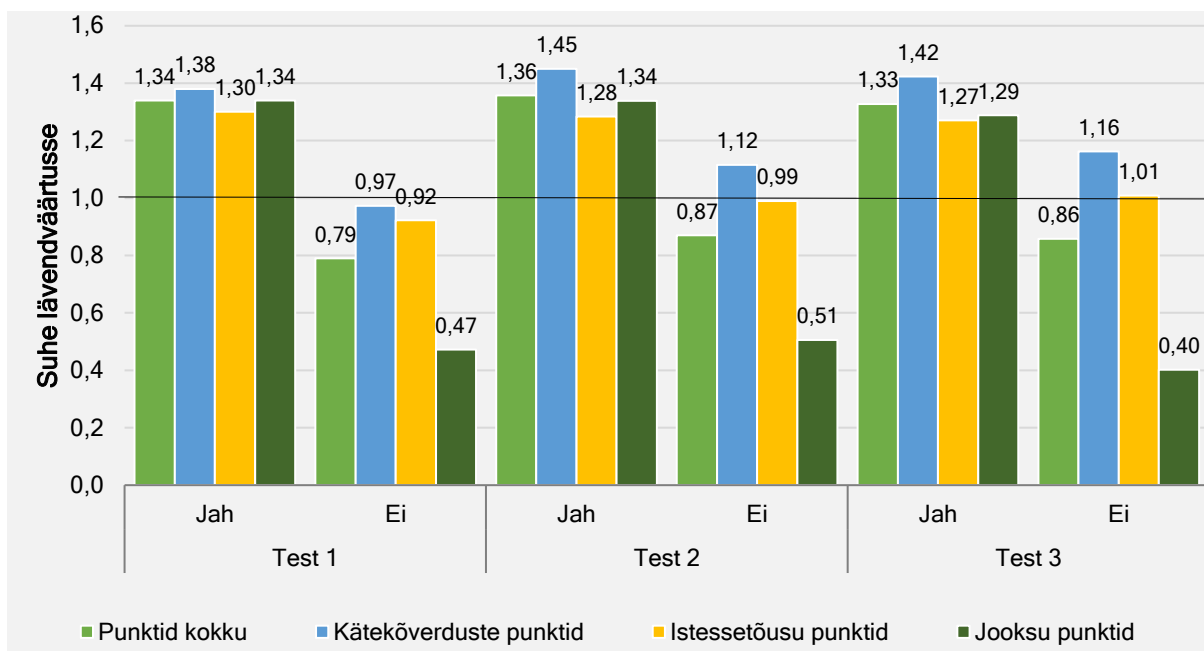
Joonis 3.5. KVKT läbimise käik vastavalt ajateenistuse alguses, SBK lõpus ja teenistuse lõpus; ei – läbi-mata, jah – läbitud.

Joonisel 3.6 on esile toodud testi läbinuil ja mitteläbinuil keskmise punktide arvu suhe vastavasse lävendväärtusse uuringuaastal 2023/24. Näeme, et kätekõverduste keskmine punktide arv on testi 1 puhul testi mitteläbinuil läve lähedal ja testide 2 ja 3 puhul ületab selle, kuid samas jääb punktisumma läveni punkte puudu. Ebapiisava punktisumma „peamine süüdlane“ on jooksupharjutus, kus testi mitteläbinuil küünib keskmise punktiarvu suhe lävendväärtusse pooleni üksnes SBK lõpu soorituse korral. Kätekõverduste ja istesetõusu harjutustes on kolme testi jooksul märgata ka testi mitteläbimisel keskmiselt edenemist. Et seesugust positiivset kehalise võimekuse arengut ajateenistuse käigus paindlikumalt arvestada, vaatleme allpool ajateenijate testisoorituse tüüpe mitte testi läbimise, vaid punktisumma alusel.

Tuletasime selleks punktisumma standarditud väärtuste põhjal neli erinevat soorituse tüüpi (klasteranalüüs k-keskmiste meetodil), mida allpool kokkuleppeliselt nimetame püsivalt hea testisoorituse (34,3%), testisoorituse halvenemise (13,5%), testisoorituse paranemise (31,6%) ja püsivalt halva testisooritusega (20,6%) ajateenijate rühmaks

(N=1708). Väljaeraldatud rühmade iseloomustuseks on esile toodud keskmised punktisummad tavalisel punktiskaalal (joonis 3.7, vasakpoolne diagramm) ja veel ka standarditud keskmisega 0 ja standardhälbega 1 (parempoolne diagramm). Keskmised standarditud skaalal näitavad rühma keskmist positsiooni üldkeskmise (ehk 0) suhtes standardhälbe ühikuis.

Oluline on arvestada äsjakirjeldatud rühmituse empiirilist iseloomu ja seotust konkreetse uuringuaastaga. Siiski, väike luure viimase nelja uuringuaasta kohta sama liigitusprotseduuriga näitas äsjakirjeldatud tüüpidele sarnase liigituse esiletulekut ka varasematel aastatel, seejuures isegi ligilähedaselt samade jaotusprotsentidega (taas pakumine: huvi korral küsida lähemaid andmeid uurimisrühmast). Ka joonisel 3.5 näha olevad ei-jah ahelate lähedased osakaalud eri aastatel lisavad kindlust, et neid nelja testisoorituse tüüpi tasub lähemalt uurida.

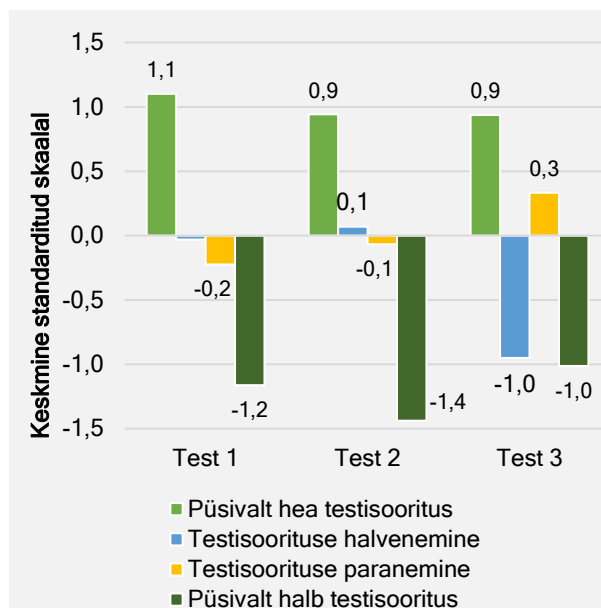
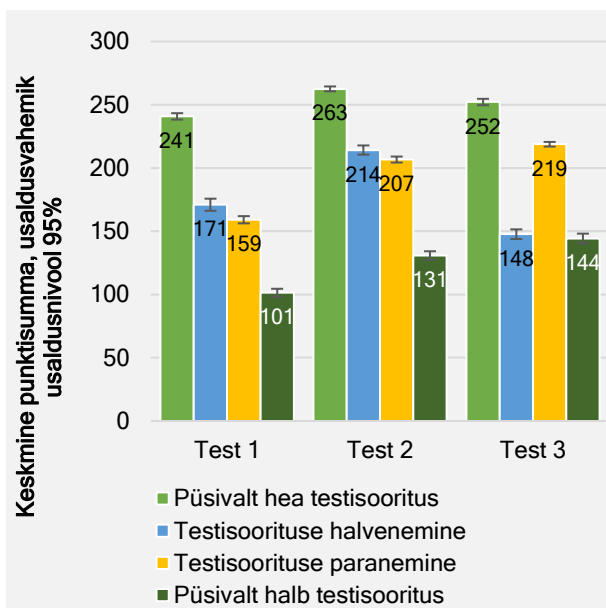
Joonis 3.6. Keskmise punktide arvu suhe testi läbimise lävendväärtusse vastava testi sooritanutel ("jah") ja mittesooritanutel ("ei"), uuringuaasta 2023/24.

Püsivalt hea testisoorituse rühmas iseloomustab kõrge keskmine punktisumma kõigis kolmes testis parima tulemusega testis 2. Üksikharjutuste kaudu vaadeldes tuli esile, et selle rühma keskmised punktiarvud ületavad testi läbimise läve 1,3-kordselt ja suuremaltki kõigis kolmes harjutuses (lisa joonis 3.3). Sellesse rühma kuuluvad valdavalt algusest lõpuni hea kehalise võimekusega ajateenijad.

Testisoorituse halvenemise tinglikku nimeust õigustab punktisumma keskmiselt ligi 70-punktiline langus teenistuse lõpu testis võrreldes SBK lõpu testiga (langus standarditud kujul 1 ehk standardhälbe võrra, samal ajal kui testide 1 ja 2 punktisummad olid üldise keskmise, st nulli ümbruses). Halveneva testisoorituse rühmas on testis 1 ületatud kätekõverduste ja istessetõusu punktide lävi, testis 2 kõik läved (ka jooksu punktide lävi) ja testis 3 ainult kätekõverduste lävi (istessetõusu läve lähedal, kuid jooksu punktid keskmiselt kahekordselt madalamad kui testis 1). Tegemist on SBK lõpus kehalise võimekuse erakorralise kõrgseisuga, mis kahjuks ei osutunud püsivaks.

Testisoorituse paranemise rühmas liigub keskmine punktisumma testilt testile tõusuteel. Ajateenistuse alguse testis ollakse ainult kätekõverduste keskmise punktiarvuga joone peal (istessetõusu punktid läve läheduses), kuid hilisemates testides ületab keskmine punktide arv läve kõigis kolmes harjutuses. Tegemist on kehalise võimekuse stabiilse tõusuga, mille kõrgpunkt saavutatakse teenistuse lõpus.

Püsivalt halva testisoorituse rühmas keskmine punktisumma küll samuti järjest kasvab, aga jääb siiski üldisest tasemest enam kui standardhälbe võrra maha. Püsivalt halva soorituse korral ületatakse vajalik lävi teenistuse lõpu kätekõverduste harjutuses (SBK lõpus – peaaegu), kuid peamine altvedaja on erakordselt madala punktide arvuga jooksmine. Hüpoteesina võiks pakkuda, et sellesse rühma kuuluvad kehve lähtevõimekusega ajateenijad, kes püüdlikkusele vaatamata ei saavuta edu, või ajateenijad, kes testitegemise ei soovigi oma energiat panustada.

Joonis 3.7. Keskmine punktisumma testisoorituse rühmades; vasakul punktides, paremal standarditud, uuringuaasta 2023/24.

Iseloomustame testisoorituse rühmi veel lühidalt ka nende taustatunnuste kaudu, mis olid eespool vaatluse all. Võib arvata, et eriliselt uut infot siit oodata ei ole, sest rühmadeks liigituse alus on punktisumma, mis on eespool taustatunnuste poolest juba kirjeldatud. Uus nüanss liigituse aluses on siiski see, et vaatleme kolme testi punktisummasid korraga.

Analüüs näitas, et püsivalt hea testisoorituse rühmast 82% ja halveneva testisoorituse rühmast 75% tuli juulikutsele, mis on osakaalult rohkem kui juulikutse osakaal kolme testi sooritajate seas üldiselt (71%). Paraneva testisoorituse ja halva testisoorituse rühmas on juulikutsele tulijaid vähem (vastavalt 64% ja 60%) ja oktoobrikutsele tulijaid rohkem (vastavalt 26% ja 33%) kui oktoobrikutsele tulijaid kolme testi tegijate seas üldiselt (22%). Talvisel kutsele tulijaist on 44%, oktoobrikutsele tulijaist 37% ja juulikutsele tulijaist 29% paraneva testisoorituse rühmas (see rühm üldiselt 32%). See on kooskõlas eespool tehtud tähelepanekuga, et oktoobrikutse ajateenijatel ei ole märgata lõputestis kehvemaid tulemusi

kui SBK lõpus. Siiski moodustavad oktoobrikutsega tulijaist peaaegu kolmandiku osa püsivalt halva testisooritusega ajateenijad (üldiselt vähem – 21%).

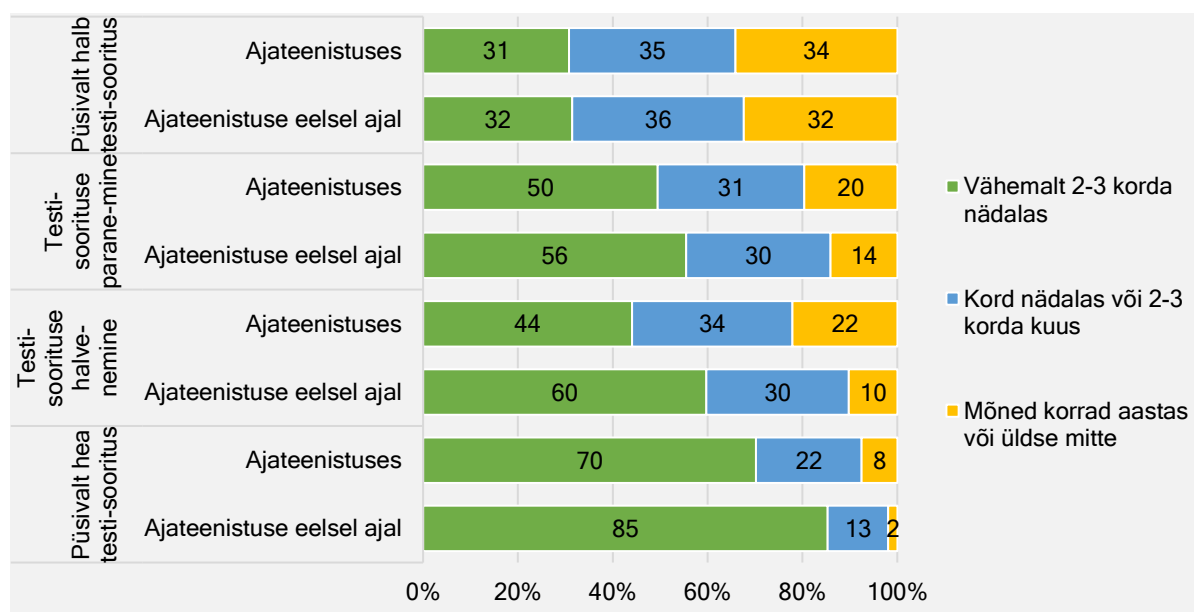
Peamise koduse keele järgi on püsivalt hea testisoorituse rühmas 90% ja püsivalt halva testisoorituse rühmas 78% eesti kodukeelega ajateenijaid (üldiselt on eesti kodukeelega 85% kolme testi sooritajate seas). Testisoorituse paranemise rühmas on eesti kodukeelega ajateenijate osa 84% ja testisoorituse halvenemise rühmas 82%. Etnilis-kultuuriline kuuluvus peamise koduse keele järgi mõnevõrra varieerub testisoorituse rühmades.

Püsivalt hea testisoorituse rühma iseloomustab üldisest märgatavalt suurem keskharidusega ajateenijate osa (74%, üldiselt 59% kolme testi sooritajate seas) ja üldisest poole väiksem põhihariduse või selle alusel saadud kutseharidusega ajateenijate osa (9%, üldiselt 20%). Testisoorituse halvenemise rühmas on keskhariduse järel haridusteed jätkanute osakaal 28%, mis ületab selle osakaalu kolme testi tegijate seas (21%). Ka püsivalt halva

testisoorituse rühmas on keskhariduse järel haridusteed jätkanute osa suurem kui üldiselt (26%). Paraneva testisoorituse rühmas on põhihariduse või selle alusel saadud kutseharidusega ajateenijate osa suurem kui üldiselt (24%, üldiselt 20%).

Kuivõrd võiks siinvaadeldavaid rühmi eristada testisoorituse edukuse võtmefaktor – spordiharrastus? Joonisel 3.8, kus on esitatud ajateenijate jaotus spordiharrastuse intensiivsuse järgi testisoorituse neljas rühmas, tuleb selgelt ja ootuspäraselt esile, et püsivalt halva testisoorituse rühma ajateenijad on teistest nõrgema spordiharrastusega – kolmandik praktiliselt spordikauged nii teenistuse eel kui ajal. Püsivalt hea testisoorituse rühma iseloomustab teistest sagedasem sportimine, teenistuse eel sagedamini kui ajateenistuses. Testisoorituse paranemise

rühmas on samuti teenistuses spordiharrastus harvenenud võrreldes teenistuseelse ajaga, kuid mitte kuigi palju, nt vähemalt 2-3 korda nädalas sportimises 6% võrra väiksema osakaaluga kui teenistuse eel. Testisoorituse halvenemise rühmas näeme spordiharrastuses suuremat tagasiminekut kui teistes rühmades ja praktiliselt spordiga mittetegelejate osa on teenistuses enam kui viiendik teenistuseelse kümnendiku asemel. Selles rühmas muutsid ajateenijad oma sportimisharjumusi rohkem kui teised ja sellega võis kaasneda ükskõiksus oma kehalise võimekuse tulemuste vastu, käegalöömine testisoorituses, mitte üksi füüsiline võimetus testi sooritada. Meenutame, et selles rühmas sooritati SBK lõpu test keskmiselt lävesid ületades, aga alguse ja lõpu testid mitte. Nähtavasti SBK lõpu testi pingutuse motiivid ei jäänud püsima.

Joonis 3.8. Sportimise sagedus testisoorituse rühmades ajateenistuse eelsel ajal ja ajateenistuses, uurin-guaasta 2023/24.

Nimetame veel lõpuks, kuidas suhestuvad siinvaadeldavad testisoorituse rühmad selle osa alguses kirjeldatud testi läbimise rühma-dega („ei“-„jah“ järgnevused, lisa joonis 3.4). Siin ei ole üksühest vastavust, sest kolme testi punktisumma arvestamine peegeldab

positiivselt ka seda, kui punktisumma para-nes testi läbimise lävendväärtust ületamata, ja negatiivselt seda, kui halvenes lävendväärtusest allapoole laskumata. Punktisumma näitab ajateenija kehalise võimekuse muutusi mõnevõrra dünaamilisemalt kui testi läbi-mise fakt.

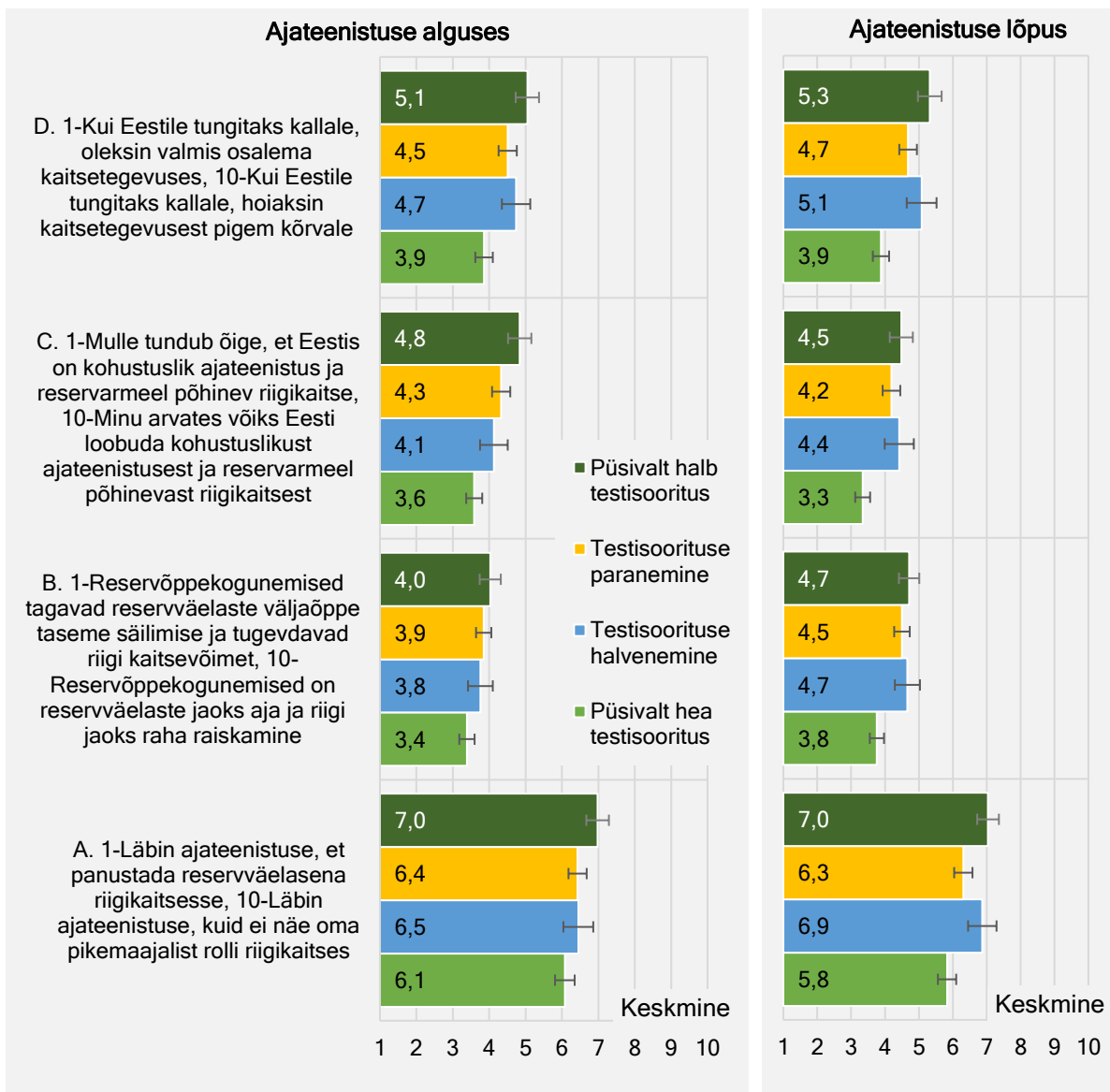
Püsivalt hea soorituse rühmast moodustavad 2/3 kõik kolm testi läbinud ajateenijad ja 18% need, kes alguse testi järel kuni lõpuni said järje peale (testide 1, 2 ja 3 läbimine vastavalt 78%, 95%, 89%). Testisoorituse halvenemise rühmast ligi pool (46%) läbis ainult SBK lõpu testi ja kolmandik (34%) – mitte ühtki (see on see osa teste halvasti teinud ajateenijaist, kel testilt testile langes ka punktisumma; testide läbimine vastavalt 20%, 65%, 3%). Testisoorituse paranemise rühmast moodustavad 45% need, kel ainsana ebaõnnestus teenistuse alguse test, ja 23% „visad paranejad“ (õnnestus ainult teenistuse lõpu test; testide 1, 2 ja 3 läbimine vastavalt 11%, 65%, 77%). Püsivalt halva soorituse rühmas ebaõnnestusid 89% ajateenijaist kõik testid (10% neist läbis testi 3).

3.3. Ajateenija hoiakud ja testisoorituse võimekus

Peatüki alguses nimetasime kehalise võimekuse saavutuslikkuse võimaliku tarviliku tegurina hea füüsilise vormi kõrval ka ajateenija mentaalset külge – motivatsiooni, meelestatust ajateenistusse panustada, üldist positiivset riigikaitse alast hoiakut. Vaatlemegi lõpuks, milliseid erisusi nendes näitajates tuleb esile edukat ja mitteedukat testisooritust kõrvutades. Et fikseerime ajas ainult ajateenija elukäigu kaks momenti – teenistuse alguse ja lõpu varasemat teadmata, siis ei ole meil võimalust kõnelda põhjuslikkusest füüsilise saavutuse ja mentaalse poole vahel, vaid üksnes kaht liiki asjaolude kaasnemisest teineteisega.

Alustame üldist riigikaitse alast positsiooni peegeldava neljast väitepaarist koosneva infoplokiga reservväkke panustamise, reservväe otstarbekuse, kaitseväe põhimõtete ja isikliku kaitseks valmisoleku kohta. Ajateenija

asetas end arvude 1 ja 10 abil tähistatud alternatiivsete väidete vahele. Väited on sõnastatud nii, et vasakpoolne on riigikaitse seisukohalt positiivsem (ajateenijal enam esikohal) ja parempoolne negatiivsem. Joonisel 3.9 on näidatud ajateenija keskmine positsioon eelnevas osas tuletatud testisoorituse edukuse järgi moodustatud kehalise võimekuse neljas rühmas uuringuaasta 2023/24 andmeil. Riigikaitse alast arvamust uuriti nii ajateenistuse alguse kui ka lõpu küsitluses.

Joonis 3.9. Keskmine positsioon riigikaitse alastel skaaladel kehalise võimekuse testide edukuse rühmas; keskmise usaldusvahemik usaldusnivool 95%, uuringuaasta 2023/24.

Väidete paaris A näeme üldiselt nii teenistuse alguses kui ka lõpus ajateenijate asetust pigem paremal, riigikaitse alase rolli eitamise poolel. Püsivalt hea testisoorituse rühm on püsivalt halva testisoorituse rühmast nihutanud end teenistuse lõpuks keskmiselt punkti võrra enam vasakpoolse, riigikaitse alastelt positiivse väite poole (keskmised statistilisel erinevad, vt usaldusvahemike mittekattuvust). Testisoorituse halvenemise rühm on teenistuse lõpus keskmiselt samal positsioonil nagu halva testisoorituse rühm, kuigi teenistuse alguses mitte nii väga.

Väidete paaris B reservõppekogunemiste mõttekuse kohta on teenistuse vältel hinnangud halvenenud, kuid jäävad keskmiselt reservõppekogunemiste toetamise poolele. Näeme taas selget püsivalt hea testisoorituse rühma statistilist erinevust teistest tugevama reservõppekogunemiste sisukuse mõtte toetamisega.

Väidete paaris C riigikaitse praeguse korralduse kohta on ajateenijad kõikides rühmades toetaval poolel, eriti (ja ülejäänuid statistiliselt erinevalt) püsivalt hea testisoorituse rühmas.

Väidete paar D peegeldab isiklikku kaitseks valmisolekut Eestile kallaletungi korral ja siin mahuvad keskmised hinnangud – kuigi teenistuse lõpus napilt – pigem valmisoleku poolele. Taas tõuseb esile püsivalt hea ja püsivalt halva testisoorituse rühma selge statistiline erinevus ja testisoorituse halvenemise rühma märgatav nihe kaitsetegevusest hoidumise poole, kui võrrelda teenistuse lõpu hinnangut alguse hinnanguga.

Ajateenistuses toimunud nihked äsja vaadeldud hinnanguis erinevad testi edukuse rühmiti. Testisoorituse halvenemise rühm torkab kõigis väitepaarides silma teistest rühmadest tugevama muutusega teenistuse algust ja lõppu kõrvutades, kusjuures kõik muutused on riigikaitse alaseltsiselt negatiivses suunas. Seevastu püsivalt hea või paraneva testisoorituse rühmad nihkuvad väidete A ja C korral ajateenistuse lõpu hinnanguis keskmiselt vasakule, lähemale positiivsele poolele. Kokkuvõtteks: pühendumine testisooritusele ja edu selles ning riigikaitse alane toetav hoiak käivad käsikäes.

Tabelis 3.2. on näidatud äsja tehtud järelduse toetuseks veel ka kokkuvõtte ajateenijate poolt otseselt ajateenistuse suhtes väljendatud arvamuste kohta seoses testisoorituse laadiga. Testisoorituse rühma ja ajateenistuse hinnangu vaheline statistiline seos ei ole tugev (vt kordajat V), aga oleks kõigis tabelis esitatud hinnangutes statistiliselt oluline olulisuse tõenäosusega 0,05, kui andmeid tõlgendada valimina.

Hüpoteetilises olukorras, mil ajateenistusse astumine oleks vabatahtlik, oleks ajateenistuse lõpu hinnangute järgi kindlalt või arvatavasti tulijaid pisut enam kui arvati alguses. Ainsana on testisoorituse halvenemise rühmas vastupidi – kindla või arvatava tuleku

kinnitus teenistuse lõpus on harvem kui teenistuse alguses.

Ajateenistuse vajalikkust Eesti riigi julgeoleku jaoks hinnatakse teenistuse alguses kõigis rühmades kõrgelt, aga eriti kõrgelt püsivalt hea testisoorituse rühmas (kümnekonna protsendi võrra suurem osakaal kui püsivalt halva testisoorituse rühmas – vahe tuleb ajateenistusse kaasa niisiis väljast). Ajateenistuse alguse ja lõpu võrdluses torkab silma, et testisoorituse halvenemise rühmas on ajateenistust kindlalt või pigem vajalikuks arvestanute osa kahanenud 10% võrra, samal ajal kui teistes rühmades on kõikumine ainult mõne protsendi jagu (vt eespool ka väidete paari C).

Ajateenistuse vajalikkuses isikliku arengu jaoks kaheldakse ajateenistuse lõpus tugevamalt kui alguses: ajateenistust isikliku arengu jaoks pigem ebavajalikuks või täiesti ebavajalikuks arvestavate ajateenijate arv kasvab halvenenud testisoorituse rühmas 16% võrra, aga ka mujal, kuigi vähem, nt püsivalt hea testisoorituse rühmas 11% võrra.

Ajateenistusse tuleku meelsuselt (tabeli 3.2 viimane plokk) on nende seas, kes teenistuses sattuvad püsivalt halva testisoorituse rühma, napilt pool (46%) heameelega või oma kohust täitma tulnud ajateenijaid. Ülejäänute seas on sellise meelsusega tulijate osa suurem, eriti märgatavalt hiljem hea testisoorituse rühma kuuluvatel ajateenijatel. Teenistuseelne meelestatus võimaldab ennustada ka füüsilist toimetulekut (mentaalselt valmidust toime tulla).

Tulevastele reservõppekogunemistele tuleku meeleolu järgi kordub analoogiline muster: hea testisoorituse puhul tuleks meelsasti või tunnetaks kohust tulla üle poole, halva puhul napilt üle kolmandiku.

Tabel 3.2. Ajateenija hoiakud testisoorituse edukuse rühmades.

Kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis kas Te oleksite astunud ajateenistusse? Vastuste jaotus, %				
	Ajateenistuse alguses (V=0,10)		Ajateenistuse lõpus (V=0,10)	
	Jah, kindlasti/ arvatavasti jah	Arvatavasti mitte/ kindlasti mitte	Jah, kindlasti/ arvatavasti jah	Arvatavasti mitte/ kindlasti mitte
Püsivalt hea testisooritus	33	67	38	62
Testisoorituse halvenemine	28	72	22	78
Testisoorituse paranemine	32	68	36	64
Püsivalt halb testisooritus	24	76	26	74
Üldiselt ¹	30	70	33	67

Kuivõrd vajalikuks Te peate ajateenistuse läbimist Eesti riigi julgeoleku jaoks? Vastuste jaotus, %				
	Ajateenistuse alguses (V=0,09)		Ajateenistuse lõpus (V=0,13)	
	Kindlasti/pi- gem vajalik	Pigem/täiesti mit- tevajalik	Kindlasti/pi- gem vajalik	Pigem/täiesti mit- tevajalik
Püsivalt hea testisooritus	90	10	90	10
Testisoorituse halvenemine	87	13	77	23
Testisoorituse paranemine	84	16	85	15
Püsivalt halb testisooritus	79	21	77	23
Üldiselt	85	15	84	16

Kuivõrd vajalikuks Te peate ajateenistuse läbimist isikliku arengu jaoks? Vastuste jaotus, %				
	Ajateenistuse alguses (V=0,08)		Ajateenistuse lõpus (V=0,07)	
	Kindlasti/pi- gem vajalik	Pigem/täiesti mit- tevajalik	Kindlasti/pi- gem vajalik	Pigem/täiesti mit- tevajalik
Püsivalt hea testisooritus	77	23	66	34
Testisoorituse halvenemine	73	27	57	43
Testisoorituse paranemine	77	23	71	29
Püsivalt halb testisooritus	65	35	58	42
Üldiselt	74	26	65	35

	Milliste tunnetega ajateenistusse tulite? (%; V=0,11)		Milliste tunnetega tuleksite re-servõppekogunemisele? (%; V=0,12)	
	Tulin hea meelega/olin valmis oma kohust täitma	Võimaluse korral oleksin tulemata jätnud/tulin täiesti vastumeelselt	Tulen hea meelega/olen valmis oma kohust täitma	Võimaluse korral jätaksin tulemata /tuleksin täiesti vastumeelselt
Püsivalt hea testisooritus	67	33	58	42
Testisoorituse halvenemine	59	42	36	64
Testisoorituse paranemine	58	42	46	54
Püsivalt halb testisooritus	46	55	37	63
Üldiselt	59	42	47	53

¹ Tabeli aluseks on kolme testi sooritanute andmed, nihe üldiste jaotuste suhtes mõne protsendi võrra.

Kokkuvõtteks, nägime mitmelt poolt, et ajateenistusse kaasa võetud riigikaitse alased hoiakud ning ajateenistusse ja reservkaitsevärke panustamise valmidus seonduvad lõppkokkuvõttes ka kehalise või-

mekuse eduka realiseerimisega ajateenistuses. Meil ei ole ajateenija elukäiku kirjeldavaid andmeid selle seose mõjusuuna määramiseks, aga komponentide koosinemist ja koosmuutuvust võiksime oma andmeil kinnitada küll.

4. AJATEENIJATE TEENISTUSVALIKUTE JA HOIAKUTE SEOTUS ISA AJATEENISTUSES OSALEMISEGA

Kristjan Silm

4.1. Sissejuhatus

Perekondlik militaarpärand tähendab sõjaväelise kogemuse ja väärtuste edasikandumist pereliikmete vahel, kujundades nii indiviidi suhtumist riigikaitsele kui julgeolekuküsimustesse üldisemalt. See hõlmab nii otseid mõjusid, näiteks kuidas vanemate sõjaväeline karjäär ja teenistuskogemus mõjutavad noore täiskasvanu valikuid eluteel ja kallutavad militaarkarjääri kasuks⁸, kui ka kaudseid mõjusid, nagu pere omavaheline suhtlemine, traditsioonid ja hoiakud⁹.

Varasemad uuringud on näidanud, et vanemate teenistuskogemus võib sisendada nende lastesse kohusetunnet ja patriotismi,

julgustades lapsi järgima vanemate karjääri- valikuid või suhtuma teenistusse ja riigikaitsele poolehoidvamalt^{10,11,12}. Ajateenijate puhul saame seda seost uurida läbi vanema varasema teenistuskogemuse ning hinnata, kas vanema ajateenistuses käimine on kujundanud noore hoiakuid ajateenistusse astumise, riigikaitse ja vabatahtlike kaitseorganisatsioonidega liitumise suhtes. Antud uuringu kasutame läbiva tunnuseks isa ajateenistuses käimist. Peamiselt seetõttu, et naistel avanes ametlikult võimalus vabatahtlikult teenistusse astuda alates 2013. aastast. Tulevikus võib sarnast mõju analüüsida ka ema ajateenistuses käimise puhul, kuna naiste osakaal teenistuses on kasvamas. Kuigi

⁸ Itsik, R. (2021). The intergenerational effect of military service in a country with a citizen-soldier army. *Journal of Political and Military Sociology*, 48(2), 255–273.

⁹ Gribble, R., Goodwin, L., Oram, S., & Fear, N. (2019). "Happy wife, happy soldier": How the relationship between military spouses and the military institution influences spouse well-being. In *The Politics of Military Families: State, Work Organizations, and the Rise of the Negotiation Household*. Routledge.

¹⁰ Itsik (2021), *ibid.*

¹¹ Doft, Y., & Possick, C. (2022). Father-son relationships in Israeli military families from the perspective of adult sons. *Family Relations*, 71(4), 1538–1553.

¹² Johnson, T., Dawes, C. T., McGue, M., & Iacono, W. G. (2018). Numbers assigned in the Vietnam-era selective service lotteries influence the military service decisions of children born to draft-eligible men: A research note. *Armed Forces & Society*, 44(2), 347–367.

praegu on andmeid analüüsiks veel vähe, võib eeldada, et ema teenistuses käimine omab laste valikutele vähemalt sama olulist mõju.

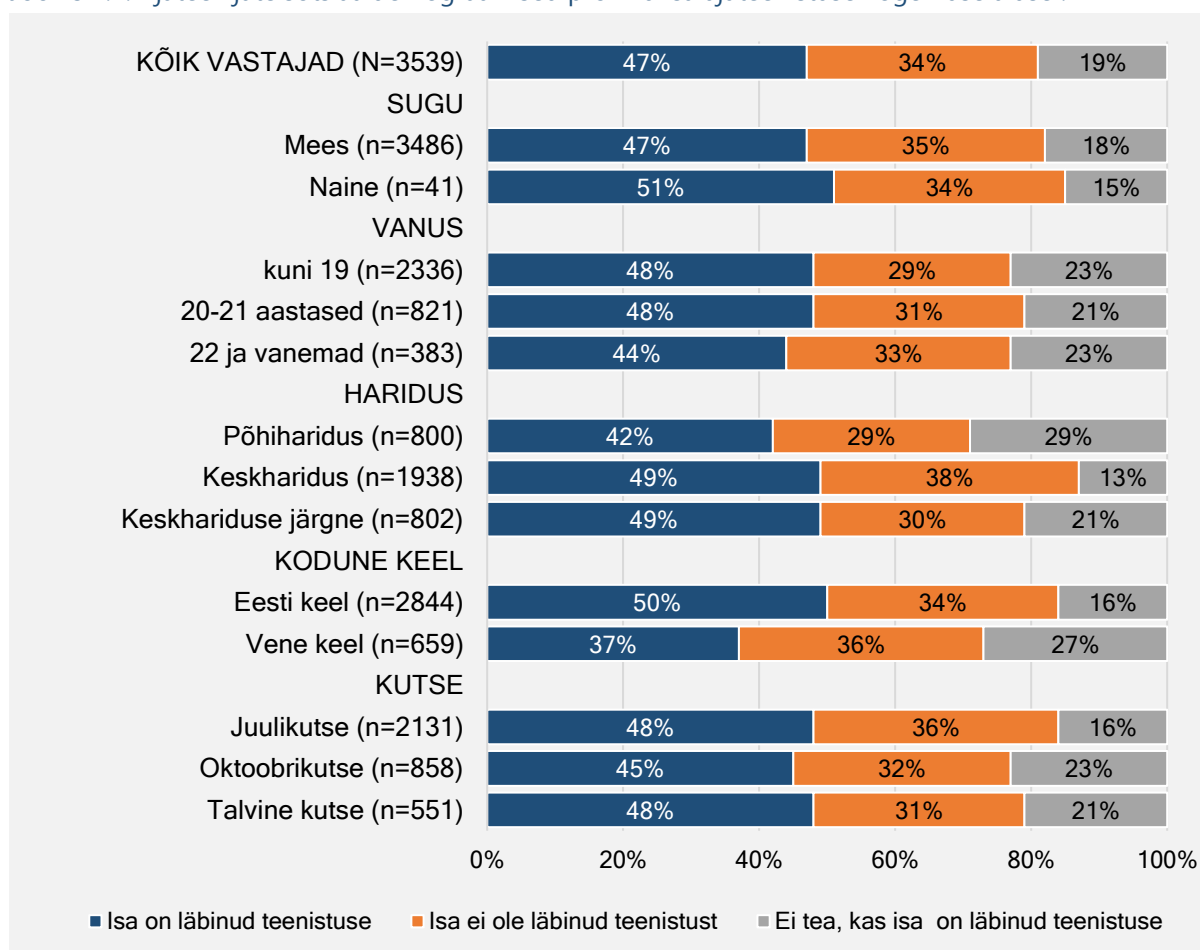
Peatüki analüüs põhineb küsitluse andmetel, mis hõlmavad vastajate suhtumist ajateenistusse ja riigikaitse, valmisolekut tegevteenistusse astuda ning riigikaitseõpetuses ja vabatahtlikes riigikaitseorganisatsioonides osalemist. Peamine eesmärk on mõista, kuidas perekondlik militaarpärand, antud juhul isa ajateenistuse läbimine, kujundab noorte motivatsiooni ja hoiakuid riigikaitsealises küsimustes ning kas sellel on seos ajateenijate valmidusega panustada riigikaitse.

Et võrrelda, kuidas ajateenijate hinnangud ja kogemused varieeruvad sõltuvalt sellest, kas nende isa on ajateenistuse läbinud või mitte,

oleme valimi jaotanud kolme gruppi. Esimeses grupis on ajateenijad, kelle isa on läbinud ajateenistuse, teise grupi moodustavad need, kelle isa ei ole teenistust läbinud ning kolmanda grupi moodustavad need ajateenijad, kes ei tea, kas nende isa on ajateenistuse läbinud või mitte.

Üldise ülevaate saamiseks analüüsime esmalt kogu valimi jaotumist kolme rühma sotsiaaldemograafiliste tunnuste lõikes ning kutsejaotuse järgi. Kõigi vastajate andmeid analüüsid selgub, et ligi pooled vastajatest (47%) kinnitavad, et nende isa on ajateenistuses käinud. Samal ajal märgib 34% vastajatest, et nende isa ei ole ajateenistust läbinud (joonis 4.1). Ülejäänud 19% ei oska oma isa teenistuskäigu kohta seisukohta võtta.

Joonis 4.1. Ajateenijate sotsiaaldemograafilised profiilid isa ajateenistuse kogemuse alusel.

Andmetest nähtub, et pool eesti kodukeelega ajateenijatest on märkinud, et nende isa on ajateenistuse läbinud, samas vene kodukeelega ajateenijate seas on see osakaal madalam (37%). Seejuures paistab vene koduse keelega ajateenijate seas silma ka kõrgem teadmatus oma isa teenistuskogemuse kohta (27%). Need erinevused võivad peegeldada ajaloolisi ja sotsiaalseid tegureid, mis on teinud võimatuks ajateenistuse läbimise. Nt Eesti kodakondsuse puudumine võib olla oluline indikatsioon näitamaks, et kodus ei ole ajateenistus olnud piisavalt oluline teema.

Põhiharidusega vastajate hulgas on väiksem osakaal neid, kelle isa on ajateenistuse läbinud (42%) kui kesk- ja kõrgema haridusega inimeste seas (49%). Lisaks, paistab põhiharidusega vastajate seas silma suurem teadmatus oma isa teenistuskogemuse

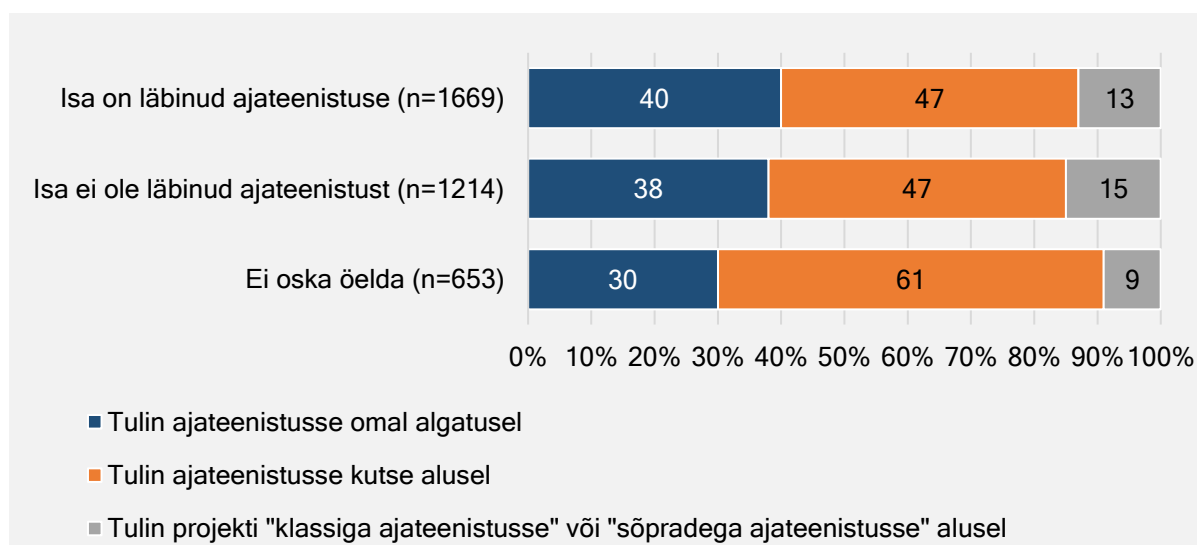
4.2. Teenistuseelne meelsus

Edasi uurime, kas isa varasem ajateenistuse läbimine on seotud noore ajateenistusse tuleku viisiga. Analüüsi tulemused näitavad, et isa ajateenistuses käimisel ei ole statistiliselt olulist seost ajateenistusse tuleku

kohta (29%), mis võib viidata vähesele huvile või teadlikkusele. Kuid laiemalt võib peegeldada ka haridusliku ebavõrdsuse ja perekondliku olukorra omavahelist põimumist. Noored, kelle perekondlik taust on haavatavam (nt isa puudumine või vanemate lahkumine) võivad jääda lühema haridusteega.

Samuti on kutsete kaupa vaadeldes erinevused nähtavad. Juulikutses on mõnevõrra suurem osakaal vastajaid, kelle isad on ajateenistuse läbinud (48%), võrreldes näiteks oktoobrikutsega (45%). Samas on oktoobrikutses kõrgem teadmatus isa teenistuses käimise kohta (23%). Need erinevused on seotud kutsete sotsiaalse profiiliga, mida me eelnevalt vaatlesime esimeses peatükis. Nimelt on oktoobrikutse vastajate seas suurima grupina esindatud põhiharidusega ajateenijad.

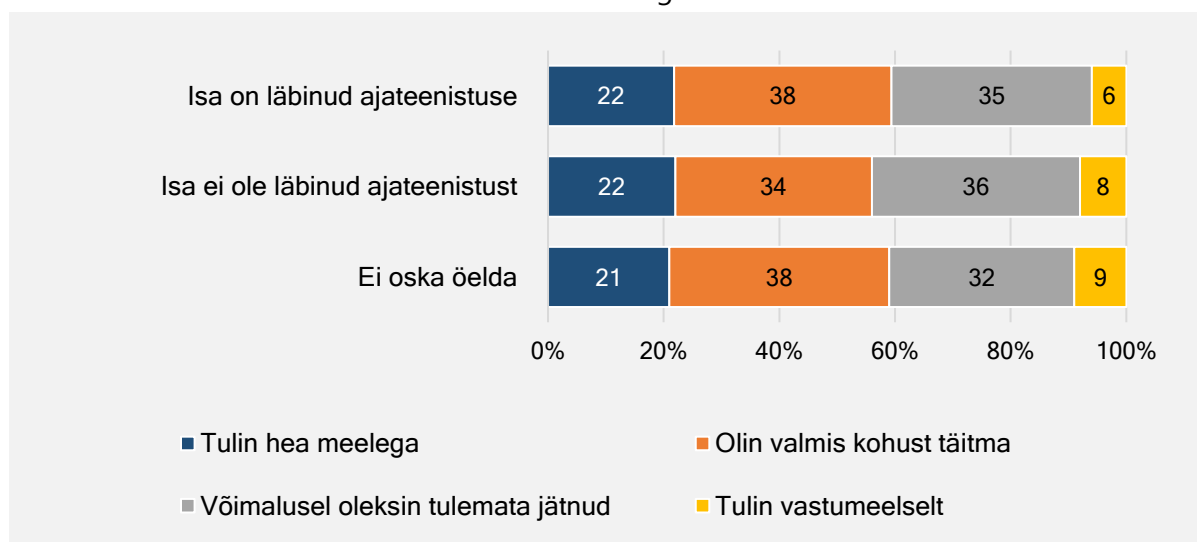
viisiga ($p=0.533$). Analüüsist selgub, et vastajate seas, kelle isad on ajateenistuse läbinud, tuli 40% omal algatusel, 47% Kaitseressursside Ameti kutse alusel ja 13% projektide kaudu, nagu „Klassiga ajateenistusse“ või „Sõpradega ajateenistusse“ (joonis 4.2).

Joonis 4.2. Ajateenistusse tuleku viis sõltuvalt isa ajateenistuses osalemisest.

Neil, kelle isad ei ole ajateenistust läbinud, olid vastavad näitajad 38%, 47% ja 15%. Vastajad, kes ei tea, kas nende isa on teenistuse läbinud, tulid omal algatusel märgatavalt vähem (30%), samas kui 61% neist tulid kutse alusel ja vaid 9% projektipõhiselt. Kuigi tulemused viitavad teatud mustritele, ei ole need erinevused statistiliselt olulised ja võivad olla seletatavad muude teguritega, nagu kultuuriline taust või värbamise meetodite tõhusus. Seega järeldame, et isa ajateenistuses käimisel puudub otsene mõju noorte ajateenistusse tuleku viisile.

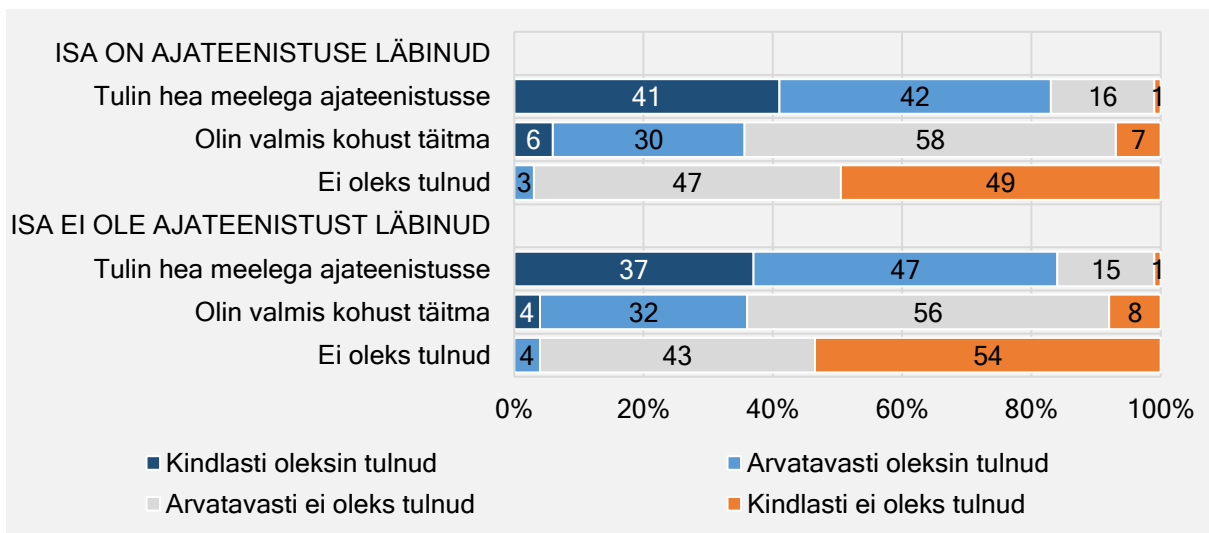
Järgnevalt analüüsime, kas isa ajateenistuses käik on seotud ajateenija hoiakutega ajateenistuse suhtes. Hii-ruut testi tulemused viitavad sellele, et isa ajateenistuses käimine ja teenistusse tuleku meelsus on küll statistiliselt olulises seoses ($p < 0,001$), kuid selle seose tugevus on protsentuaalselt väike (joonis 4.3). See tähendab, et kuigi seos eksisteerib, on selle praktiline mõju piiratud ning ajateenistuseelseid hoiakuid kujundavad ka muud tegurid, sealhulgas isa ajateenistuse kogemus – positiivne vs negatiivne, mida me antud uurin-gus hetkel eristada ei saanud.

Joonis 4.3 Ajateenistuse alguse meelsus isa teenistuses käimise alusel.

Järgnevalt analüüsime tuleku meelsust ajateenistuse alguses vabatahtlikult ajateenistusse astumise valmiduse alusel (joonis 4.4). Nii saab hinnata, kas isa ajateenistuse läbimine omab iseseisvat mõju noorte hoiakutele. Seekord oleme analüüsist jätnud välja „ei oska öelda vastajad“. Andmed näitavad, et nendest, kelle isa oli ajateenistuse läbinud ja kes tulid teenistusse hea meelega, oleks 41% kindlasti astunud teenistusse ka vabatahtlikult, samas kui nende seas, kelle isa ei olnud ajateenistuses käinud, oli see näitaja veidi madalam – 37%.

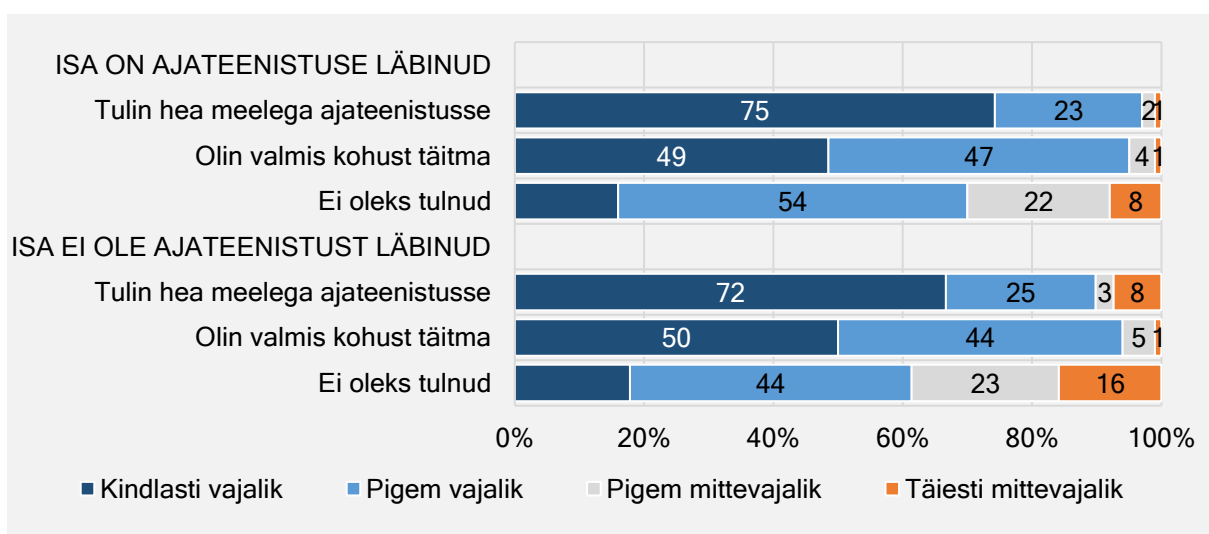
Selge erinevus ilmneb ka nende seas, kes tulid ajateenistusse vastumeelselt või võimalusel poleks üldse tulnud. Kui vastaja isa oli ajateenistuse läbinud, ütles 49%, et nad kindlasti ei oleks astunud vabatahtlikult, samas kui nende seas, kelle isa ei olnud teenistuses käinud, oli see näitaja 54%. Seega mõjutab isa ajateenistuse käik noorte hoiakuid ajateenistuse vajalikkuse suhtes, kuid see mõju avaldub eelkõige ajateenistusse astumise meelsuse kaudu.

Joonis 4.4 Ajateenistusse astumise meelsuse ja vabatahtliku osalemisvalmiduse seos sõltuvalt isa ajateenistuskogemusest.

Lisaks vabatahtlikult osalemise valmidusele vaatleme läbi meelsuse, kuidas ajateenijad hindavad ajateenistuse vajalikkust Eesti riigi jaoks (joonis 4.5). Selleks oleme uurimise alla võtnud küsimuse „Kuivõrd vajalikuks Te peate ajateenistuse läbimist Eesti riigi julgeoleku jaoks?“. 75% neist, kelle isa on ajateenistuses käinud ja kes tulid ajateenistusse hea meelega, peavad ajateenistuse läbimist Eesti riigi julgeoleku jaoks kindlasti vajalikuks, samas nendest noortest, kelle isa ei ole ajateenistuses käinud, peab vajalikuks 72%. Ajateenistuse mittevajalikuks pidajate

osakaal on suurem nende ajateenijate seas, kes ei oleks teenistusse üldse tulnud sõltumata sellest, kas isa on ajateenistuse läbinud või mitte. Küll aga on nende ajateenijate hulgas, kelle isad ei ole ajateenistust läbinud, täiesti mittevajalikuks pidajate osakaal kaks korda suurem võrreldes ajateenijatega, kelle isa on teenistuse läbinud, vastavalt siis 16% ja 8%. Seega võime öelda, et isa ajateenistuses käik mõjutab ajateenija hoiakuid, mis omakorda mõjutavad ajateenistuse tähendust noore jaoks.

Joonis 4.5 Ajateenistuse vajalikkuse tajumine Eesti riigi julgeoleku jaoks sõltuvalt ajateenistusse astumise meelsusest ja isa teenistuskogemusest.

Kokkuvõttes näitab analüüs, et isa ajateenistuses käimine on statistiliselt seotud noore ajateenistusse tuleku meelsuse ja hoiakutega, kuid selle mõju on praktilises plaanis pigem mõõdukas. Ajateenistuse alguse meelsuse ja vabatahtlikult ajateenistusse astumise analüüs viitab, et peredes, kus isa ei ole ajateenistust läbinud on vastumeelsus ajateenistuse suhtes suurem ning seda tajutakse sagedamini kui kohustust, mitte isiklikku valikut. Lisaks, need ajateenijad, kelle isa on teenistuse läbinud

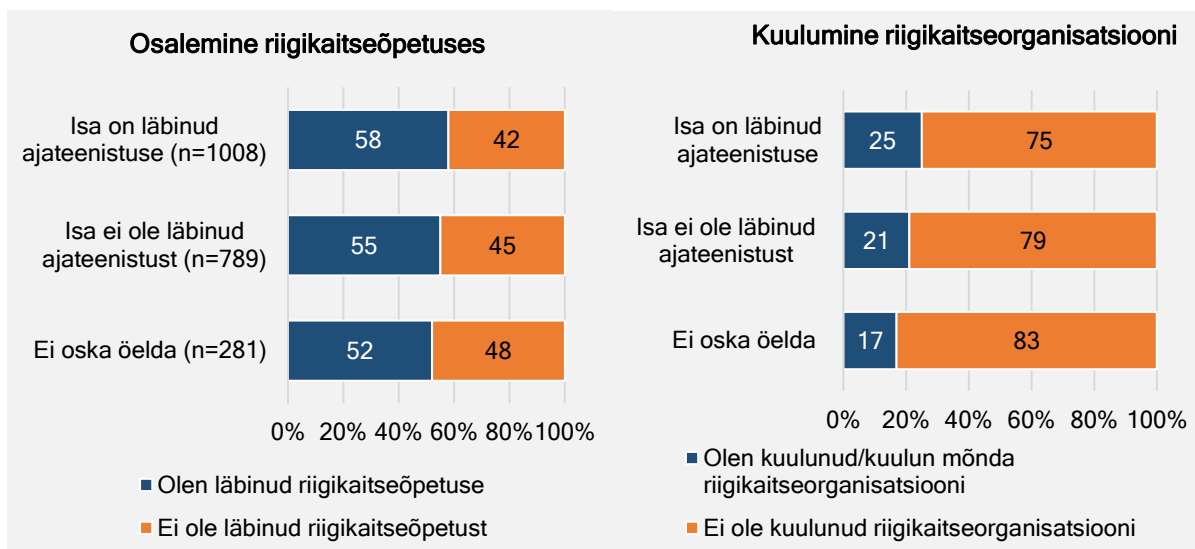
peavad ajateenistust riigi julgeoleku jaoks olulisemaks, kui need, kes ajateenistust läbinud ei ole, mis näitab isa mõju noore hoiakute kujunemisele.

4.3. Vabatahtlik riigikaitsealane tegevus

Seni oleme tuvastanud, et isa ajateenistuskogemusel on mõningane positiivne mõju ajateenija meelusele ja hoiakutele. Järgmisena analüüsime, kas isa osalemine ajateenistuses mõjutab ka noore kuuluvust mõnda vabatahtlikkusele põhinevasse riigikaitseorganisatsiooni või soodustab osalemist riigikaitseõpetuse ainekursusel. Sellise analüüsi ajendiks on eeldus, et ajateenistuse läbimise kogemusega isad (juhul kui see on positiivne) kannavad edasi väärtusi, mis toetavad järgneval põlvkonnal teenistuse ja riigikaitse suhtes positiivse hoiaku ja käitumispraktikate kujunemist.

Andmetest selgub, et isa ajateenistuses käimine on seotud noorte osalusega nii riigikaitseõpetuses (joonis 4.6) kui ka kuulumisega riigikaitseorganisatsioonidesse sealhulgas Kaitseliit, Noored Kotkad, Naiskodukaitse, Kodutütred, Vabatahtlikud päästjad, abipolitseinikud (joonis 4.7).

Teadmatus isa ajateenistuses käimise kohta vähendab osalemise tõenäosust mõlemas tegevuses. Samuti kinnitavad hii-ruut testi tulemused, et isa ajateenistuses käimise, vastajate osalemise riigikaitseõpetuses ning kuulumise riigikaitse- või sisejulgeolekuga seotud organisatsioonidesse vahel on statistiliselt oluline seos.

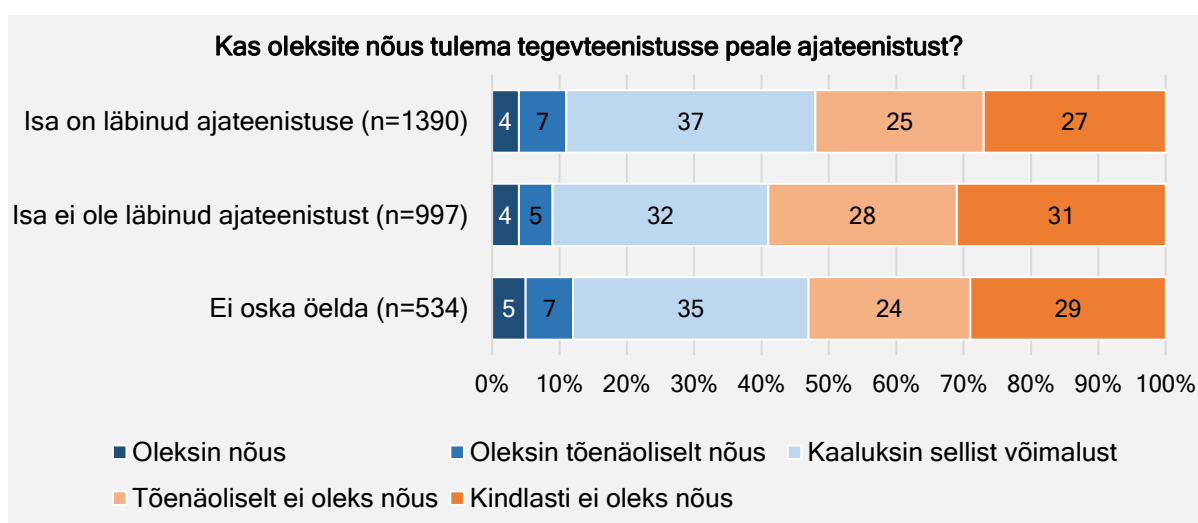
Joonis 4.6 (vasakul) ja 4.7 (paremal). Osalemine riigikaitseõpetuses ja kuulumine riigikaitseorganisatsiooni isa teenistuses käimise järgi.

Kuigi üldine osalus riigikaitseorganisatsioonides on suhteliselt madal, on nende ajateenijate osakaal, kelle isad on ajateenistuses käinud, selles grupis siiski kõrgem (25%) kui nende seas, kelle isa ei ole ajateenistust läbinud või kelle isa ajateenistuses käik on teadmata (17%) (joonis 4.7).

Kuna isa ajateenistuses käik on mõnevõrra positiivselt seotud nii ajateenija ajateenistusse astumise meelsusega kui ka riigikaitseorganisatsioonides osalemisega, siis analüüsime, kas selline seos esineb ka ajateenija tegevteenistusse astumise valmidusega.

Valmisolek tegevteenistusse astuda pärast ajateenistust on madal kõigis rühmades (joonis 4.8). Nõusoleku määr jääb vahemikku 9%-12%.

Vastumeelsus ("tõenäoliselt ei oleks nõus" ja "kindlasti ei oleks nõus") on kõrgeim rühmas, kus isad ei ole teenistust läbinud (59%) ja madalaim isa teenistuse kogemusega vastajate seas (52%). Tulemused viitavad, et perekondlik eeskuju aitab vähendada vastumeelsust tegevteenistuse suhtes, kuid see ei suurenda valmisolekut tegevteenistusse astuda.

Joonis 4.8 Valmisolek tegevteenistusse astuda isa ajateenistuses osalemise alusel.

4.4. Riigikaitse hoiakud

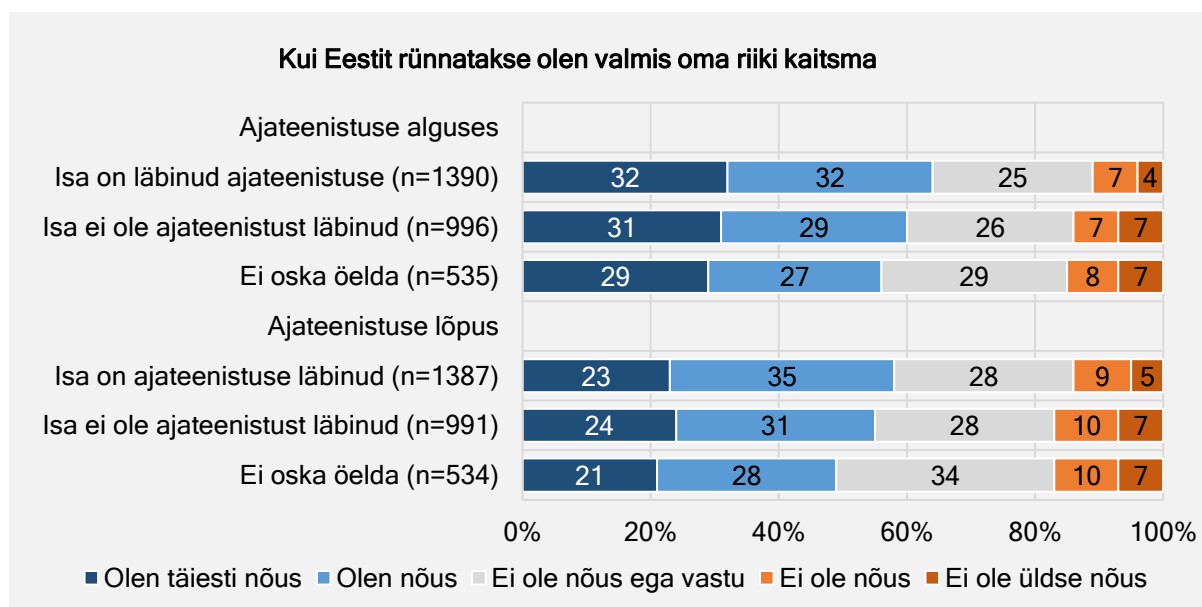
Kuna isa tegevteenistuskogemusel võib olla mõju noorte patriootilise hoiaku kujunemisele ning elukutsevalikule¹³, analüüsime järgnevalt, kas sellised seosed võivad esineda ka seoses isa ajateenistuses käimisega ehk teisisõnu, kas isa ajateenistuse käimine võib mõjutada noorte suhtumist riigikaitse ja nende valmisolekut osaleda riigikaitsetegevustes? Selle eelduseks on see, et peredes, kus on olemas varasem ajateenistuskogemus, antakse sotsialiseerumise käigus üle ja toetatakse riigikaitse hoiakute kujunemist.

Esmalt võrdleme, kuidas erineb kaitsetahte ajateenijate isade teenistuse läbimise alusel. Analüüs näitab, et isa ajateenistuse kogemus mõjutab mõningal määral positiivselt noorte valmisolekut kaitsta Eesti riiki rünnaku korral (joonis 4.8). Valmisolek on

kõrgeim rühmas, kus isa on ajateenistuse läbinud (64% ajateenistuse alguses ja 58% lõpus), ja madalaim teadmatusgrupis (56% alguses ja 49% lõpus). Samas ilmneb ajateenistuse jooksul valmisoleku langus kõigis gruppides: isa ajateenistuse läbinud grupis 6%, isa ei ole ajateenistust läbinud grupis 5%, kuid eriti teadmatusgrupis 7%. Kuna gruppide vahelised erinevused on väikesed, võib öelda, et seos on olemas, kuid see on üsna tagasihoidlik.

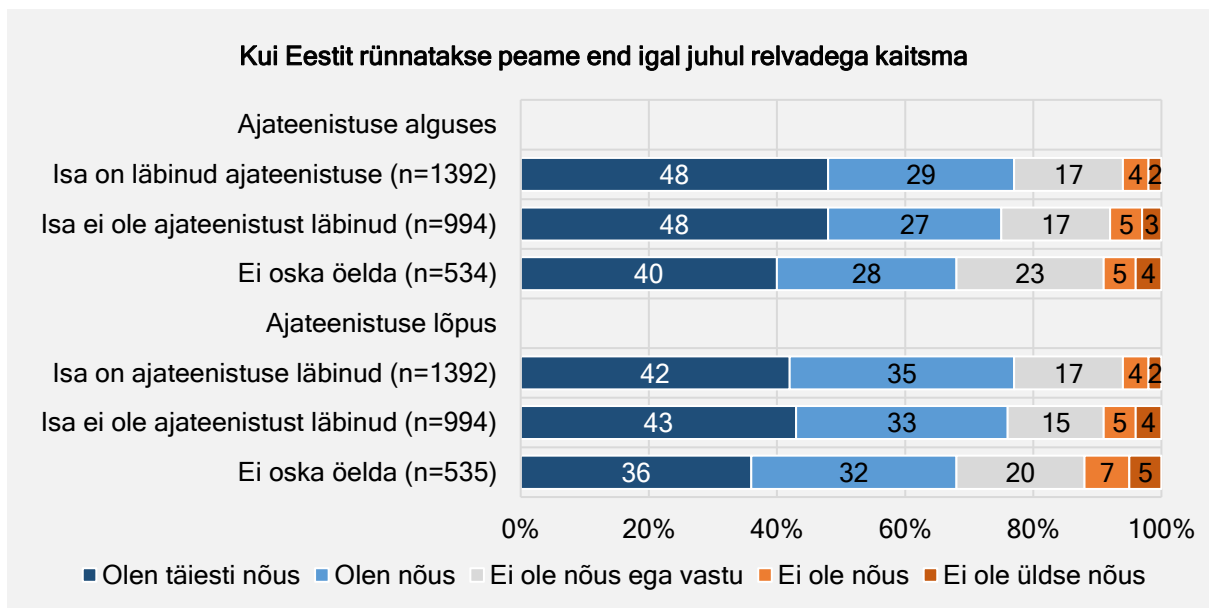
Passiivse kaitsetahte küsimuse puhul „Kui Eestit rünnatakse peame end igal juhul relvadega kaitsma“ (joonis 4.9) on vastused sarnased eelmise küsimuse (joonis 4.8) vastustega.

Analüüs näitab, et passiivse kaitsetahte puhul ei ole olulist erinevust vastajate vahel, kelle isad on ajateenistuse läbinud või mitte (joonis 4.9).

Joonis 4.8. Individuaalne kaitsetahte ajateenistuse alguses ja ajateenistuse lõpus sõltuvalt isa ajateenistuses käimisest.

¹³ Itsik (2021), ibid.

Joonis 4.9. Kaitsetahe ajateenistuse alguses ja ajateenistuse lõpus sõltuvalt isa teenistuses käimisest.

Mõlemas rühmas on valmisolek kõrge nii ajateenistuse alguses (77% ja 75%) kui ka lõpus (77% ja 76%). Siiski jääb teadmatusegrupi kaitsevalmidus madalamaks (68% mõlemas mõõtmes), kusjuures vastumeelsus suureneb lõpus 12%-ni.

Teadmatusegrupi tulemusi võib mõjutada asjaolu, et sellesse gruppi kuulub märkimisväärne hulk vene keelt koduse keelena kõnelevaid vastajaid, kelle kaitsetahe ja hoia-kud on võrreldes eesti keelt koduse keelena kõnelevate ajateenijatega madalamad.

Kuna aktiivse kaitsetahte üheks väljendusviisiks on ka reservõppekogunemistel osalemine, siis oleme võtnud siinkohal ka selle küsimuse eraldi uurimise alla. Analüüsist selgus, et reservõppekogunemise tuleku meelsusele on isa ajateenistuses käimisel väike mõju, noored, kelle isa on ajateenis-

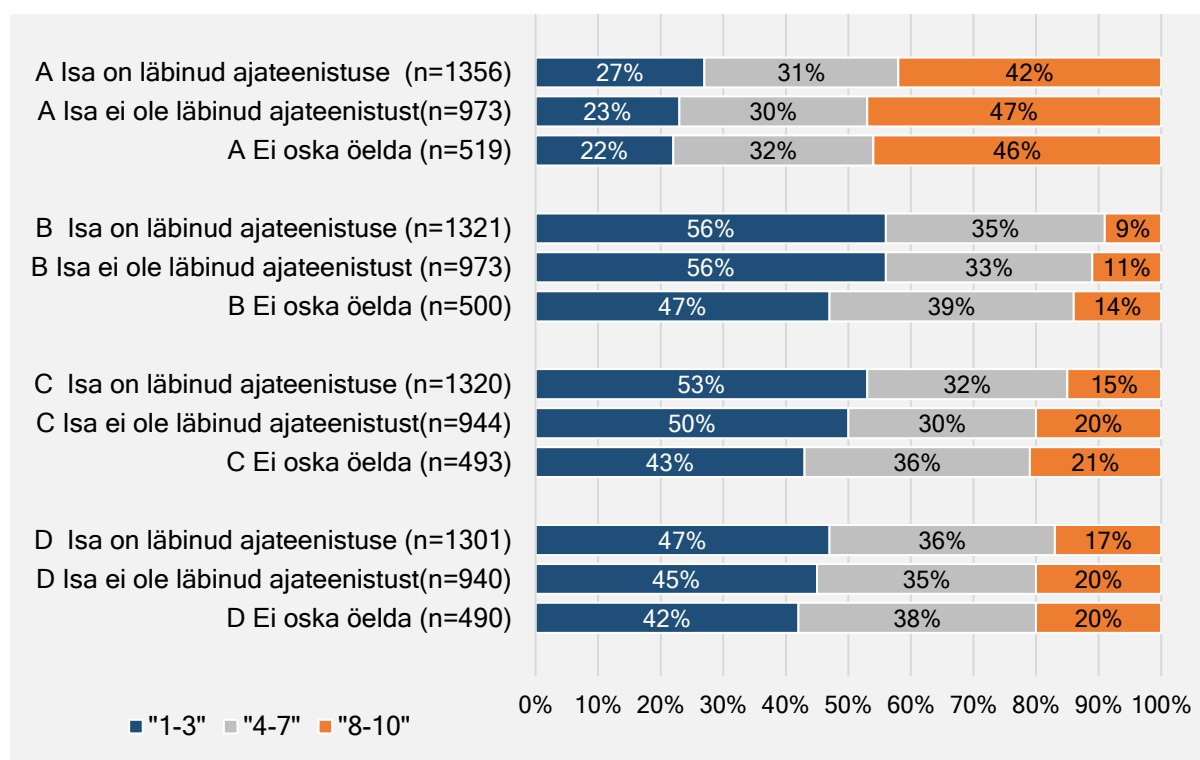
tuse läbinud tuleks reservõppekogunemisele hea meelega või oleks valmis kohust täitma 36% vastajatest ning neist, kelle isa ei ole ajateenistust läbinud on see protsent 37%.

Järgnevalt vaatleme, kuidas hindavad ajateenijad enda riigikaitse rolli sõltuvalt sellest, kas isa on läbinud ajateenistuse. Kompleksuuringu küsimustik sisaldab nelja vastandlike väidete paari (tabel 4.1), mille suhtes saab vastaja end paigutada 10-pallist skaalat kasutades. Skaala vastus „1“ tähistas täielikku toetust vasakpoolsele seisukohale ja „10“ parempoolsele.

Analüüsiks koondasime antud vastused skaalal kolme rühma: vastused 1-3 näitavad toetust vasakul skaala poolel olevale seisukohale, vastused 8-10 paremal asuvale. Vastused 4-7 näitavad asumist vahepealsel positsioonil (joonis 4.10).

Tabel 4.1. Riigikaitsetelise hoiakuid mõõtvad vastandlikud väidetepaarid kompleksuuringu küsimustikus.

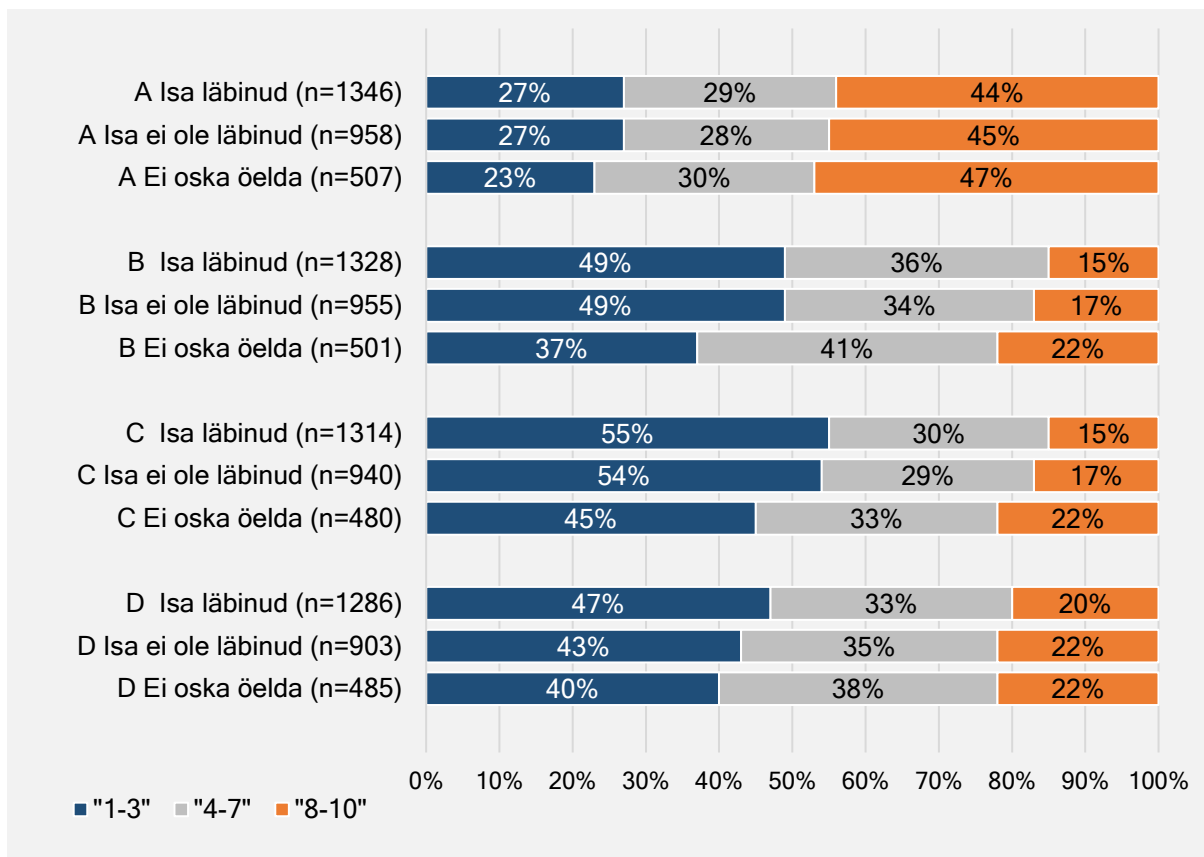
A	(1) Läbin/ läbisin ajateenistuse, et panustada reservväelasena riigikaitse	(10) Läbisin ajateenistuse, kuid ei näe oma pikemaajalist rolli riigikaitse
B	(1) Reservõppekogunemised tagavad reservväelaste väljaõppe taseme säilimise ja tugevdavad riigi kaitsevõimet	(10) Reservõppekogunemised on reservväelaste jaoks aja ja riigi jaoks raha raiskamine
C	(1) Mulle tundub õige, et Eestis on kohustuslik ajateenistus ja reservarmeel põhinev riigikaitse	(10) Minu arvates võiks Eesti loobuda kohustuslikust ajateenistusest ja reservarmeel põhinevast riigikaitsest
D	(1) Kui Eestile tungitaks kallale, oleksin valmis osalema kaitsetegevuses	(10) Kui Eestile tungitaks kallale, hoiaksin kaitsetegevusest pigem kõrvale

Joonis 4.10. Riigikaitsetelised hoiakud ajateenistuse alguses isa ajateenistuse läbimise järgi.

Analüüs näitab, et isa ajateenistuse kogemus mängib mõningast rolli riigikaitseteliste hoiakute kujundamisel. Ajateenistuse alguses on positiivsed hoiakud riigikaitse suhtes tugevamad nende vastajate seas, kelle isad on ajateenistuse läbinud (joonis 4.10). Pärast ajateenistust on positiivsete hoiakute

langus ja negatiivsete hoiakute tõus märgatavalt väiksem rühmas, kus isad on teenistuse läbinud (joonis 4.11). Nii-öelda teadmatusgrupp on seotud madalama kaitsetahte, vähesema toetusega kohustuslikule ajateenistusele ja suurema negatiivsusega kõigis kategooriates.

Joonis 4.11. Riigikaitse hoiakud ajateenistuse lõpus isa ajateenistuse läbimise järgi.

Kuna analüüsis välja tulnud seosed võivad olla mõjutatud ajateenijate taustast, siis viisime läbi täiendavad regressioonanalüüsid, et uurida, kas seosed ajateenijate riigikaitse hoiakute ja isa ajateenistuse läbimise vahel püsivad ka kontrollituna regressioonmudeliga või on need seosed tegelikult hoopis teiste tausttegurite kaudu seletatavad, nagu kodune keel, haridustase või vanus.

Regressioonanalüüs näitas, et isa ajateenistuse läbimise fakt mõjutab vähesel määral mõningaid riigikaitsealaseid hoiakuid, kuid selle mõju varieerub sõltuvalt konkreetsest küsimusest. See tähendab üldisemalt, et isa

ajateenistuses käik ei ole peamine mõjur riigikaitse hoiakute kujunemisel. Hoiakuid kujundavad eelkõige haridus ja kodune keel, mis peegeldavad kultuurilist ja sotsiaalset tausta. Kuna isa teenistuses käimise fakt ei olnud otsustava mõjuga, võib oletada, et mõju tuleneb pigem isa kogemuse kvalitatiivsest aspektist (kas see oli positiivne või negatiivne) ning asjaolust, kuidas ajateenistuses käimise kogemus noorele edastati. 2016/17 aastakäigu ajateenijate uuringu andmetel tehtud analüüs tõi esile, et kui ajateenija tajub vanemate positiivset suhtumist ajateenistuse osas, siis ta kohaneb teenistusega edukamalt¹⁴. Võib eeldada, et sarnane muster on peidetud ka isa ajatee-

¹⁴ Raid, K., Kasearu, K., & Truusa, T.-T. (2019). I just want to be done with it! Estonian conscripts negotiating the tensions between military, family, and personal agendas. In: Moelker, R; Andres, M; Rones, N (Ed.). The

Politics of Military Families State, Work Organizations, and the Rise of the Negotiation Household. (87–104). Taylor & Francis Group.

nistuse kogemuse taha – positiivne kogemus toetab positiivse eelhäälestuse kujunemist ajateenistuse suhtes ning isa negatiivne kogemus pigem võimendab ajateenistuse negatiivset kuvandit. Kuna kompleksuuringu raames küsitleme ainult ajateenijaid, siis puuduvad meil täpsed andmed isade meelsuse kohta. Arvesse peab võtma, et praeguste ajateenijate isade ajateenis-

4.5. Kokkuvõte

Antud peatüki analüüsi keskseks tunnuseks oli isa ajateenistuses osalemine ning selle seotus ajateenija meelsuse, valikute ning riigikaitse hoiakutega. Analüüsist selgub, et ajateenija isa ajateenistuses osalemine kujundab noorte hoiakuid, kuid pelgalt fakt, et isa on läbinud või ei ole läbinud ajateenistuse, ei ava meile piisavalt muutujate erinevusi. Tulemused näitavad, et isa varasema teenistuskogemuse olemasolu võib kujundada positiivsemaks noorte hoiakuid riigikaitse ja ajateenistuse suhtes, suurendades nende valmisolekut osaleda

tuse läbimise aeg jäi peamiselt 1990ndatesse ja 2000ndate algusesse, mil ajateenistuse läbis suhteliselt väike osa sündikohordist. Ajateenistuse mitteläbimine ei pruugi antud põlvkondade puhul aga tähendada koheselt väiksemat panustamisvalmidust riigikaitse, nt ajateenistuse mitteläbinud võivad olla kaitseleitlased või läbinud reservohvitseride kursused.

riigikaitseõpetuses, riigikaitseorganisatsioonides ja kaitsetegevuses ning teadmatust isa teenistuse kohta on seotud mõnevõrra madalama motivatsiooni ja suurema vastumeelsusega nii ajateenistuse kui ka tegevteenistuse suhtes. Viimati nimetatul näitel peegeldub peresuhete ebastabiilsusega kaasnev sotsiaalmajanduslik haavatus, mis võib pädida madalamas panustamisvalmiduses riigikaitse. Kuigi analüüs on leitud statistiliselt olulisi seoseid, ei ole need piisavalt tugevad, et teha nende põhjal väga kindlaid järeldusi. Samas on need olulised indikaatorid, mis viitavad sellele, et perekonna militaarpärandi mõju vajab edasist süvendatud uurimist.

5. AJATEENIJATE ENESEMÄÄRATLUS KONTROLLKESKME KAUDU JA KOHANEMINE TEENISTUSEGA

Elen Lina

5.1. Sissejuhatus

Kontrollkese (*locus of control*) on psühholoogia valdkonnast pärit mõiste, mille kaudu selgitatakse seda, kuid võrd inimene usub, et ta suudab oma elus toimuvat mõjutada (sisemine kontrollkese) või on tema elus toimuv mõjutatud väliste tegurite poolt nagu õnn või juhused (väline kontrollkese)¹⁵. USA psühholoog Julian B. Rotter töötas välja 29 küsimusega skaala mõõtmaks, kas inimene kaldub sisemise või välise kontrollkeskme poole. Algse väljatöötatud skaala puhul esitati küsimused väitepaaride vormis, kus üks väide oli omasem sisemisele ja teine välisele kontrollkeskmele ning vastaja valis, kumb väide teda paremini iseloomustas. Aja jooksul on erinevates uurimustes nii küsimusi kui

ka küsimuste skaalat sõltuvalt uurimisküsimustest kohandatud, kuid põhimõte, et mõõdetakse kaldumist kas sisemise või välise kontrollkeskme poole, on jäänud samaks.

Varasemad militaarsfääriga seotud uuringud, kus on rakendatud kontrollkeskme teooriat ja mõõdikuid, on näidanud, et kõrgema sisemise kontrollkeskme kadetid läbisid erialakursuse edukamalt¹⁶, väljaõppes osalenud sisemise kontrollkeskme indiviide peeti usaldusväärsemateks ning nende militaarsfäärile omaseid väärtuseid nagu lojaalsus, kohusetunne, julgus jne, hinnati kaastlaste poolt kõrgemaks kui välise kontrollkeskme väljaõppes osalejatel¹⁷, kõrgema sisemise kontrollkeskme ülemad kasutasid enam kaasavat juhtimisstiili¹⁸ ning välise

¹⁵ Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus External control of Reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1–28.

¹⁶ Bradley, J. P., & Nicol, A. A. (2006). Predictors of military training performance for officer cadets in the Canadian Forces. *Military Psychology*, 18(3), 219–226.

^{17, 20} Toumbeva, T. H., Diedrich, F. J., Flanagan, S. M., Naber, A., Reynolds, K., Shenberger-Trujillo,

J., Cummings, P., Ratwani, K. L., Ubillus, G., Nocker, C., Gerard, C. M., Uhl, E. R., & Tucker, J. S. (2019). *Assessing character in U.S. Army Initial Entry Training*. (ARI Technical Report 1373). U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences. (DTIC No. AD1077839).

¹⁸ Ziobrowska, M. (2018). Decision-making participation and locus of control among military MIS managers in Poland.

kontrollkeskmega lahinguveteranid kogesid enam posttraumaatilise stressihäire sümptomeid¹⁹. Militaarsfääriga seotud uuringud, milles kontrollkeskme mõõtmist on läbi viidud erinevatel ajahetkedel, on näidanud, et väljaõppe perioodi jooksul muutub kontrollkeske enam sisemiseks^{20,21}.

Peatükis uurime, kuidas ajateenijate enesemääratlus kontrollkeskme kaudu on seotud

teenistuse läbimise ja kohanemisega, sealhulgas sooviga osaleda nooremallohvitserikursusel ning selle soovi täitumisega, samuti saavutatud auastmega ja tegevteenistusse astumise sooviga. Analüüsi eesmärgiks on välja selgitada, kas kontrollkeskme kaudu on võimalik eristada ajateenijaid, kes sobivad paremini militaarkeskonda. Lisaks uurime, kas ja kuidas muutuvad ajateenijate kontrollkeskme enesehinnangud ajateenistuse jooksul.

Tabel 5.1. Isiksuse enesehinnangu väitepaarid.

Väitepaari tähis	Väitepaar
A	1 – Kõik minuga toimuv on minu enda teha 10 – Ma ei suuda mõjutada, mis suunas mu elu kulgeb
B	1 – Olen peaaegu alati kindel, et mul õnnestub oma plaanid ellu viia 10 – Pole mõtet asju pikalt ette planeerida, sest elu kulgeb omasoodu
C	1 – Probleemide lahendamisel haaran tavaliselt ise initsiatiivi 10 – Tavaliselt lasen teistel initsiatiivi haarata
D	1 – Mulle on oluline, et teised teeksid seda, mida ma neile ütlen 10 – Tavaliselt soovin leida lahendusi koostöös
E	1 – Käsu andja vastutab võimalike tagajärgede eest 10 – Käsu elluviija vastutab võimalike tagajärgede ees
F	1 – Käsk on tingimusteta täitmiseks 10 – Käsu täitmisest tuleb keelduda, kui see ei ole kooskõlas moraalinormide ja seadustega

5.2. Kontrollkeske ja selle muutus teenistuse jooksul

2023/2024. aasta kompleksuuringus esitati ajateenijatele kuus väitepaari, mis kirjeldavad ajateenija isiksust tema enesehinnangu kohaselt. Väitepaarid esitati 10-punktilisel enesehinnangu skaalal (tabel 5.1), kus vastajatel tuli valida oma arvamuse koht punktide 1 ja 10 abil tähistatud alternatiivide vahel. Vastati

kaks korda, ajateenistuse alguses ja lõpus. Väideteplokis olid omavahel kombineeritud klassikalised kontrollkeset iseloomustavad väited (A-C) ning militaarsüsteemi hierarhiast tulenevad väited, mis peegeldasid suhtumist käsu andmisesse ja täitmisesse (D-F).

Esimesel ja teisel kompleksuuringu uurimisaastal (2016/17 ja 2017/18) oli skaala kaheväärtuseline ja valida tuli üks alternatiividest,

¹⁹ Smith, N. B., Sippel, L. M., Presseau, C., Rozek, D., Mota, N., Gordon, C., ... & Harpaz-Rotem, I. (2018). Locus of control in US combat veterans: Unique associations with posttraumatic stress disorder 5-factor model symptom clusters. *Psychiatry Research*, 268, 152–156.

²⁰ Uhl, E. R., Toumbeva, T. H., Wittig, A. H., Die-drich, F., Flanagan, S., Koschny, R. L., & Kirshenbaum, J. M. (2022). Predictors of peer assessment in junior leader training. *Military Psychology*, 34(6), 657–667.

10-punktilisele skaalale mindi üle alates 2018/19 aastast. Esimestel aastatel esitati ainult kontrollkeskmega seotud väited, kuid alates 2018/19 lisandusid kaks militaarhierahiaga seotud väidet (E-F) ning 2019/20. aastast lisandus kolmas (D).

Järgnevalt kirjeldame isiksuse enesehinnangu iseloomustamiseks esitatud väitepaare aastate lõikes. Joonistel 5.1a-f on esitatud väidete A-F keskmised hinnangud ajateenistuse alguses ja lõpus.

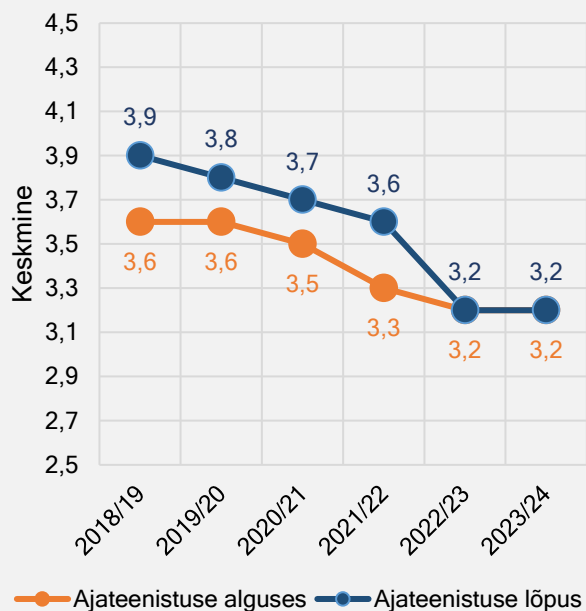
Väitepaari A puhul näeme aastate lõikes kontrollkeskme nihkumist sisemise poole, seda nii teenistuse alguses kui ka lõpus ehk süveneb arvamus, et suudetakse mõjutada,

mis suunas elu kulgeb (joonis 5.1a). Kui varasematel aastatel on teenistuse jooksul ajateenijate hinnangud liikunud välise kontrollkeskme suunas, siis viimasel kahel küsitlus-aastal on väite A keskmine jäänud stabiilselt nii alguse kui ka lõpuküsitluse andmeil samale tasemele.

Väitepaari B järgi on muutused esimesel neljal esitatud aastal olematud või väga väikesed. 2022/23. aasta lõpuküsitluse andmeil toimus liikumine sisemise keskme suunas. 2023/24. aasta teenistuse alguses on taas toimunud tugev nihe sisemise kontrollkeskme suunas, mis jätkub teenistuse jooksul (joonis 5.1b). Üha enam ollakse kindlad, et suudetakse oma plaanid ellu viia.

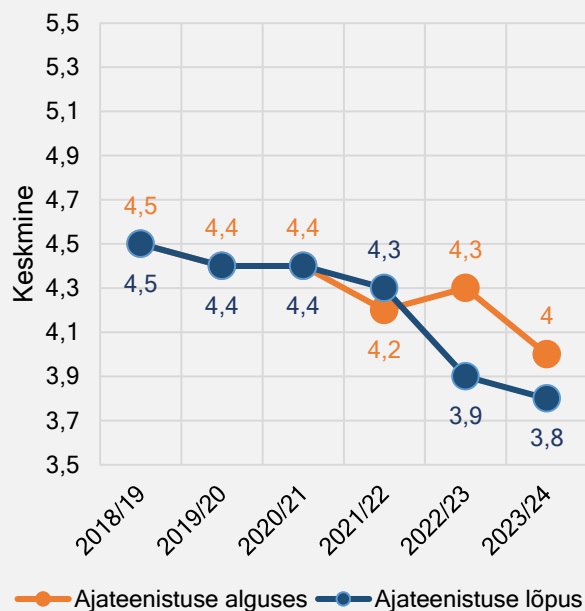
Väide A:

- 1 - Kõik minuga toimuv on minu enda teha
- 10 - Ma ei suuda mõjutada, mis suunas mu elu kulgeb

Väide B:

- 1 - Olen peaaegu alati kindel, et mul õnnestub oma plaanid ellu viia
- 10 - Pole mõtet asju pikalt ette planeerida, sest elu kulgeb omasoodu

Joonis 5.1a ja b. Kontrollkeskme iseloomustamiseks esitatud väidete A ja B keskmine väärtus ajateenistuse alguses ja lõpus, aluseks kõik küsitlusele vastajad, skaala kitsendatud 2-punktiliseks erinevuste piirkonnaks.

Väitepaari C korral on muutused aastate lõikes väikesed (joonis 5.1c). Eristub 2021/22. aasta väikese nihkega suurema teistega seotuse suunas (vähem oma initsiatiivi), mida ilmselt võib tõlgendada COVID pandeemia perioodi efektina. Erinevate aastate võrdlus aga toob selgelt esile, et ajateenistuse jooksul nihkub kontrollkeske sisemise poole ehk haaratakse enam initsiatiivi. Seega kolme kontrollkeskme väite kõrvutamisel näeme kahte peamist suundumust: (1) kaheksa aasta jooksul on toimunud väike nihe suunas, kus järjest enam nähakse enda rolli nii oma elu juhtimisel kui initsiatiivi võtmisel; (2) teenistuse jooksul pigem enesekindlus suureneb.

Väitepaar D on küsitluse lisatud 2019/20. aastal ning esimesel küsitlusaastal esitati väitepaar vaid algusküsitluses. Selle väite puhul

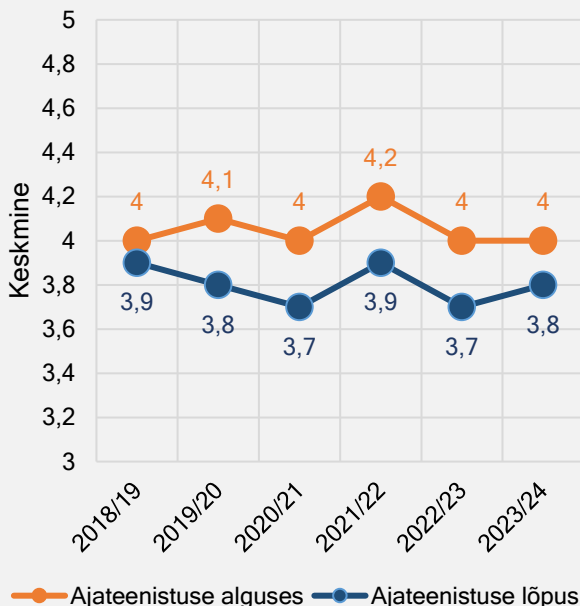
ei ole nii lihtsasti võimalik eristada sisemist ja välist kontrollkeset. Väite esimene pool „Mulle on oluline see, et teised teeksid seda, mida ma neile ütlen“ viitab enam sisemisele kontrollkeskmele, kuna inimene soovib teisi juhtida ja mõjutada. Väite teine pool „Tavaliselt soovin leida lahendusi koostöös“ kaldub samuti enam sisemise kontrollkeskme poole, kuna näitab aktiivset soovi osaleda lahenduste leidmisel. Üldiselt võib öelda, et väide pole niivõrd seotud kontrollkeskmeiga vaid peegeldab juhtimisstiili ja koostöövalmidust.

Enamusel vaadeldud aastatel peetakse ajateenistuse alguses olulisemaks lahenduste leidmist koostöös (v.a 2021/22). Ajateenistuse jooksul muutub olulisemaks, et teised teeksid seda, mida neile öeldakse (joonis 5.1d).

VÄIDE C:

1 - Probleemide lahendamisel haaran tavaliselt ise initsiatiivi

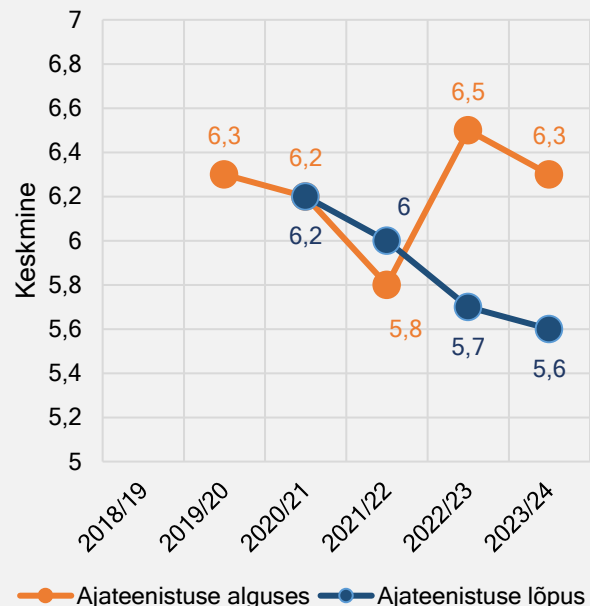
10 - Tavaliselt lasen teistel initsiatiivi haarata

VÄIDE D:

1 - Mulle on oluline, et teised teeksid seda, mida ma neile ütlen

10 - Tavaliselt soovin leida lahendusi koostöös

Joonis 5.1c ja d. Kontrollkeskme iseloomustamiseks esitatud väidete C ja D keskmine väärtus ajateenistuse alguses ja lõpus, aluseks kõik küsitlusele vastajad, skaala kitsendatud 2-punktiliseks erinevuste piirkonnaks.

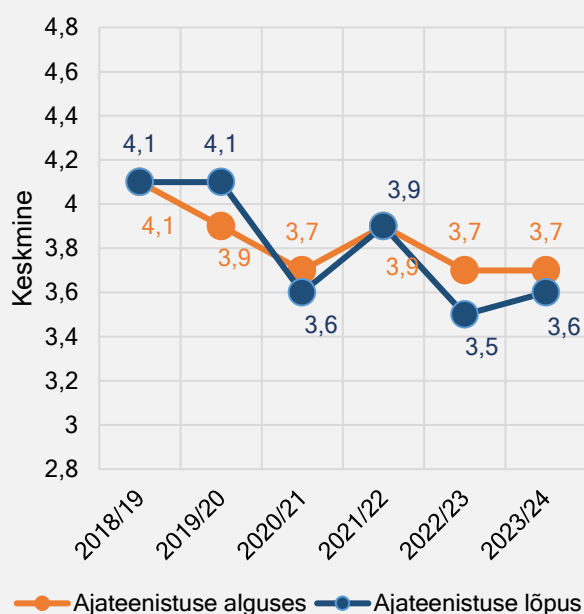
Väitepaari E puhul on kontrollkeskme tõlgendus skaalal sisemine ja väline samuti keerulisem. See sõltub eelkõige sellest, millises rollis ajateenija end nägi – kas käsuandja või käsutäitja rollis. Käsutäitja vaatenurgast viitavad madalamad väärtused suuremale usule hierarhiasse ja autoriteeti mõttes välist kontrollkeset („Käsu andja vastutab võimalike tagajärgede eest“). Kõrgemad väärtused võiksid sel juhul peegeldada isiklikku vastutus- ja moraaltunnet ehk sisemist kontrollkeset („Käsu elluviija vastutab võimalike tagajärgede ees“). Käsuandja seisukohalt on tõlgendus vastupidine – madalamad väärtused viitavad isiklikule vastutusele, kuna käsuandja otsused mõjutavad teisi ning kõrgemad väärtused viitavad vastutuse panemist käsutäitja õlule. Väitepaari E korral on muutused ajas hüplikud (joonis 5.1e). Siiski võiks öelda, et keskmine hinnang nihkub aasta-aastalt ettepoole ja järjest enam kandub vastutus käsu

ees ajateenijate ettekujutuses käsu andjale. „Võimalikud tagajärjed“ ei tohiks eeldatavalt olla halvad, mis tähendab, et see väitepaar mõõdab käsu pädevust (adekvaatsust, relevanttsust) vastavalt kas andja või elluviija seisukohalt.

Väitepaari F korral on skaala tõlgendus vastupidine, kus väiksemad väärtused viitavad välisele kontrollkeskmele – käsku järgitakse seda kahtluse alla seadmata („Käsk on tingimusteta täitmiseks“). Suuremad väärtused näitavad aga iseseisvat otsustamist moraalsel kaalutlustel („Käsu täitmisest tuleb keelduda, kui see ei ole kooskõlas moraalnormide ja seadustega“). Väitepaari F korral langevad esimesel ja viimasel siinvaadeldaval uurimisaastal keskmised kokku (joonis 5.1f). Suurim vahe on 2021/22. aastal, kus algus kaldub eriliselt esimese väite suunas ja lõpp sellest eemale. Tegemist võib olla COVID-i piirangutega seotud nihkega.

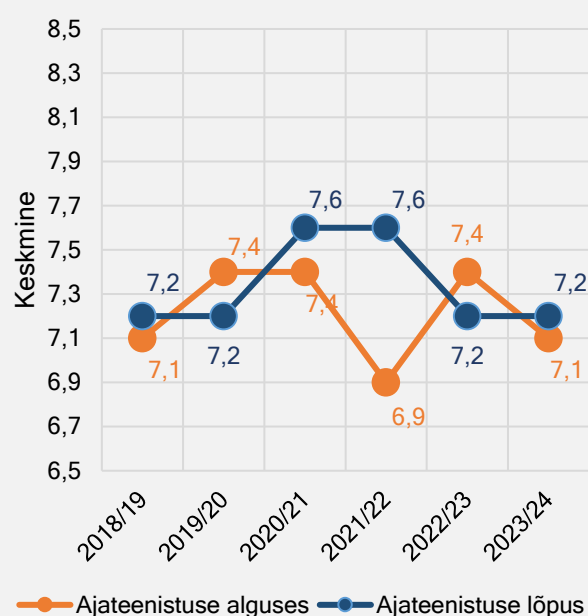
VÄIDE E:

- 1- Käsu andja vastutab võimalike tagajärgede eest
10- Käsu elluviija vastutab võimalike tagajärgede eest

VÄIDE F:

- 1- Käsk on tingimusteta täitmiseks
10- Käsu täitmisest tuleb keelduda, kui see ei ole kooskõlas moraalnormide ja seadustega

Joonis 5.1e ja f. Kontrollkeskme iseloomustamiseks esitatud väidete E ja F keskmine väärtus ajateenistuse alguses ja lõpus, aluseks kõik küsitlusele vastajad, skaala kitsendatud 2-punktiliseks erinevuste piirkonnaks.

Lõime tabelis 5.1 väljatoodud esimese kolme väitepaari (A-C) põhjal ajateenijate kontrollkeset iseloomustava indeksi (kolme väite üldkeskmise), mida kasutame edasises analüüsis. Küsimuste usaldusväärsuse hindamiseks kasutasime mõõdetavate väidete sisemist kooskõla näitavat Cronbachi alfa. Kolme väitepaari (A-C) põhjal saadud Cronbachi alfa väärtus oli 2023/24. aasta küsitlustulemuste põhjal nii algus- kui ka lõpuküsitluses 0,74, mis ületab sageli aktsepteeritava alampiiri 0,7. Eeltoodu viitab, et väidete vahel on piisav sisemine kooskõla, et neid käsitleda ühe mõõtmisinstrumendina. Väitepaarid D-F (tabel 5.1, tähistatud heledama sinisega) jäid kontrollkeskme iseloomustamisest välja, kuna need vähendasid Cronbachi alfa väärtust, viidates sellele, et nende väidete vahel ei olnud piisavalt sisemist kooskõla teiste väidetega. Tulemus on ootuspärane, kuna väited D-F ei ole tüüpilised kontrollkeskme iseloomustamise väited. Analüüsi usaldusväärsuse tagamiseks eemaldasime need väitepaarid kontrollkeskme indeksi koostamisest, kuid käsitleme neid hilisemas analüüsis kont-

rollkeskmega seonduvalt. Indeksi koostamisesse kaasasime vaid need ajateenijad, kes vastasid kõigile kolmele väitele (A-C) nii algus- kui ka lõppküsitluses, kokku 2360 vastajat. Eelmainitu võimaldab võrrelda kontrollkeskme muutust teenistuse jooksul.

Kategoriseerisime loodud indeksi (kolme väite üldkeskmise) neljaväärtuseliseks – selleks, et eristada vastajate rühmi ning lihtsustada andmete tõlgendamist (tabel 5.2). Kõige enam oli mõõduka sisemise kontrollkeskmega vastajaid – teenistuse alguses 56% ja lõpus 55%. Järgnesid tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijad, keda oli teenistuse alguses 29% ja lõpus 32%. Mõõduka välimise kontrollkeskmega ajateenijaid vastavalt 13% ja 11% ning tugeva välise kontrollkeskmega ajateenijaid nii alguses kui ka lõpus 2%. Kuna tugeva välise kontrollkeskmega ajateenijaid oli väga vähe, ühendasime nad mõõduka välise kontrollkeskme rühmaga, mida edasises analüüsis käsitleme ühtse kategooriana – mõõduka või tugeva välise kontrollkeskmega ajateenijad.

Tabel 5.2. Kontrollkeskme iseloomustamiseks loodud rühmad.

Väärtus	Kontrollkeskme rühma iseloomustus	Algus		Lõpp	
		N	%	N	%
1,00-2,49	Tugev sisemine kontrollkeskme	677	29	771	32
2,50-5,49	Mõõdukas sisemine kontrollkeskme	1334	56	1290	55
5,50-8,49	Mõõdukas välimise kontrollkeskme	306	13	260	11
8,50-10,00	Tugev välise kontrollkeskme	43	2	39	2
		2360	100	2360	100

Tuginedes joonisel 5.1 väidetele A-C ja tabelile 5.2 näeme, et ajateenistuse jooksul toimub nihe sisemise kontrollkeskme poole. Muutused ei ole üldises pildis märkimisväärselt suured, kuid individuaalsel tasandil näeme seda rohkem. 57% ajateenijate kontrollkeskme teenistuse jooksul ei muutunud ehk nende kontrollkeskme oli teenistuse jooksul püsiv. Püsiva kontrollkeskmega ajateenijate

seast olid 29% püsiva tugeva sisemise kontrollkeskmega, 64% mõõduka sisemise kontrollkeskmega, 7% püsivalt mõõduka välimise kontrollkeskmega ja <1% tugeva välise kontrollkeskmega.

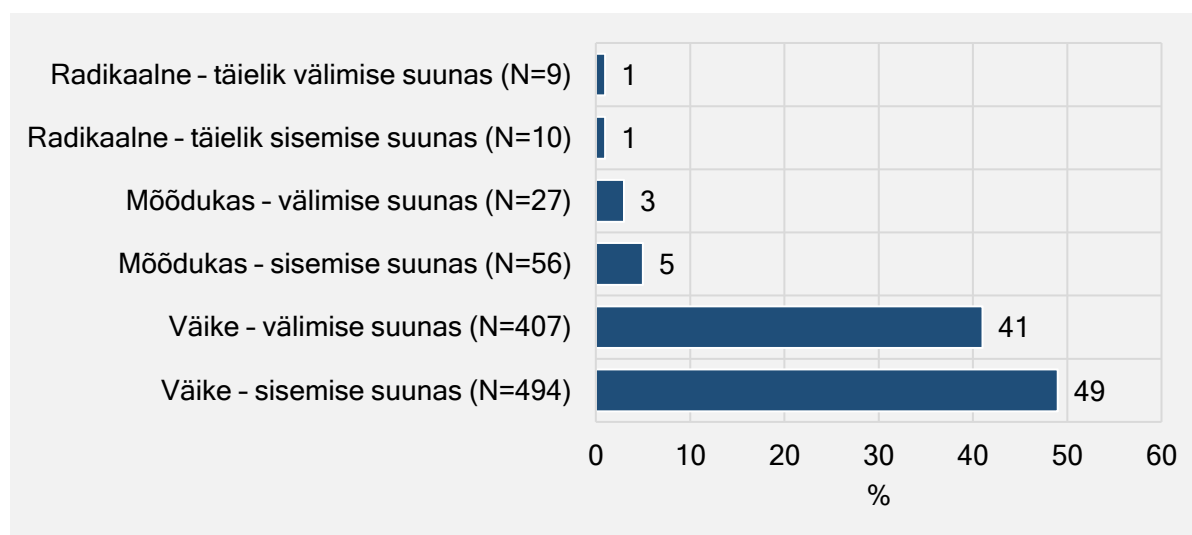
43% ajateenijate kontrollkeskme muutus – 24% sisemise kontrollkeskme suunas ning 19% välimise kontrollkeskme suunas. Kõige sage-

dasem oli muutus ühe kategooria võrra sise-
mise (49%) või välise (41%) kontrollkeskme
suunas, mõõdukaid ehk kahe kategooria ja
äärmuslikke ehk kolme kategooria muutusi
esines vähem (joonis 5.2).

Erineva kontrollkeskmega ajateenijate tausta
analüüsidest ilmneb, et mõõduka või tugeva
välise kontrollkeskmega ajateenijaid iseloo-
mustab teistest madalam haridustase, nad
on sagedamini vene keelt koduse keelena
kõnelejad ning hindavad nii oma üldist ter-
vist kui ka leibkonna majanduslikku olukorda
kehvemaks. Lisaks on nende seas rohkem
ajateenijaid, kes oleksid võimaluse korral jät-

nud ajateenistusse tulemata või tulid tee-
nistusse täiesti vastumeelselt. Samuti kinnita-
vad nad sagedamini vaimse tervisega seotud
probleemide esinemist (detailsed andmed
esitamata).

Tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateeni-
jad eristuvad selgelt mõõduka või tugeva vä-
lise kontrollkeskmega ajateenijatest, viidates
nende erinevale sotsiaal-demograafilisele,
hoiakulisele ja vaimse tervisega seotud taust-
tale. Mõõduka sisemise kontrollkeskmega
ajateenijad jäävad eeltoodud taustanäitajate
poolest kahe äärmusliku kontrollkeskme
rühma vahele.

Joonis 5.2. Kontrollkeskme muutus ajateenistuse jooksul, N tähistab kontrollkeskme muutuse teinud ajateenijate arvu.

5.3. Teenistuse läbimine

Ajateenistuse läbimine ja sellega seotud ot-
sused sõltuvad mitmetest teguritest, sealhul-
gas ajateenijate isiklikest eelistustest, moti-
vatsioonist ning isiksuseomadustest. Ajatee-
nijate kompleksuuringus on isiksuse enese-
hinnangu mõõtmiseks eelmises alapeatükis
kirjeldatud kuuene väidete plokk, millest
kolm küsimust mõõdavad klassikalist kont-
rollkeset ning kolm küsimust isiksuse sobi-

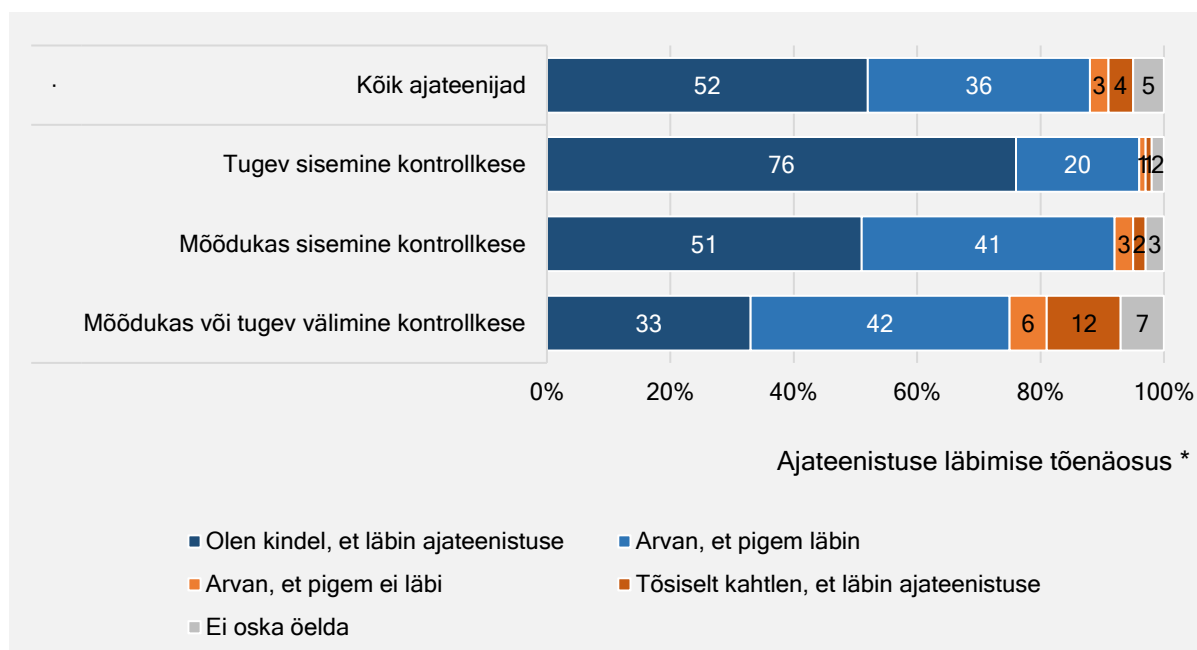
vust militaarsüsteemi hierarhilise struktuu-
riga, keskendudes käsu andmisele ja täitmi-
sele. Edasi vaatame lähemalt, kas kontroll-
keskme alusel on võimalik eristada ajateeni-
jaid, kes jõuavad militaarkarjääris kaugemale.
Eelkõige keskendume nooremallohvitseride
kursuse läbimisele, saavutatud aastmetele
ning tegevteenistusse jõudmiseni, et selgi-
tada välja, millised kontrollkeskme tüübid
võivad soodustada edasist karjääri Kaitse-
väes.

Selleks, et lugejat mitte üleliia koormata, keskendume peamiselt tugeva sisemise ja mõõduka või tugeva välise kontrollkeskmega ajateenijate erisuste kirjeldamisele. Etteruttavalt toome välja, et mõõduka sisemise kontrollkeskmega ajateenijate hinnangud kujundavad suures osas üldist keskmist, kuna see rühm moodustab enamiku vastajatest (55%). Kuivõrd rühmade jaotus ei ole proportsionaalne, avaldab mõõduka sisemise kontrollkeskmega ajateenijate domineeriv osakaal tugevat mõju üldistele tulemustele, samas kui tugeva sisemise kontrollkeskmega ja välise kontrollkeskmega ajateenijate vastandlikud hinnangud tasakaalustavad üksteist teatud määral.

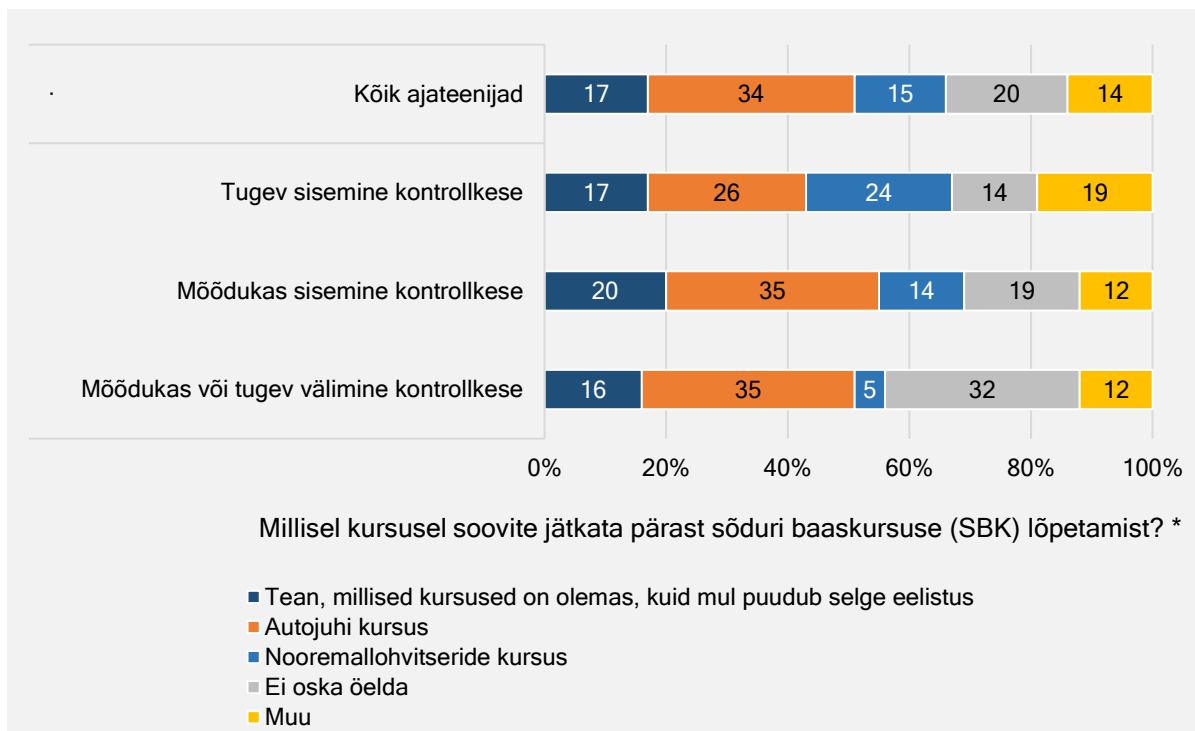
Üle poolte ajateenijatest (52%) on ajateenistuse alguses kindlad selle läbimises ja kolmandik (36%) arvamusel, et ajateenistus pigem läbitakse (joonis 5.3). Tärn tunnusenime taga viitab siin ja edaspidi sellele, et erinevus oleks statistiliselt oluline, kui andmestikku

käsitleda valimina, olulisuse nivool 0,05. Ajateenistuse läbimise seavad vähemal või rohkemal määral kahtluse alla 7% ajateenijatest ning 5% ei oska selles küsimuses seisukohta võtta. Ajateenijaid, kellel on tugev sisemine kontrollkeske, iseloomustab kindlus ajateenistuse läbimise osas. Mida välisemaks muutub kontrollkeske, seda enam väheneb veendumus ja süveneb kahtlus ajateenistuse läbimise osas.

Kõige enam eelistakse väljaõppe erialana autotjuhi kursust (joonis 5.4). Ajateenijaid, keda iseloomustab tugev sisemine kontrollkeske, soovivad läbida teistest enam nooremalohvitseri kursuse (edaspidi NAK). Kõige vähem soovivad NAK-is jätkata mõõduka või tugeva välise kontrollkeskmega ajateenijad. Välise kontrollkeskmega ajateenijate seas on kõige enam ka selliseid ajateenijaid, kes ei oska erialakursuse eelistuse osas seisukohta võtta („ei oska öelda”).

Joonis 5.3. Ajateenistuse läbimise tõenäosus algusküsitluse kontrollkeskme järgi.

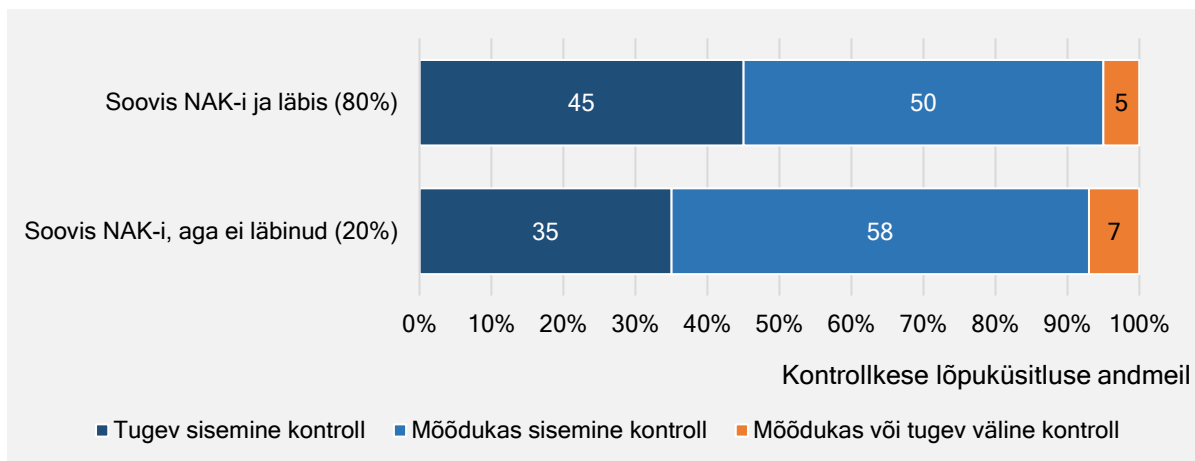
Joonis 5.4. Kursuse läbimise soov peale sõiduri baaskursuse (SBK) lõpetamist kontrollkeskme järgi.

Ajateenistuse lõpus uuriti ajateenijatelt, kuidas nende erialakursuse soov realiseerus. Kõikidest vastajatest kinnitas soovitud erialakursuse läbimist kaks kolmandikku vastajatest (68%) ning lükkas ümber kolmandik vastajatest (32%) (detailne joonis esitamata). Tullis täpsemalt NAK-i läbimise juurde näeme, et 80% ajateenijatest, kes soovis NAK-i läbida, saavutas eesmärgi, kuid 20% ei saanud seda võimalust (joonis 5.5). NAK-i soovintest ja sinna jõudnutest oli 45% tugeva sisemise kontrollkeskme, 50% mõõduka sisemise kontrollkeskme ja 5% mõõduka või tugeva välise kontrollkeskme.

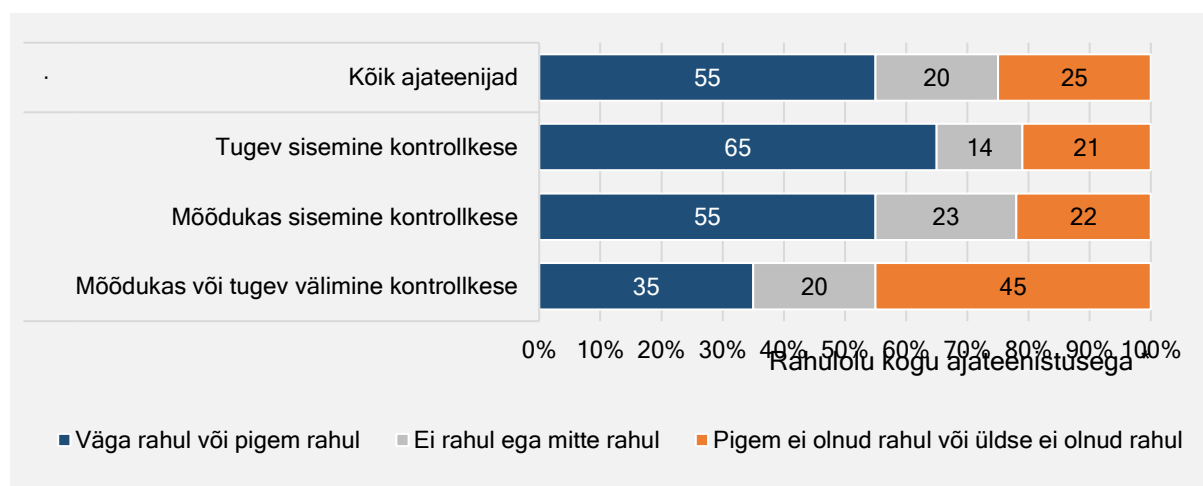
Varasemalt on selgunud, et rahulolu ajateenistuse erinevate aspektidega diferentseerub

oluliselt mitmete teiste näitajate, näiteks teenistusse tuleku meeleolu alusel. Seetõttu on asjakohane uurida, kas erinevate kontrollkeskme ajateenijaid iseloomustab madalam või kõrgem rahulolu teenistusega.

Rahulolu kogu ajateenistusega mõõdeti viiepunktilisel skaalal („ei olnud üldse rahul“ kuni „väga rahul“), mille koondasime kolmepunktiliseks skaalaks. Tugeva ja mõõduka sisemise kontrollkeskme ajateenijad avaldavad tunduvalt kõrgemat rahulolu kogu ajateenistusega (joonis 5.6). Vastukaaluks, mõõduka või tugeva välise kontrollkeskme ajateenijate seas ei jäänud teenistusega rahule pea pooled küsitletutest, hinnates oma kogemust pigem negatiivseks või üldse mitte rahuldavaks.

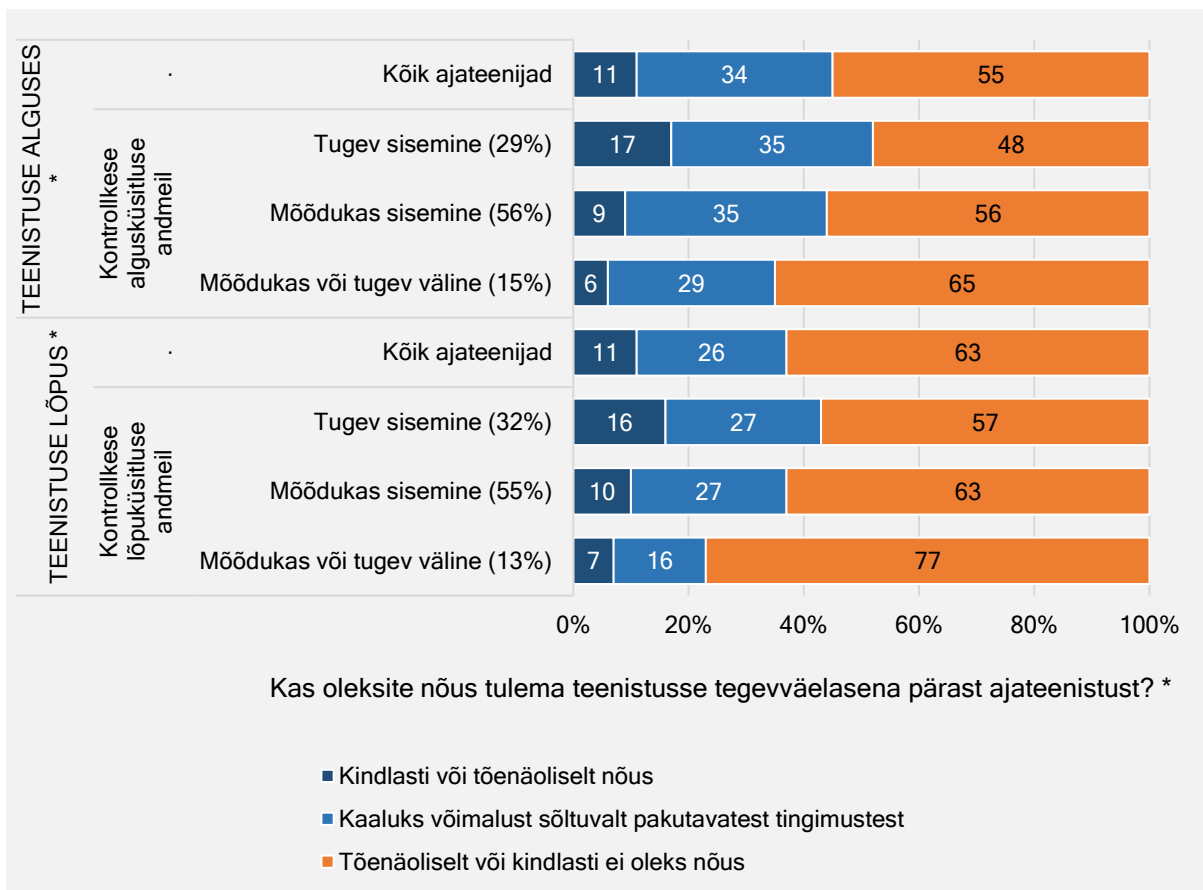
Joonis 5.5. Erineva kontrollkeskmega ajateenijad NAK-i läbimise soovi ja selle realiseerumise järgi.

Joonis 5.6. Rahulolu kogu ajateenistusega ajateenistuse lõpu kontrollkeskme järgi.

Küsitluses osalejad vastavad nii ajateenistuse alguses kui ka lõpus, kui tõenäoliselt oleksid nad valmis astuma peale ajateenistust tegevteenistusse. Tegevteenistusse tuleku tõenäosust mõõdeti viie vastusevariandiga skaalal, mis käesolevas analüüsis on koondatud kolme vastusevariandiga skaalale. Eristame kindlasti või tõenäoliselt tegevteenistusse tulijaid, kaalujaid (sõltub pakutavatest tingimustest) ning tõenäoliselt või kindlasti mittetulijaid. Tegevvälasesena jätkamise osas näidatakse suuremat valmisolekut ajateenistuse alguses, mil

kindlasti või tõenäoliselt tulijaid ja kaalujaid on 45% (joonis 5.7). Teenistuse lõpus tegevteenistuses jätkamise valmisoleku osakaal langeb ning kasvab tõenäoliselt või kindlasti mittetulijate osakaal. Küll aga näeme, et tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijad on nii teenistuse alguses kui ka lõpus altimad tegevteenistusse astuma või vähemalt sellist võimalust kaaluma. Mida välisema kontrollkeskme poole toimub nihe, seda väiksemaks hinnatakse tegevteenistusse astumise tõenäosust.

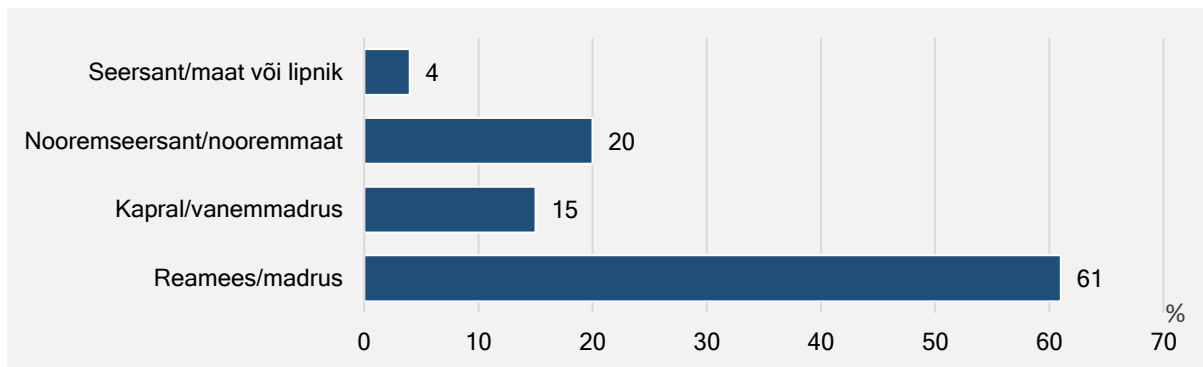

Joonis 5.7. Tegevväelasena jätkamise valmisolek kontrollkeskmete järgi.

Järgnevalt uurime, kas kontrollkeskmete jaotus erineb saavutatud auastmete lõikes, ehk kas teatud auastmetel esineb enam kindla kontrollkeskmega ajateenijaid.

Joonisel 5.8 on esitatud teenistuse lõpuks saavutatud auastmed kõigi küsitluses osalenute lõikes. Ligi kaks kolmandikku ajateenijatest lõpetasid teenistuse reamehe või

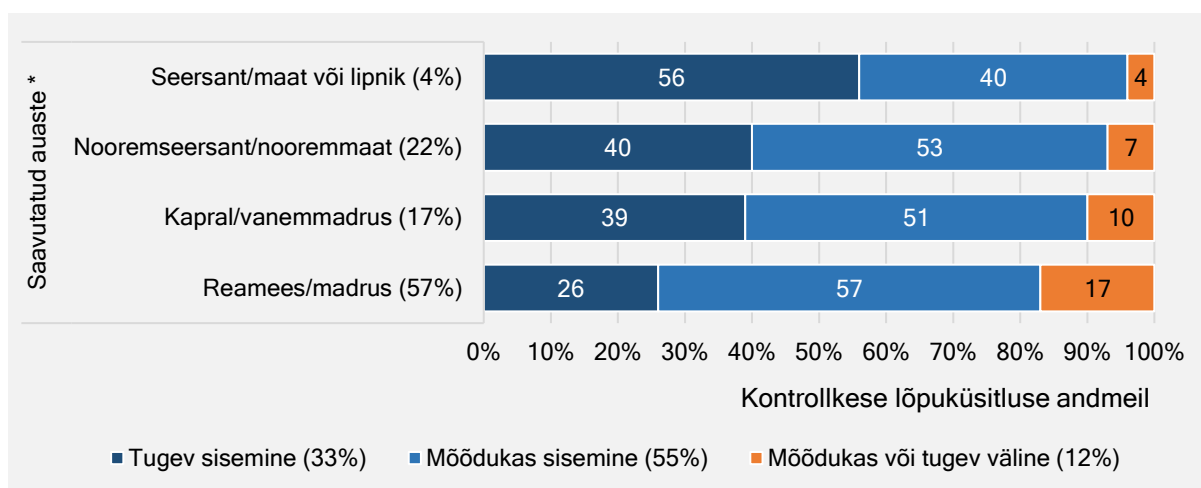
madruse auastmel, 15% saavutasid kaprali või vanemmadruse auastme, viiendik jõudis nooremseersandi või nooremaadi auastmeni ning 4% lõpetas teenistuse seersandi/maadi või lipniku auastmel. Kuna seersandi/maadi ja lipniku auastmetesse jõudnute osakaal oli väike, käsitleti neid analüüsis ühise kategooriana.

Joonis 5.8. Saavutatud auastmete üldine jaotus, kõik küsitluses osalejad.

Enamikes auastmetes on kõige suurema osakaaluga mõõduka sisemise kontrollkeskmega ajateenijad, kellele järgnevad tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijad (joonis 5.9). Kõige väiksem osakaal on mõõduka ja tugeva välise kontrollkeskmega ajateenijatel. See on ootuspärane, kuna kontrollkesk-

mete kategooriad on jaotunud ebaoproportsionaalselt. Siiski on selgelt nähtav muster, mille kohaselt tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijate osakaal suureneb kõrgemate auastmete seas, samal ajal kui mõõduka või tugeva välise kontrollkeskmega ajateenijate osakaal kõrgemate auastmete lõikes väheneb.

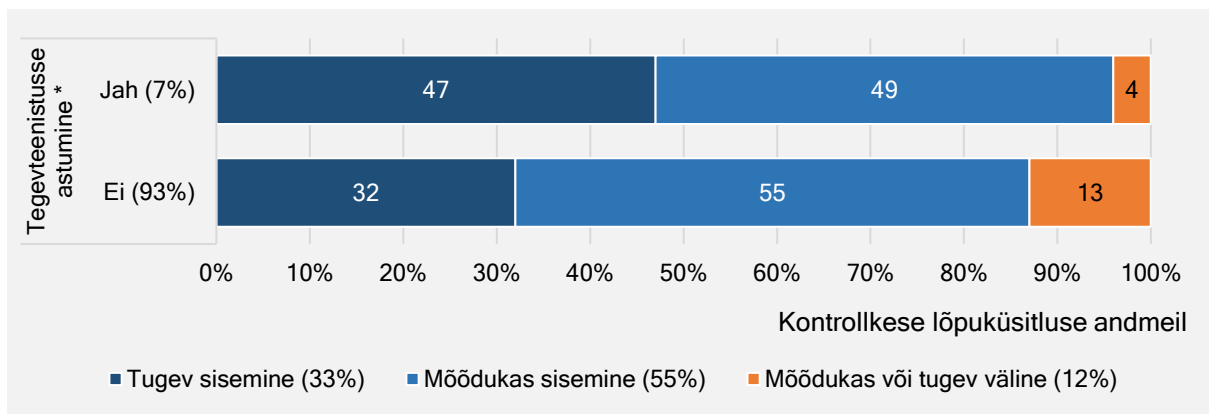

Joonis 5.9. Erineva kontrollkeskmega ajateenijad teenistuse lõpu auastmete järgi.

Käesolevas analüüsis käsitletud rühmast, kuhu kuuluvad mõlemas küsitlusetapis osalenud ning kolmele esimesele kontrollkeskme väiteplokis esitatud väitele (A–C) vastanud ajateenijad, jõudis kuue kuu jooksu peale ajateenistuse lõpetamist tegevteenistusse 7% (kasutatud registriandmeid). Täiendava märkuse korras võib välja tuua, et üldiselt kõigi küsitluses osalenute seas oli kuue kuu jooksul tegevteenistusse astunute osakaal samuti 7%, kuid analüüsist tulenevate kitsenduste tõttu on siinkohal käsitletud ajateenijate rühm mõnevõrra väiksem.

Järgnevalt huvitab meid, kuidas on tegevteenistusse jõudmine seotud kontrollkeskmega. Tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijatest astus tegevteenistusse 11%, mõõduka

sisemise kontrollkeskmega 7% ja mõõduka või tugeva välise kontrollkeskmega ajateenijatest 2% (detailne joonis esitamata). Tegevteenistusse astunute seast moodustasid tugeva sisemise ning mõõduka sisemise kontrollkeskmega ajateenijad peaaegu sama suure osakaalu – vastavalt 47% ja 49% (joonis 5.10). Samas on nende seas, kes tegevteenistusse ei astunud, tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijate osakaal märkimisväärselt väiksem. Eeltoodu põhjal võib järeldada, et tugev sisemine kontrollkesk võib suurendada valmisolekut jätkata karjääri kaitseväes, samas kui välise kontrollkeskmega ajateenijate seas on tegevteenistusse astumine oluliselt harvem.

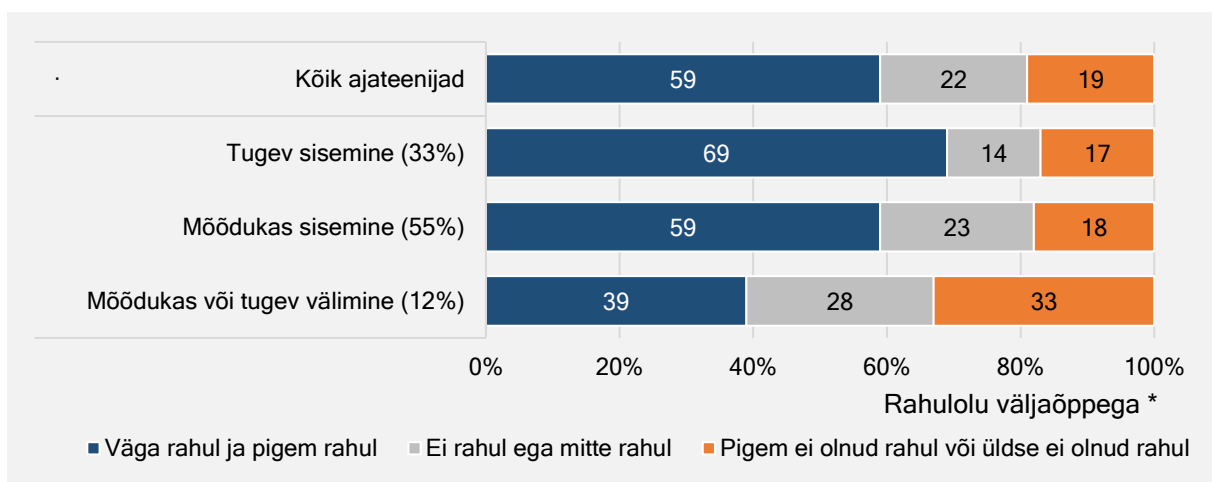
Joonis 5.10. Erineva kontrollkeskmega ajateenijate jaotus tegevteenistusse astumise lõikes.

5.4. Rahulolu väljaõppega ja kohanemine

Käesolevas alapeatükis vaatame, kuidas erinevad hinnangud väljaõppe eri külgedele kontrollkeskme alusel. See võimaldab hinnata väljaõppega kohanemist erineva kontrollkeskmega ajateenijate kogemuste põhjal.

Väljaõppega rahulolu mõõdeti sarnaselt rahuloluga kogu ajateenistusega viiepunktilisel skaalal („ei olnud üldse rahul“ kuni „väga rahul“), mille oleme taas koondanud kolme-punktiliseks skaalaks.

Üldiselt jäi väljaõppega rahule 59% ajateenijatest, veidi üle viiendiku jäi neutraalsele seisukohale ning samaväärne osa väljendas rahulolematust (joonis 5.11). Tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijate seas oli väljaõppega rahulolijate osakaal märkimisväärselt kõrgem kui mõõduka või tugeva välise kontrollkeskmega ajateenijate hulgas. Viimaste seas oli aga võrreldes tugeva ja mõõduka sisemise kontrollkeskmega ajateenijatega märgatavalt rohkem neid, kes ei olnud väljaõppega rahul.

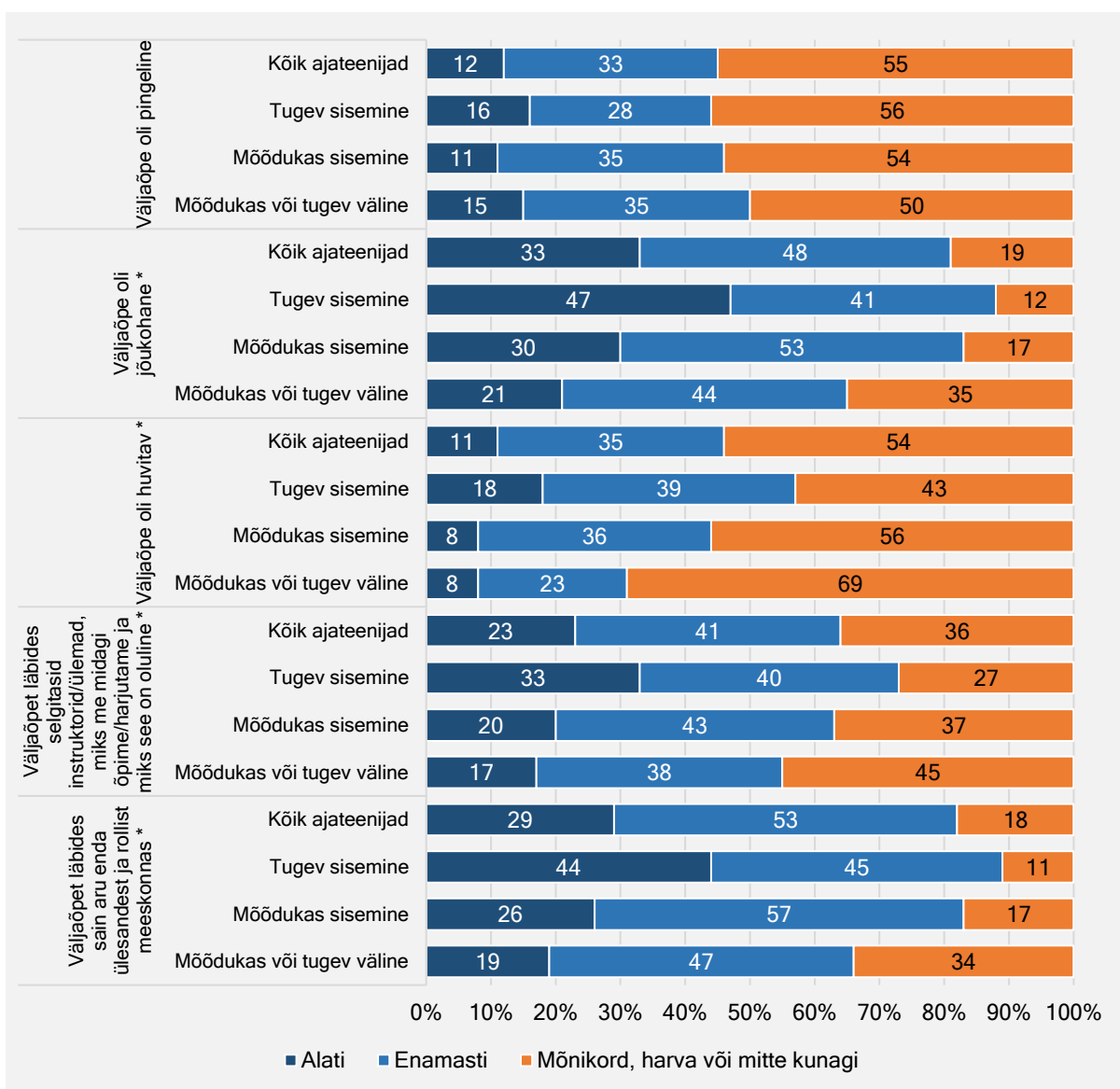

Joonis 5.11. Rahulolu väljaõppega lõpuküsitluse kontrollkeskmete järgi.

Väljaõppe eri aspektidega rahulolu hindamiseks kasutati viiest väitest koosnevat küsimusteplokki, milles vastajad märkisid viiepallisel sagedusskaalal, kui sageli neid iga väide iseloomustas. Skaala ulatus valikutest „alati“ kuni „mitte kunagi“, mis on tulemuste kokkuvõtvaks esitamiseks koondatud kolmesele skaalale – alati, enamasti ning mõnikord, harva või mitte kunagi.

Üldiselt tajus väljaõpet alati või enamasti pingelisena veidi alla poole ajateenijatest (45%) (joonis 5.12). Kontrollkeskmete lõikes ilmnesid pingelisuse tajumise osas küll väikesed erinevused, kuid need ei olnud statistiliselt

olulised. Küll aga esines märkimisväärsed erinevusi teistes väljaõppe hinnangutes: tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijad pidasid väljaõpet üle kahe korra sagedamini jõukohaseks ja huvitavaks ning mõistsid samavõrra paremini oma ülesandeid ja rolli meeskonnas kui mõõduka või tugeva välise kontrollkeskmega ajateenijad (arvestatud vastusevariandi „alati“ osakaale). Samuti oli neil pea kaks korda suurem veendumus, et instruktorid ja ülemad selgitasid, miks midagi õpitakse või harjutatakse. Tulemused viitavad asjaolule, et tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijad kohanevad paremini militaarialase väljaõppega.

Joonis 5.12. Rahulolu väljaõppe külgedega üldiselt ja kontrollkeskmete järgi.

5.5. Militaarhierarhia väidete seotus kontrollkeskme ja teenistuse läbimisega

Järgnevas peatükis analüüsime ajateenijate hinnanguid militaarhierarhia väidetele kontrollkeskme tüübi järgi ning sõltuvalt erialakursuse soovist ja selle realiseerumisest. Vaatleme, millised erisused ilmnevad nende seas, kes soovisid NAK-i läbida ja kellel see ka õnnestus ning nende seas, kellel jäi NAK-i soov täitumata. Lisaks võrdleme nende ajateenijate hoiakuid, kes pärast teenistust astusid tegevteenistusse nende hoiakutega, kes ei astunud. Võib arvata, et ajateenistuse jooksul kujunevad ja arenevad ajateenijate hoiakud militaarhierarhia ning käsuaehela toimimise suhtes. Eelnevatele tulemustele toetudes võib arvata, et NAK-i eelistajad ja läbijad kalduvad rohkem toetama juhtimisalast enesekehtestamist ning käskude täitmist.

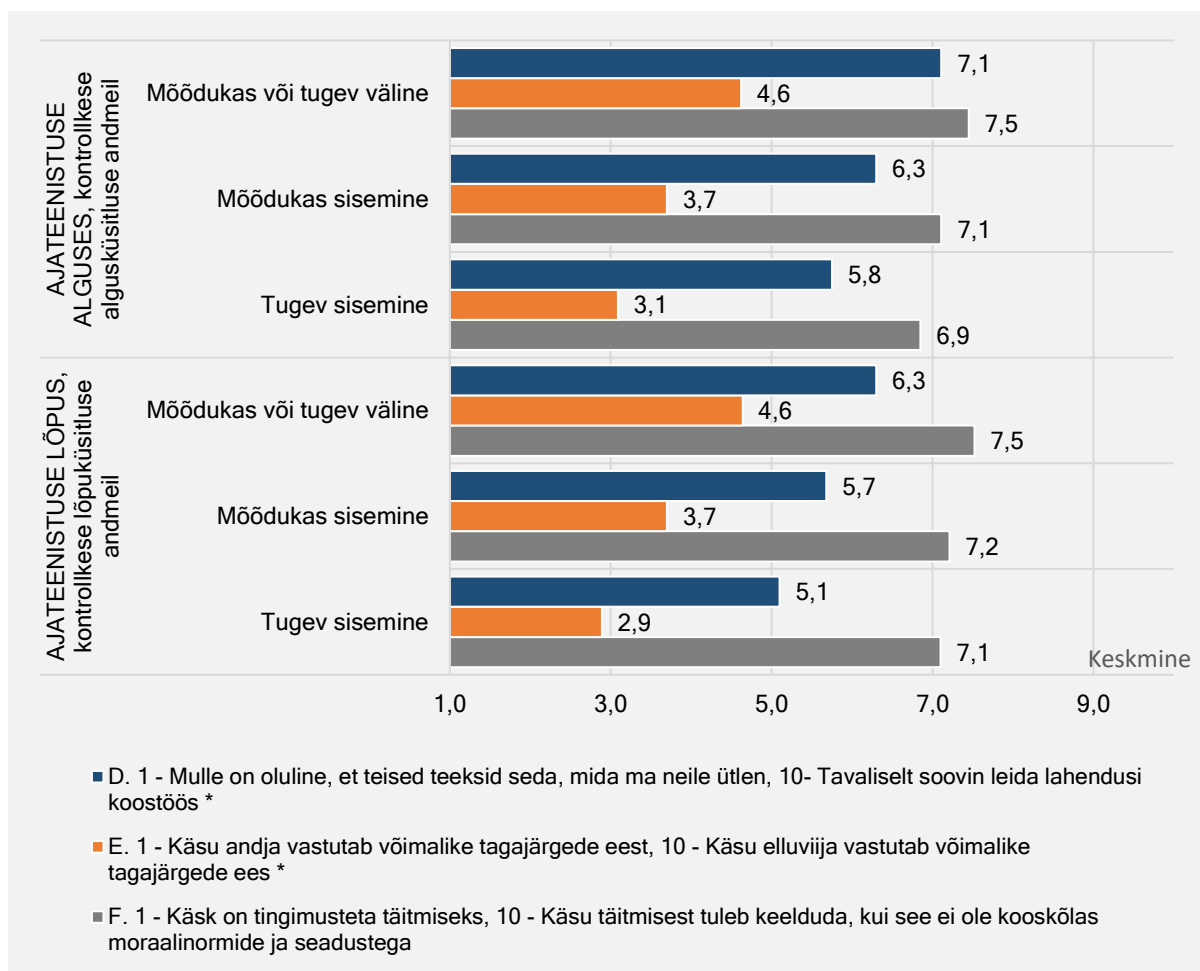
Väite D puhul on kõigi kontrollkeskmete keskmised hinnangud kaldu väite teise poole suunas, mis näitab, et üldiselt eelistatakse leida lahendused koostöö käigus (joonis 5.13). Siiski ilmneb, et tugeva sisemise kontrollkeskme ajateenijatele on olulisem, et teised järgiksid nende juhiseid ja täidaksid antud korraldusi. See viitab enesekindlamale juhtimisstiilile ning suuremale kontrollivajadusele suhtlus- ja käsuaehelates. Ajateenistuse jooksul nihkub kõigi kontrollkeskmete keskmine hinnang väite esimese poole suunas, mis tähendab, et teenistuse edenedes

muutub kõigi ajateenijate jaoks järjest olulisemaks käskude jagamine ning teiste kuulekus käskude täitmisel.

Väite E osas on kõigi kontrollkeskmete keskmised hinnangud kaldu väite esimese poole suunas, mis paneb vastutuse käsuga seonduvate võimalike tagajärgede osas käsu andjale. Mida sisemisemaks muutub kontrollkeske, seda enam arvamus kinnistub. Erinevalt väitest D väite F puhul ajateenistuse jooksul suuri muutusi ei toimu. Mõõduka või tugeva välise ja mõõduka sisemise kontrollkeskme ajateenijate hinnangud jäävad samale tasemele, vaid tugeva sisemise kontrollkeskme ajateenijate arvamus nihkub veel enam väite esimese osa suunas ehk üha enam kinnistub arvamus, et käsu andja vastutab võimalike tagajärgede eest.

Viimase väite (F) osas kalduvad kõigi kontrollkeskmete hinnangud väite teise poole suunas, mis näitab, et käsku ei täideta pimesi, vaid käsu täitmisest ollakse valmis keelduma, kui see ei ole kooskõlas moraalinormide ja seadustega. Teenistuse jooksul arvamused oluliselt ei muutu.

Nii ajateenistuse alguses kui ka lõpus saab kinnitada statistiliselt olulisi erinevusi kontrollkeskmete lõikes väidete D ja E puhul, väite F erisused ei ole statistiliselt olulisel määral erinevad.

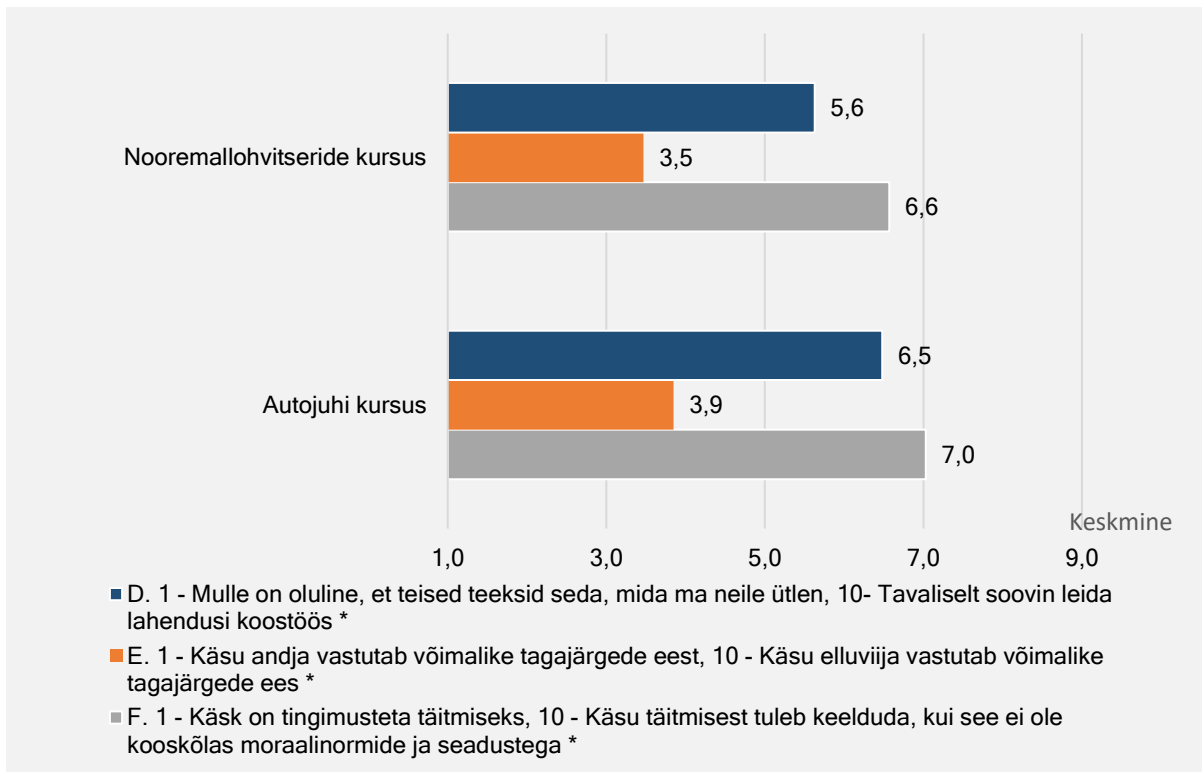

Joonis 5.13. Militaarhierarhia väidete (isiksusehinnangu väited D-F) keskmised kontrollkeskmete järgi.

Järgnevalt huvitab meid, kuidas erinevad militaarhierarhia väidetele antud hinnangud ajateenistuse alguse erialakursuse soovi järgi. Vaatleme siinkohal kahte rühma – NAK-i ja autojuhi kursuse eelistajad. Näeme, et NAK-i soovijate jaoks oli võrreldes autojuhi kursuse eelistajatega olulisem, et teised järgiksid nende juhiseid ja täidaksid antud korraldusi (joonis 5.14). Eeltoodu on NAK-i läbimisel oluline eeldus, kuna kursusel omandatakse

oma sõjaaja allüksuse juhtimiseks vajalik ettevalmistus.

Samuti on NAK-i soovijad enam seda meelt, et käsu andja vastutab võimalike tagajärgede eest ning, et käsk on tingimusteta täitmiseks. Statistiliselt olulised erinevused tulevad välja NAK-i eelistajate ja autojuhi kursuse eelistajate seas kõigi kolme väite osas.

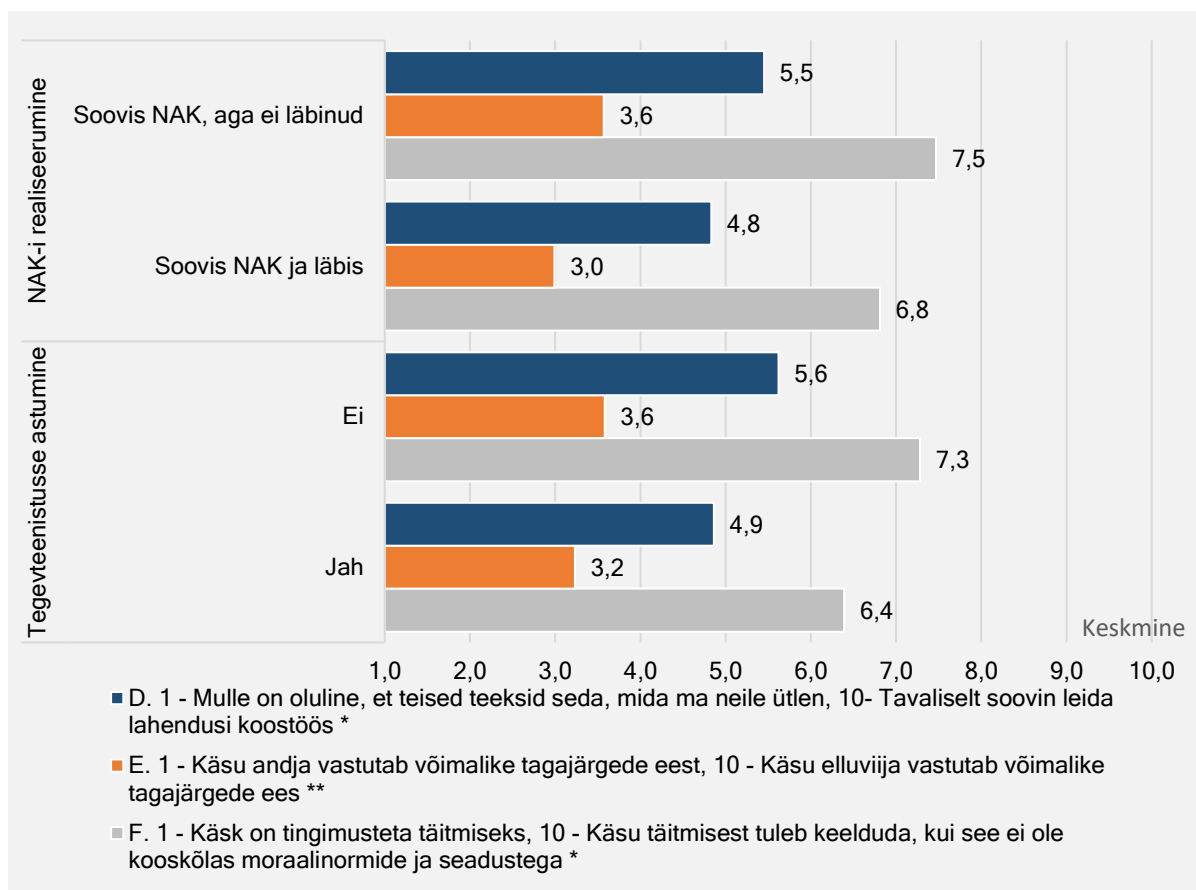

Joonis 5.14. Militaarhierarhia väidete (isiksusehinnangu väited D-F ajateenistuse alguses) keskmised aja-teenistuse alguse erialakursuse soovi järgi.

Edasi uurisime, kas väidetele D-F antud hinnangud erinevad nende seas, kes soovisid NAK-i läbida ning see õnnestus ja nende seas, kellel oli NAK-i läbimise soov olemas, kuid see ei realiseerunud. Selgus, et nende puhul, kes soovisid NAK-i läbida ja see ka õnnestus, kalduvad hinnangud kõigi kolme väite osas enam väite vasemale poole kui nende hinnangud, kellel NAK-i soov ei realiseerunud (joonis 5.15). NAK-i läbijate jaoks on olulisem, et teised järgiksid nende juhi-seid, nad on enam veendunud, et käsu andja vastutab võimalike tagajärgede eest ning, et

käsk on tingimata täitmiseks. Statistiliselt oluliselt erinesid antud hinnangud väite E puhul.

Kõrvutades nende ajateenijate hinnanguid, kas peale teenistust astusid tegevväelasena tegevteenistusse nendega, kes ei astunud näeme, et tegevteenistusse astunute puhul kalduvad kõigi kolme väite puhul hinnangud taas enam väite vasemale poole. Erinevused on statistiliselt olulised kõigi kolme väite puhul.

Joonis 5.15. Militaarhierarhia väidete (isiksusehinnangu väited D-F ajateenistuse lõpus) keskmised NAK-i realiseerumise ning tegevteenistusse astumise järgi.

* - statistiliselt oluline erinevus NAK-i realiseerumise puhul;

** - statistiliselt oluline erinevus nii NAK-i realiseerumise kui ka tegevteenistusse astumise puhul

5.5. Kokkuvõte

Käesolevas peatükis uurisime, kuidas ajateenijate enesemääratlus kontrollkeskme kaudu on seotud teenistuse läbimise ja kohanemisega, sealhulgas sooviga osaleda nooremalohvitserikursusel ning selle soovi täitumisega, samuti saavutatud auastmega ja tegevteenistuses jätkamise valmisolekuga. Analüüsi eesmärgiks oli välja selgitada, kas kontrollkeskme kaudu on võimalik eristada ajateenijaid, kes sobivad paremini militaarkeskonda. Lisaks uurisime, kas ja kuidas muutusid ajateenijate kontrollkeskme enesehinnangud ajateenistuse jooksul.

Tulemused näitavad, et ajateenistuse jooksul toimub nihe sisemise kontrollkeskme suunas, mis viitab süvenevale veendumusele, et inimene on ise oma elu aktiivne kujundaja ning

igaühe käekäik sõltub vähem välistest teguritest.

Erinevate kontrollkeskmetega ajateenijate tausta analüüsidest ilmnes, et mõõduka või tugeva välise kontrollkeskme ajateenijaid iseloomustas teistest madalam haridustase, nad olid sagedamini vene keelt koduse keelena kõnelejad ning hindasid nii oma üldist tervist kui ka leibkonna majanduslikku olukorda kehvemaks. Lisaks oli nende seas rohkem ajateenijaid, kes oleksid võimaluse korral jätnud ajateenistusse tulemata või tulid teenistusse täiesti vastumeelselt. Samuti kinnitasid nad sagedamini vaimse tervisega seotud probleemide esinemist.

Ajateenistuse edukat läbijat iseloomustab enam tugev sisemine kontrollkese. Nad on enesekindlamad teenistuse läbimise osas ja

tunnevad suuremat huvi juhtimisalaste väljakutsete vastu, soovides teistest enam läbida erialakursuse NAK-is. Tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijad on teenistuskogemusega rahulolevamad kui mõõduka või tugeva välise kontrollkeskmega ajateenijad. Ühtlasi pidasid tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijad väljaõpet kaks korda sagedamini jõukohaseks ja huvitavaks ning nad mõistsid paremini oma ülesandeid ja rolli meeskonnas.

Tegevteenistusse astumise osas ilmnes, et mida sisemisem on kontrollkese, seda suurem on huvi ja valmisolek jätkata karjääri kaitseväes. Tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijatest astus tegevteenistusse 11%, samas kui välise kontrollkeskmega ajateenijate seas oli tegevteenistusse astujaid vaid 2%. Samuti esineb tugevama sisemise kontrollkeskmega ajateenijate seas enam neid, kes jõuavad teenistuse jooksul kõrgema auastmeni.

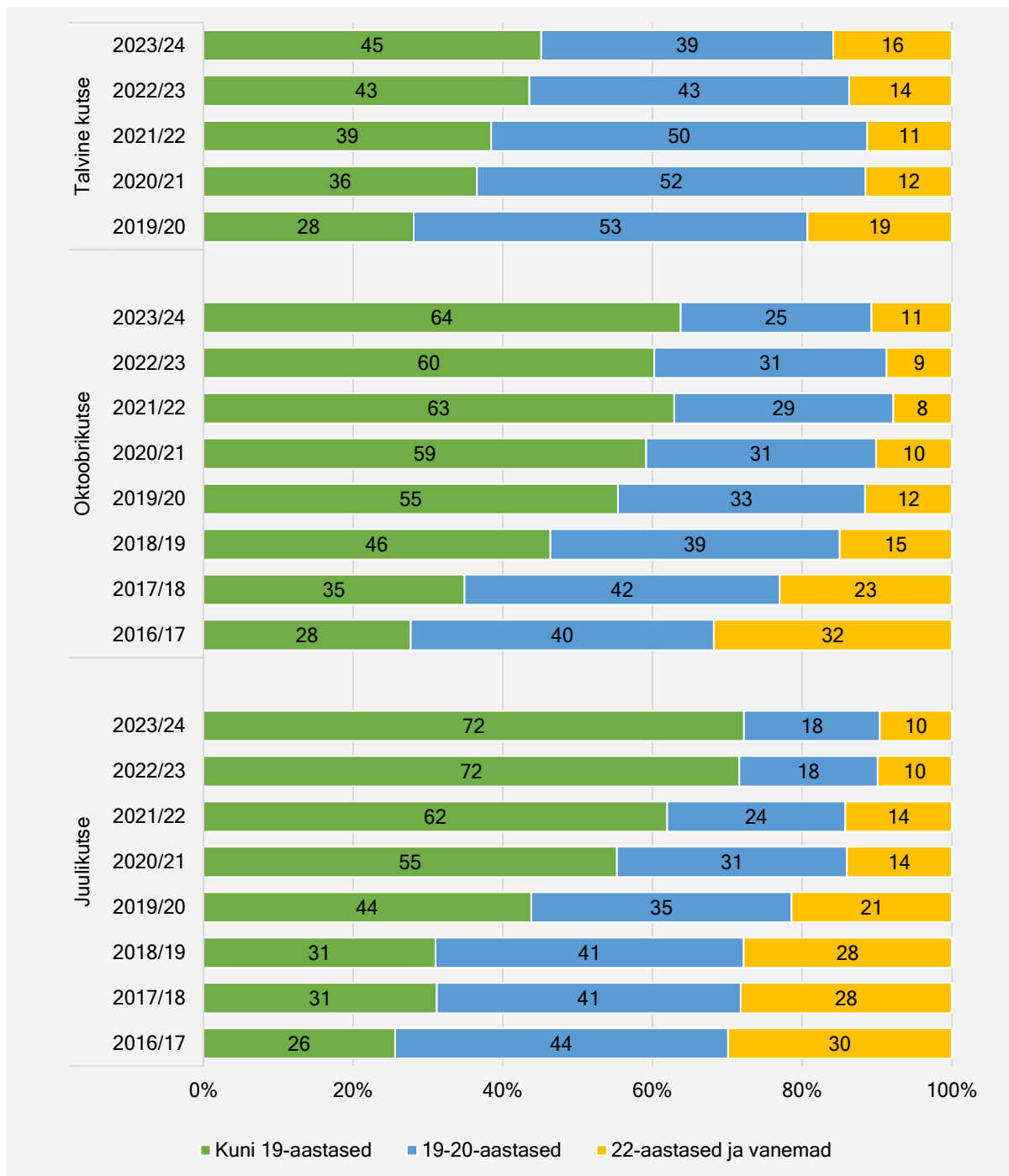
Lisaks kinnitasid tulemused, et tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijad on enesekindlamad juhtimisrollides ning peavad oluliseks, et teised järgiksid nende juhiseid ja korraldusi. Samas ei täideta käske pimesi – kõigi kontrollkeskmete puhul on selgelt välja joonistunud teadlik suhtumine, et käske tuleb täita juhul, kui need on kooskõlas moraalnormide ja seadustega. Samuti kinnistus ajateenistuse jooksul arvamus, et käsu andja vastutab selle tagajärgede eest.

Kokkuvõttes näitavad tulemused, et kontrollkese on oluline tegur, mille kaudu näha ajateenija sobivust militaarkeskonda ning tema valmisolekut juhtida ja võtta vastutust. Tugeva sisemise kontrollkeskmega ajateenijad kohanevad paremini, on rahulolevamad ja motiveeritumad jätkama karjääri kaitseväes. Ajateenistuse jooksul toimuv nihe sisemise kontrollkeskme suunas võib seega peegeldada ajateenistuse rolli isikliku vastutustunde ja enesekindluse suurendamisel.

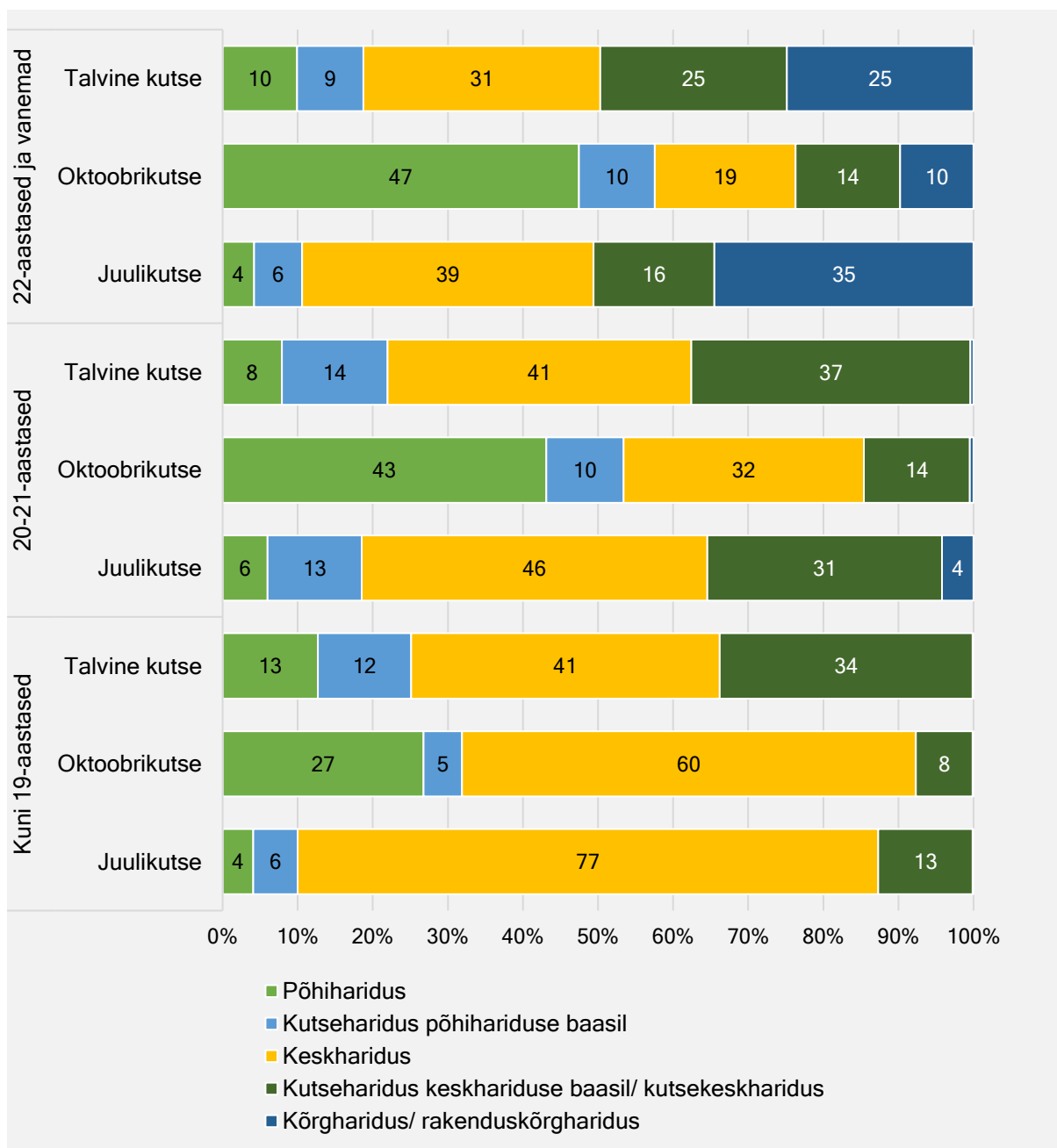
Siiski tuleb võtta arvesse, et kontrollkese on üks paljudest isiksust kirjeldavatest omadustest. Varasemalt on kompleksuuringu ajateenijate andmetel uuritud isiksuse omaduste suure viisiku seoseid teenistusse tuleku viisi, teenistusega rahulolu ning probleemsete suhetega teenistuses²² ning leitud mõningaid seoseid, nt isikliku avalduse alusel teenistusse tulnud olid pigem kõrgema avatuse, ekstravertsuse ja madalama neurootilisusega. Kuigi me tuvastasime kontrollkeskme puhul mõningaid seoseid teenistuse läbimise ning edasiste militaarkarjääri valikutega, siis tuleb rõhutada, et ilmnenud seosed ei ole väga tugevad, viidates asjaolule, et teenistuse ja väljaõppega rahulolu ning edasijõudmine teenistuses on kujundatud mitmete tegurite koosmõjus ja ei sõltu üksnes isiksuse teatavatest omadustest. Samas ei saa isiksuse omaduste rolli täielikult eirata, eriti kui tekib vajadus kutsealuste suuremaks seleksiooniks teenistusse.

²² Kasemaa, A., Säälük, Ü. (2020). Isiksuse omadused: „Suur viisik“ (The Big Five). Probleemsed

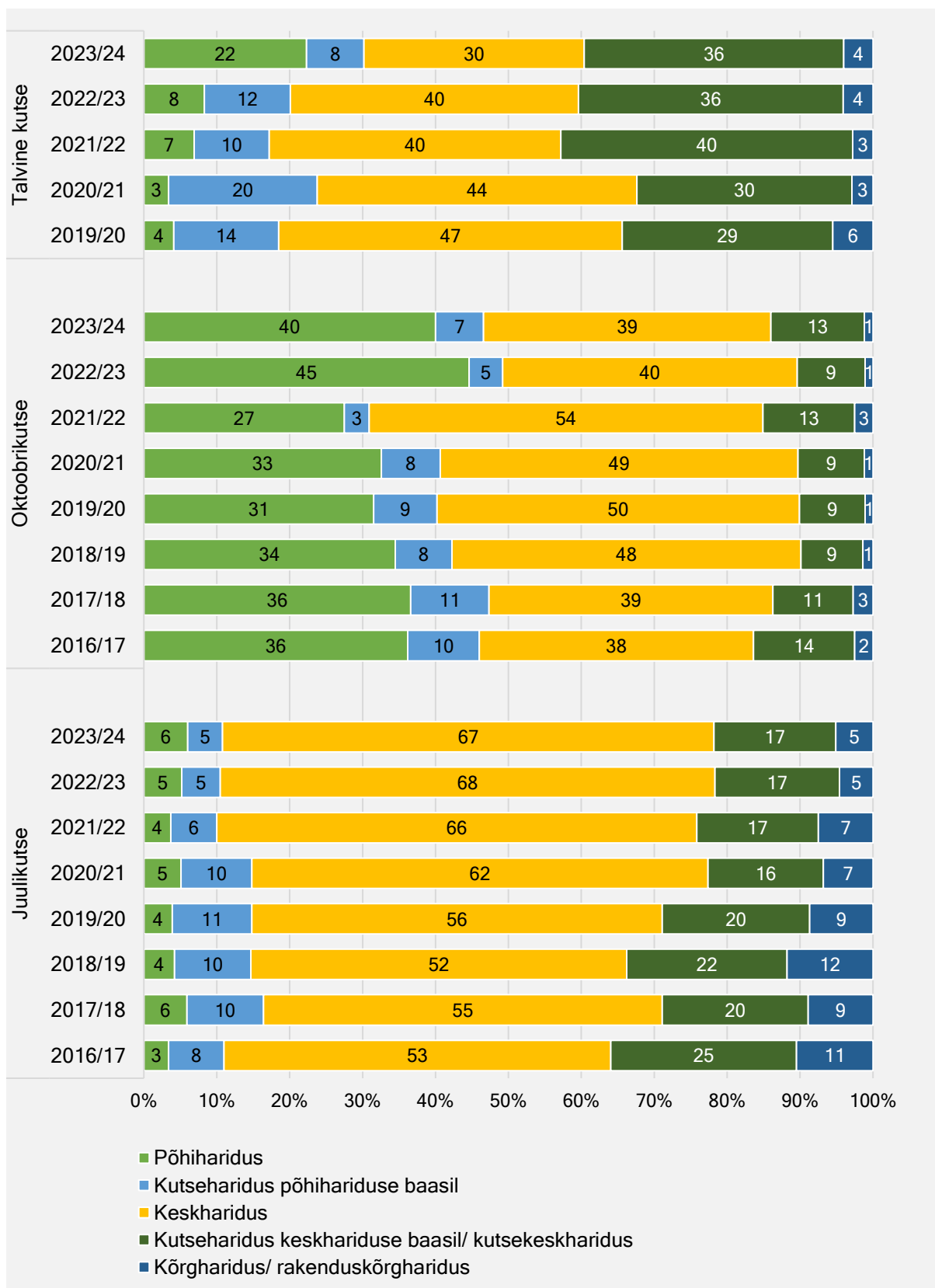
suhted ajateenistuses. Kompleksuuringu 2018–2019 ajateenijate küsitluse aruanne, 18–31.

Lisa joonis 1.1. Vanuseline protsentjaotus kutsete kaupa.

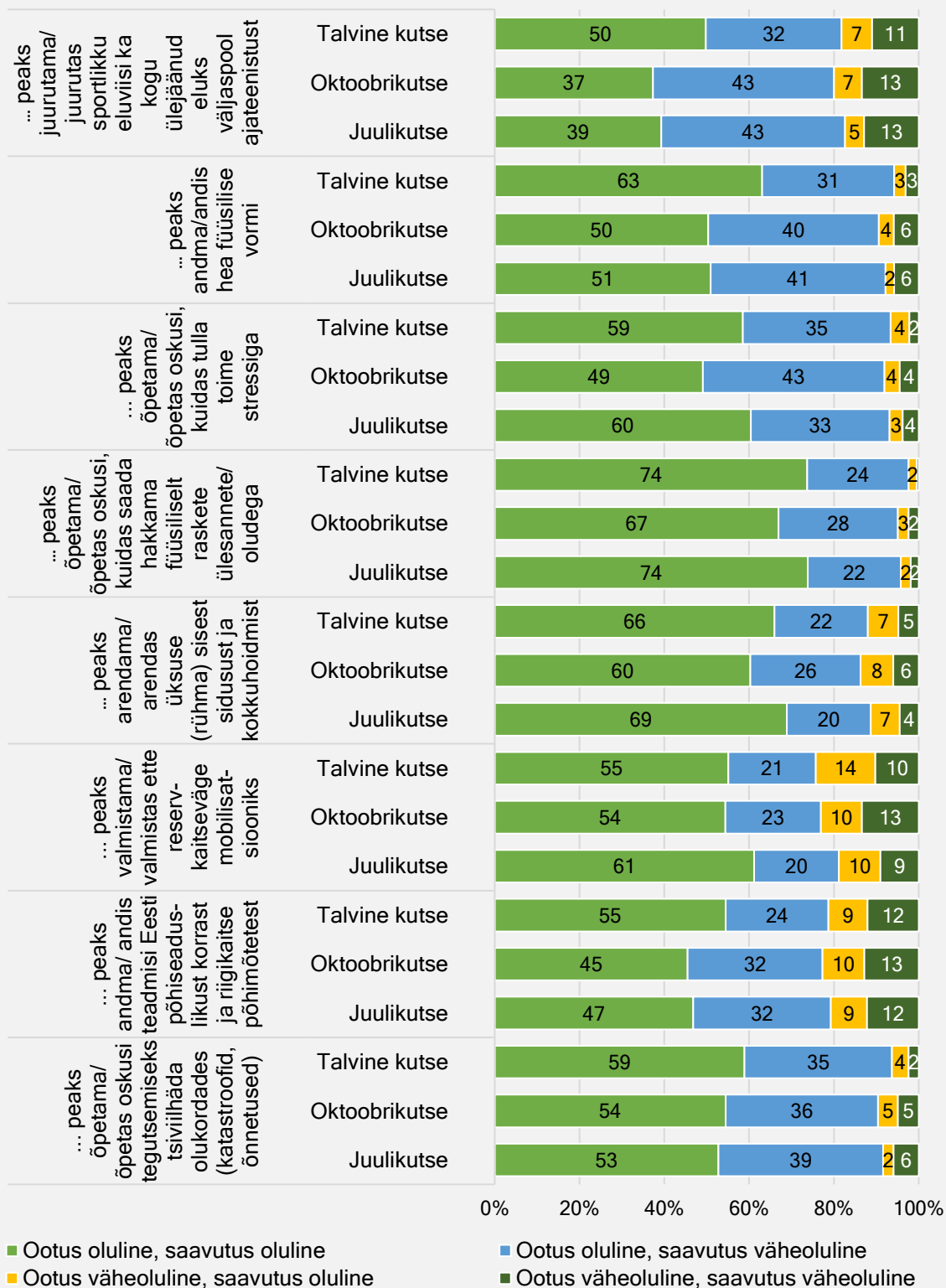

Lisa joonis 1.2. Ajateenijate jaotus hariduse alusel kutsete ja vanuserühmade kaupa, 2016/17-2023/24; talvine kutse aastatel 2019/20-2023/24.

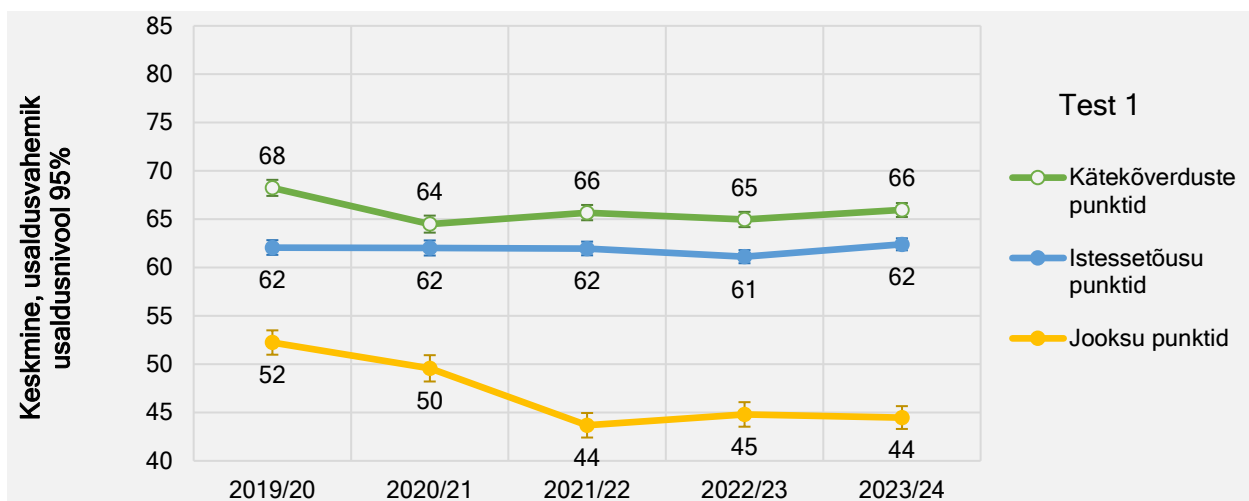

Lisa joonis 1.3. Hariduslik jaotus kutsete kaupa.

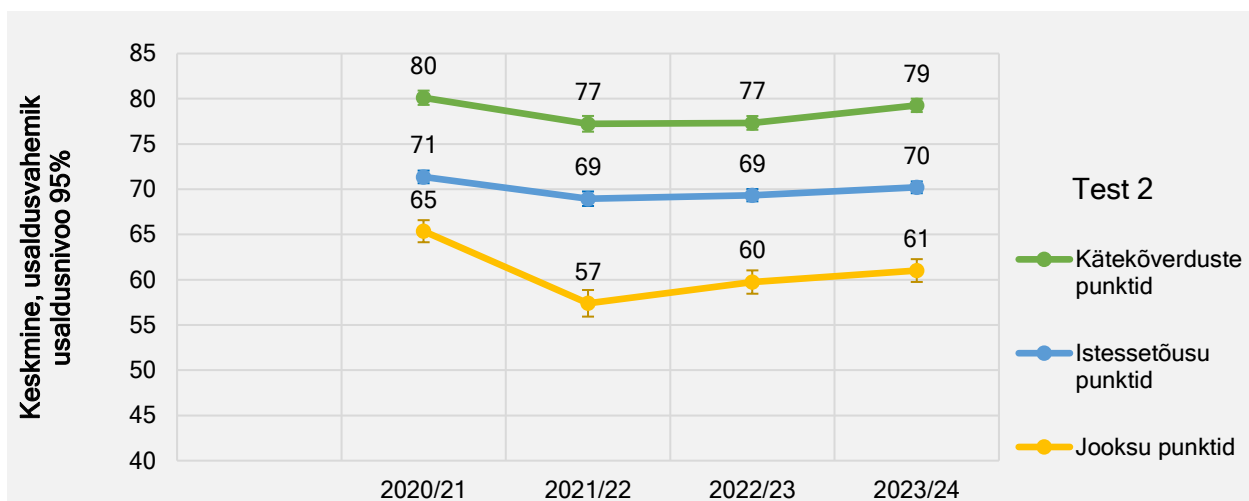
Ajateenistus ...

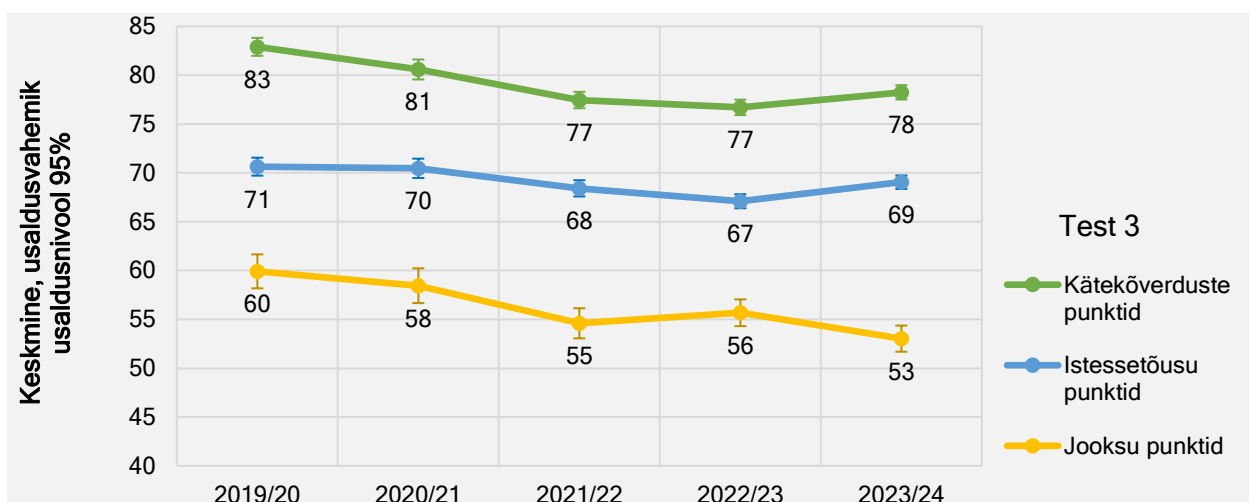
Lisa joonis 1.4. Ootuste ja saavutatud eesmärkide vastavus, vt ka joonis 3.8 viie kutsete kaupa tugevamalt varieeruva näitaja kohta, 2023/24.

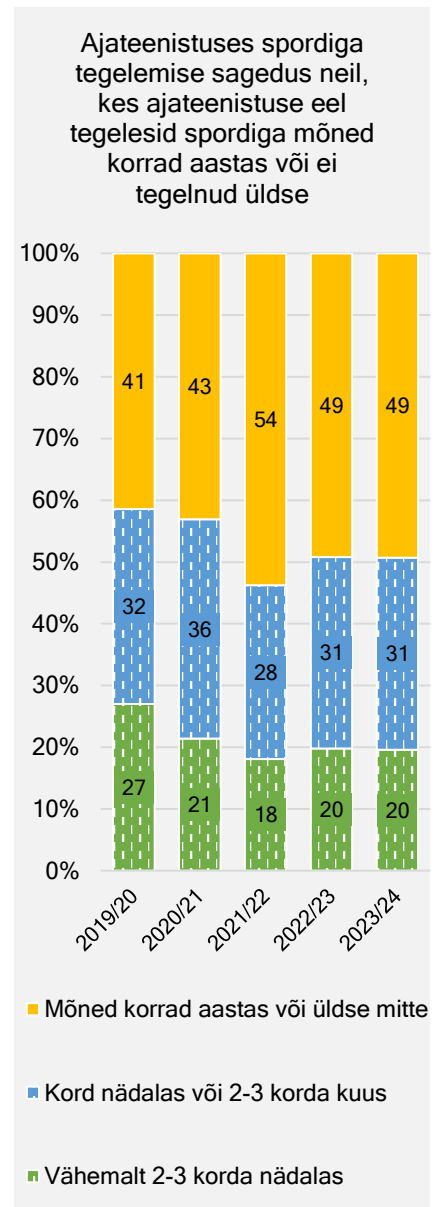
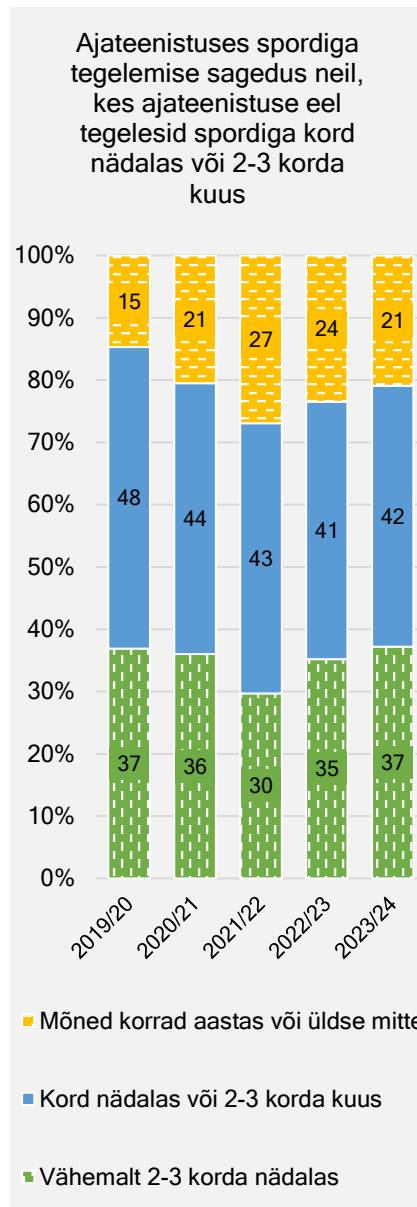
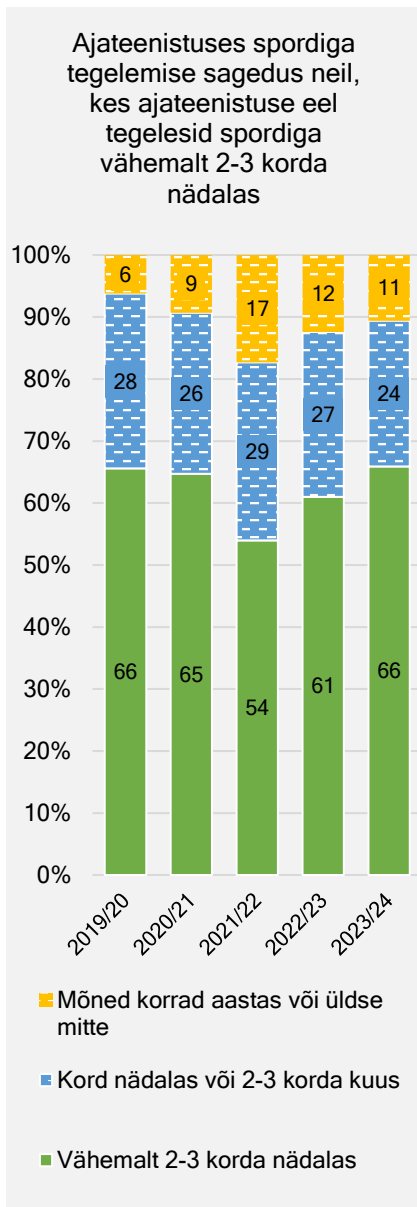
Lisa joonis 3.1a. Testi 1 punktid keskmiselt harjutuste kaupa.

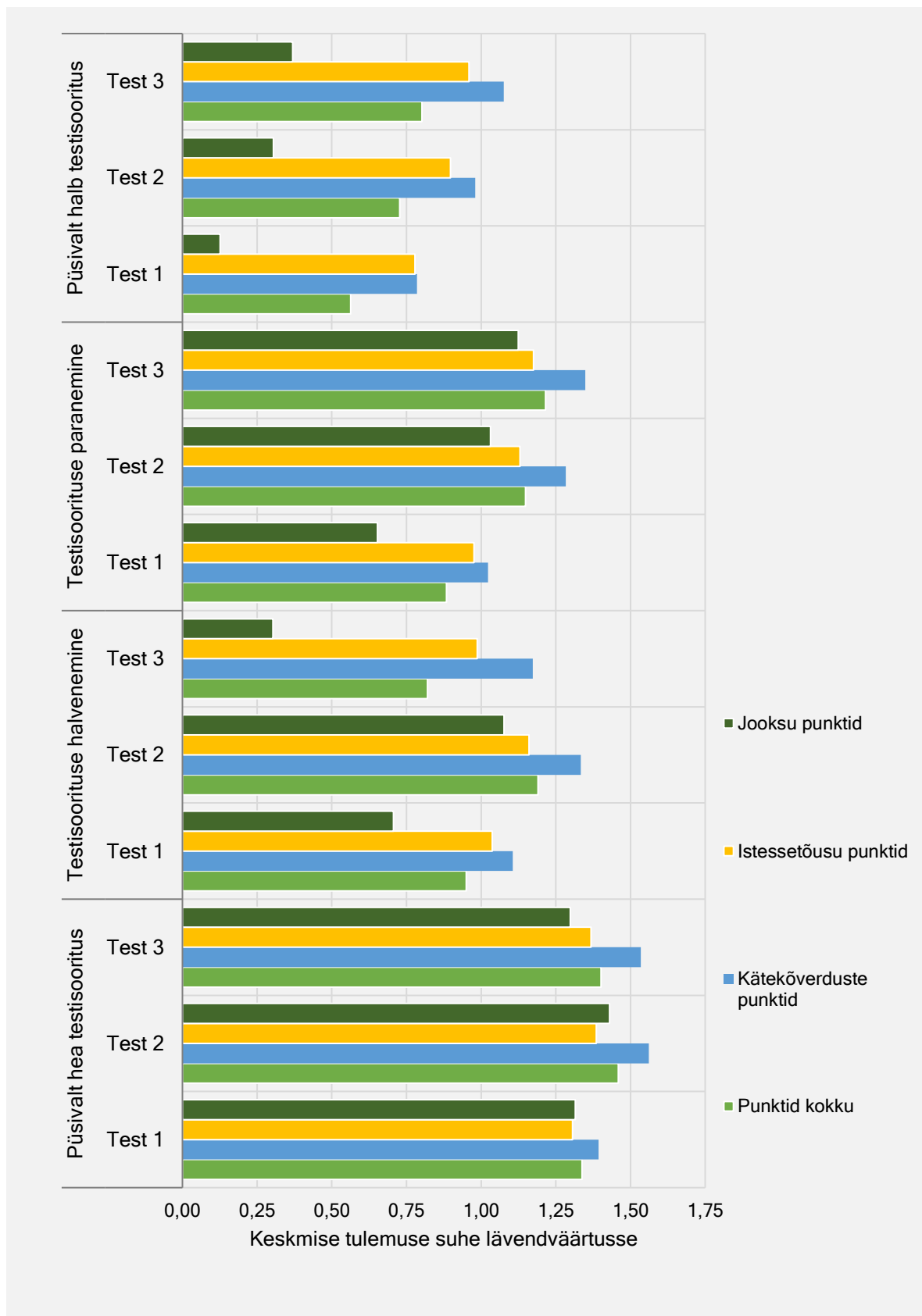
Lisa joonis 3.1b. Testi 2 punktid keskmiselt harjutuste kaupa.

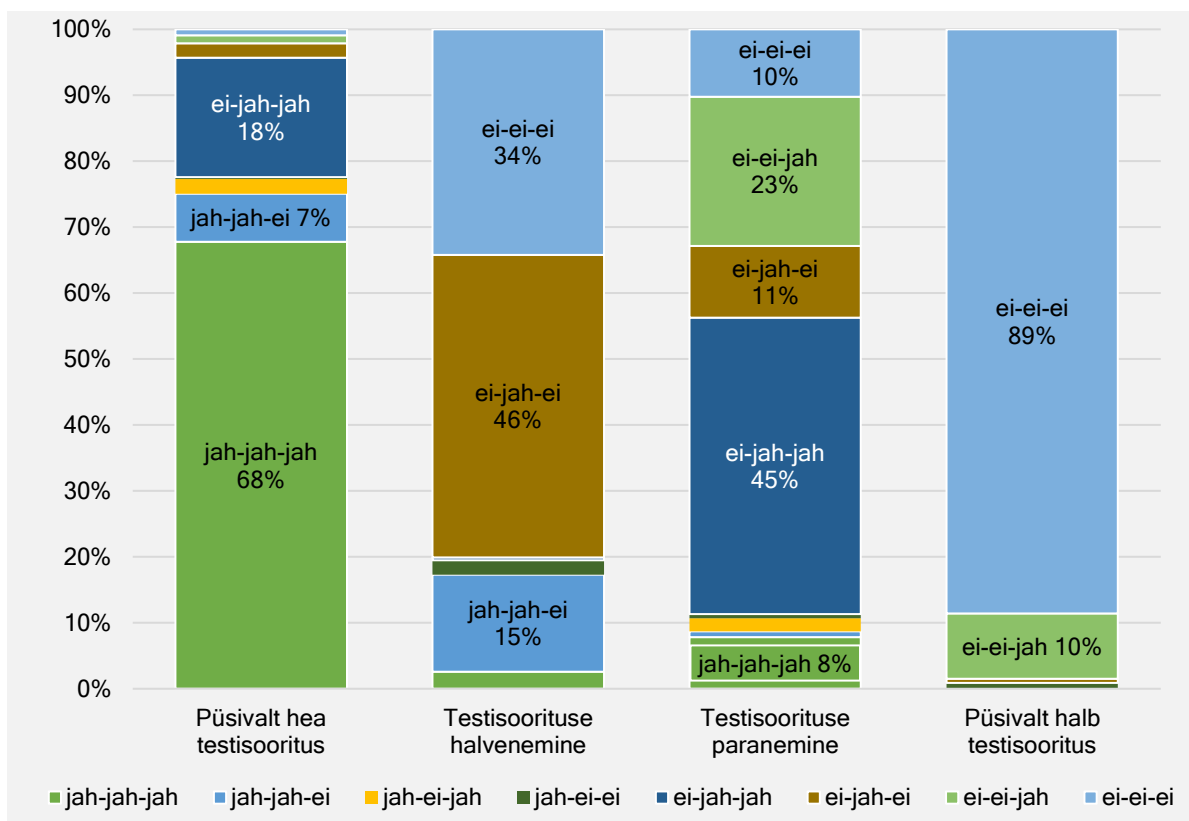
Lisa joonis 3.1c. Testi 3 punktid keskmiselt harjutuste kaupa.

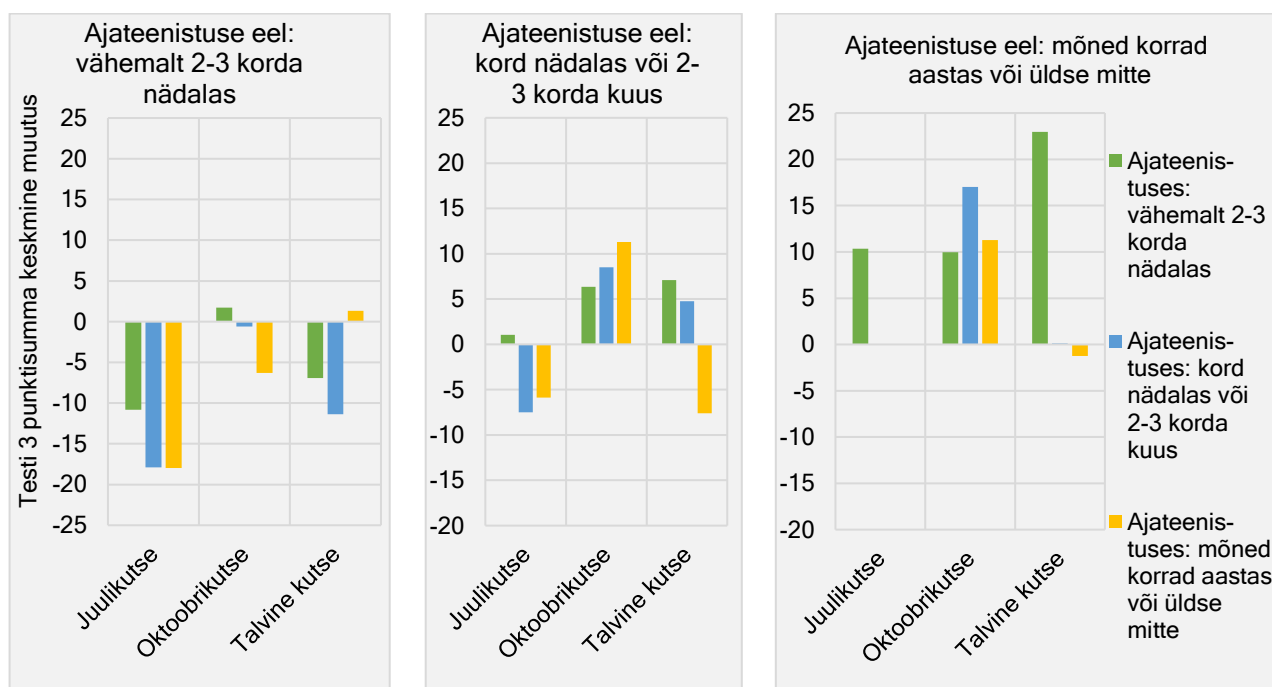
Lisa joonis 3.2. Ajateenistuses spordiga tegelemise sagedus ajateenistuse eel spordiga tegelemise sageduse järgi.

Lisa joonis 3.3. Testi punktide suhe soorituse lävendväärtusesse testide soorituse nelja tüübi korral; uuringuaasta 2023/24.

Lisa joonis 3.4. Testide läbimise "tee" (test 1 – test 2 – test 3) ja punktisummade alusel moodustatud testisoorituse rühmad; jah- test läbitud, ei -test läbimata; uuringuaasta 2023/24.

Lisa joonis 3.5. Testi 3 punktisumma keskmine muutus võrreldes testi 2 punktisummaga ajateenistuse eel sportimise (eraldi diagrammid) ja ajateenistuses sportimise (eraldi värvid) sageduse järgi, 2020/21-2023/24.